

MIJO JANJUŠEVIĆ

MATARUGE I MATARUŠKI KRAJ KROZ VRIJEME

UVODNA RIJEČ

Mataruge i mataruški kraj obuhvataju površinu od oko 67 km² u pljevaljskoj opštini na sjeveru Crne Gore. Imale su vrlo burnu i dinamičnu prošlost. Najstariji tragovi prisustva čovjeka na prostoru Pljevalja otkriveni su upravo na prostoru Mataruga, u dolini rijeke Čehotine. Arheološka nalazišta u ovom kanjonu, nizvodno od Krakalica, na lokalitetu Gospića vrh, Medena i Mališina stijena, upućuju na zaključak o životu ljudi (u kontinuitetu) na ovom području od 50-40 hiljada godina prije nove ere.

Preci današnjih Mataružana naselili su Mataruge i mataruški kraj iz stare Crne Gore i Hercegovine u periodu velikih pomjeranja i migracija stanovništva koje je uslijedilo nakon seoba pod Arsenijem Černojevićem i Arsenijem Jovanovićem - Šakabentom, kada je ovaj prostor ostao skoro prazan (negdje oko 1720 do 1740.g.). U svojoj dugoj i bogatoj istoriji Mataružani su učestvovali u brojnim slobodarskim pokretima, bunama i ratovima, u kojima su se naročito istakli i oglasili mataruški hajduci sa svojim harambašom Ristanom Šarcem. Kasnije su se oglasili i mataruški komiti koji nijesu trpjeli zlo i nepravdu. Oglasili su se Mataružani i u Balkanskim i Prvom svjetskom ratu ponijevši za junaštvo pokazano u njima, osam zlatnih i šesnaest srebrenih medalja za hrabrost „Miloš Obilić“.

I u Drugom svjetskom ratu u NOB-u i antifašističkoj borbi Mataružani nijesu žalili dati svoje živote za slobodu. Poginulo ih je 40, a toliko je bilo i civilnih žrtava.

Danas je više od 250 žitelja Mataruga i mataruškog kraja, odnosno njihovih potomaka, završilo fakultete, uspješno ostvarujući karijeru u raznim profesijama i zanimanjima. Mataruški kraj dao je i 16 doktora nauka u raznim naučnim oblastima, kao i toliko magistara. Neki od njih su zakoračili i u Bijelu kuću.

Prirodni resursi kojim Mataruge i mataruški kraj, sa selima Ljutićima, Matarugama, Obardima i Kozicom, raspolažu, obećavaju svojim žiteljima, uz ljudski potencijal koji imaju, bolju i izvstniju budućnost. Ali i savremeni procesi koji su zahvatili sela koja mladi masovno napuštaju, nose i neizvjestnost i zebnju u pogledu te budućnosti.

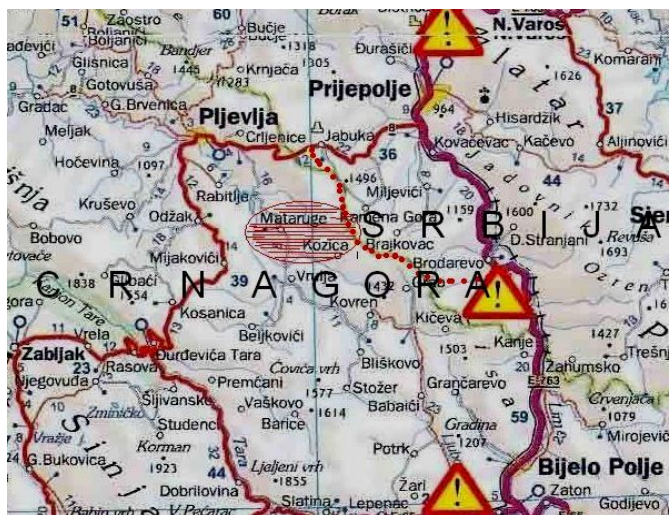
Sve su to bili razlozi koji su naveli autora da javnosti na ovaj način predstavi Mataruge i mataruški kraj. Koliko je u tome uspio prosudite čitaoci.

Autor

GEOGRAFSKA POZICIJA

Pljevaljske Mataruge su regija, ili bolje reći oveća površ, smještena s desne strane rijeke Čehotine. S juga su omeđene strmim i kamenitim čehotinskim kanjonom, sa zapada kanjonom Dubočice, sa sjevera Ravnom gorom i Katuništem, sa istoka planinskim vijencima Kamene Gore.

Smještene su s obje strane dobrog asfaltnog puta koji od Pljevalja vodi ka Slijepac Mostu (Bijelo Polje) i udaljene su od njih oko dvadesetak kilometara. U njihovom središtu su dva oveća polja: Mataruško i Ljutičko, koja su do skoro obrađivana. Iznad njih se uzdižu kraški brjegovi koji naglo prelaze u značajnija uzvišenja - Kartalovo brdo, Mataruške strane, Cvijetino, Brezansko i Janjuško brdo.

Geografska pozicija Mataruga

Mataruška i Ljutička kotlina su plodno obradivo zemljište ispod koga se nalaze znatna nalazišta uglja lignita, tako da postoji ekonomska opravdanost za njegovu eksploataciju. Inače, ne tako davno, bila su to žitna polja sa najedralim ječmom i domaćom crnom pšenicom, od koje se mijesio ukusni hljeb koji je othranio generacije i generacije Mataružana.

Danas se, nažalost, razmišlja o otvaranju rudarskog kopa i eksploataciji uglja, što bi za Mataruge i Mataružane bilo pogubno. Mataružani bi prodali svoja plodna polja i odselili u gradove tražeći *'ljeba preko pogače*. Umjesto divnog krajolika i cvjetnih polja i livada, usred Mataruškog polja zinula bi crna jama bezdanica.

Zapadni dio Mataruga čini krševita roganička površ obrasla oniskim žbunjem lijeske, kleke i šipurka i vrlo je pogodan za ispašu stoke, naročito sitne. Manje obradive površine, njive i livade, dobijane su čišćenjem kamenja i krčenjem.

Mataruge - mjesni centar

Mataruška regija obuhvata mataruška sela: Ljutiće, Mataruge, Obarde i Kozicu. Obarde i Kozica se graniče sa Srbijom.

Mataruško Polje

Ljutičko Polje

Dalje, prema sjevero-istoku, zatalasana roganička visoravan prelazi u Karin - polje koje se opružilo ispod Vukovog Brda što vijekovima stražari iznad njega. Karin polje (Donji i Gornji Karin) je plodno i davalo je na stotine tovara sijena, a pogodno je i za sjetvu žitarica, krompira, šargarepe i drugog povrća.

Gornji Karin

Donji Karin

Obarde su izdvojena reljefna cjelina na sjeveru Mataruga, odvojena od njih klancem Suve Dubočice, smještena podno Malinjaka, Ravne gore, Katuništa i Milatovice. Za Dubočički klanac na jugozapadu su vezane Gajinama i Ravnim Ivovikom. Kuće su smještene po obodu plodnog Obardanskog polja i podijeljene u nekoliko zaselaka. Njih okružuju sa sjevera i sjevero - istoka brojni planinski vijenci koji ih štite od udara snažnog sjevernog i istočnog vjetra. Pored toga što su pogodne za zemljoradnju, pogodne su i za stočarenje, pogotovu Zindove česte, Razdolje i obližnje Ranče polje.

Vukovo Brdo

Donjoroganička površ

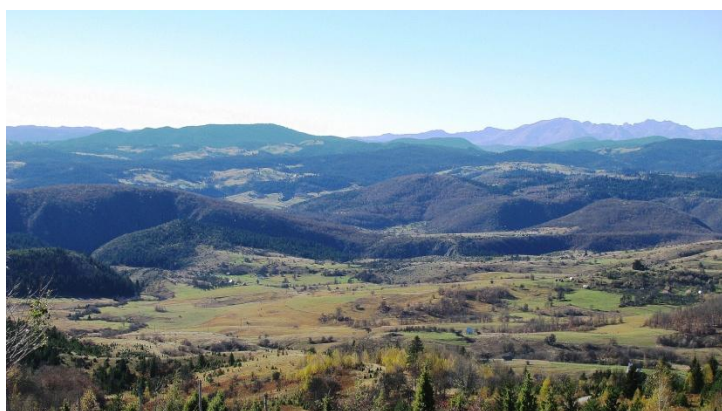
Obardanski zaselak – Zindovići

Kozica se prostire istočno od centra Mataruga. Od njega je udaljena do sedam kilometara. Tipično je planinsko selo razbacanog tipa, sa brojnim zaselcima, okruženo brojnim planiskim vijencima i gustim šumama: Medanicama, s juga, Borjem i Omarom, sa zapada, Mekotama i Vrščićem, sa sjevera i Crnim vrhom i Previjom, sa istoka. Plodne livade i njive se kao blago zatalasane padine spuštaju put Kozičke i Račevske rijeke koje se sastaju, a potom ulivaju u Čehotinu, kod Krakalica. Izuzetno je bogata vodom i brojnim izvorima kojih ima u skoro svakom zaselku.

Gornja Kozica i Strmećica

Ljutići su smješteni s lijeve i desne strane puta koji od centra Mataruga vodi ka Bijelom Polju. Prostiru se, prema jugoistoku i istoku, do Krakalica, Kozičke rijeke i Klača, u pravcu juga do kanjona Čehotine, a na sjever do Gačevića Breze. Čine ga zaselci: Ljutići, Kleke, Purića Dolina, Klača, Čirovići, Kavala i Dubrava.

Ljutičko polje i ljutička sela: Kavala, Dubrava i Kleke

Mataruško selo Šarci

Klača

Mataruge čine zaselci: Kartalov Vrh, Šarci, Gačevića Dolina, Ratkov Do, Kneževići, Roganice, Breza, Janjuški Potok i Vukovo Brdo.

Donje Roganice

Gornje Roganice

Vrulja, objektivno nije mataruško selo, ali je ranije pa i 1918. g. bila u sastavu opštine Mataruge. Vrulja je sasvim odvojena i zasebna od Mataruga.

Nadmorska visina Mataruga i mataruških sela se kreće od 1150, do 1250 m.

PROŠLOST

Mataruge su imale burnu i dinamičnu prošlost. Seobe i pomjeranja stanovništva, u stara vremena, bila su česta, a borbe za životni prostor svakodnevne. Lokalno stanovništvo su desetkovali međusobni sukobi, razne epidemije i glad. Zato su mataruška sela kroz svoju istoriju često ostajala napuštena i pusta.

Ko je u dalekoj prošlosti gospodario Matarugama može samo da se nagađa. Arheloški lokalitet - pećinu na Trlici, već nekoliko godina vrlo intenzivno istražuju domaći i strani arheolozi. Rezultati do kojih su istraživači došli su izuzetni. Riječ je o jednom od najstarijih nalazišta na Balkanu, koje datira unazad 1,8 miliona godina. Evo što o njemu kaže dr Vesna Dimitrijević, profesorica beogradskog Rudarsko-geološkog fakulteta:

...To je fosilna pećina u kojoj su nataloženi sedimenti sa zubima i kostima kičmenjaka izumrlih predačkih vrsta današnjih životinja. Riječ je o predačkim vrstama slona, nosoroga, bizona, medvjeda, dviju vrsta konja, jelena, koze, kao i jedne predačke vrste džinovske ovce. U pećini su još pronađene predačke vrste hijene, vuka, nekih krupnih glodara kao što je bodljikavo prase, dabar i neke vrste sitnijih glodara...

Trlica, na kojoj je otkrivena pećina sa ostacima praistorijskih nemani, nije udaljena od Mataruga više od petnaestak kilometara. S obzirom da to rastojanje nije predstavljalo nikakav problem za ove nemani, sasvim je sigurno da su one u to vrijeme gospodarile i Matarugama i okolinom.

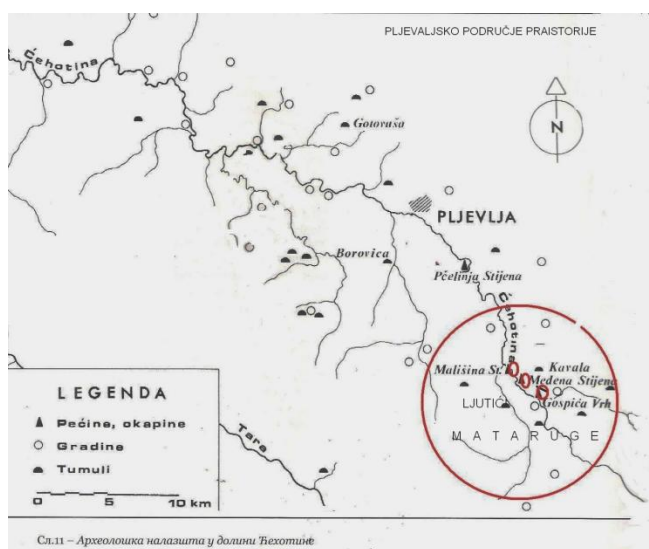
Kosti, najčešće zubi, praistorijskih životinja nađeni na Trlci

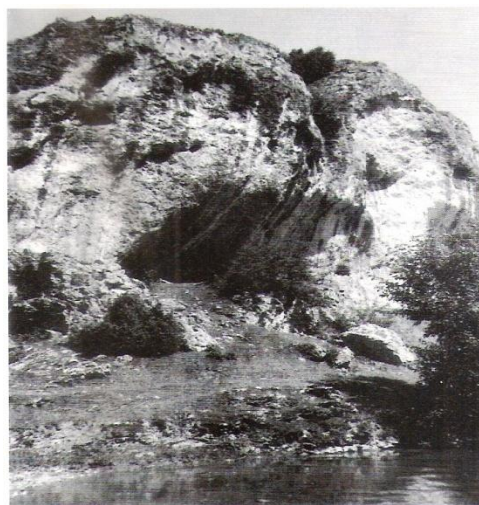
Prema materijalnim tragovima i do sada istraženim nalazištima, čovjek je na prostoru Mataruga neprekidno prisutan još od ledenog doba. Prvi njihovi stanovnici bili su neandertalci.

Arheološka nalazišta u kanjonu Čehotine, nizvodno od Krakalica, na lokalitetu Gospića vrh, Medena i Mališina stijena, najstariji su tragovi prisustva čovjeka i kulturne historije na pljevaljskom području. Na ovim lokalitetima pronađen je, u više slojeva, veliki broj kremenih oruđa i oružja, fragmenti keramike, kao i drugi brojni dokazi o životu ljudi (u kontinuitetu) na ovom području od 50 - 40 hiljada godina prije nove ere (akademik D. Srejšović, *Istorija Pljevalja*, str. 3).

I u bronzanom dobu, Mataruge su, prema materijalnim tragovima, bile gusto naseljene. O tome svjedoči jedna od najvećih poznatih nekropola tumula (tumulusa, gromila) u selu Ljutići, na lokalitetu Kavala. Na vrlo malom prostoru nalazi se oko stotinu tumulusa iz ranog bronzanog doba, prečnika od 5 do 25 metara. Broj tumula na ovom lokalitetu i lokalitetu Mede, kao i bližem i daljem susjedstvu, kreće se na stotine. Samo je nekoliko tumulusa arheološki ispitano, dok ostali i dalje skrivaju hiljadugodišnje tajne.

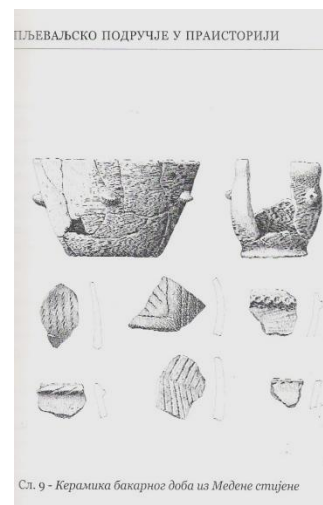
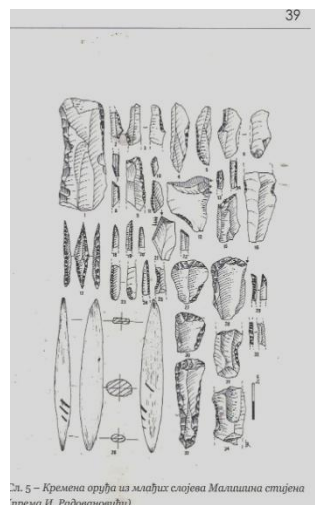
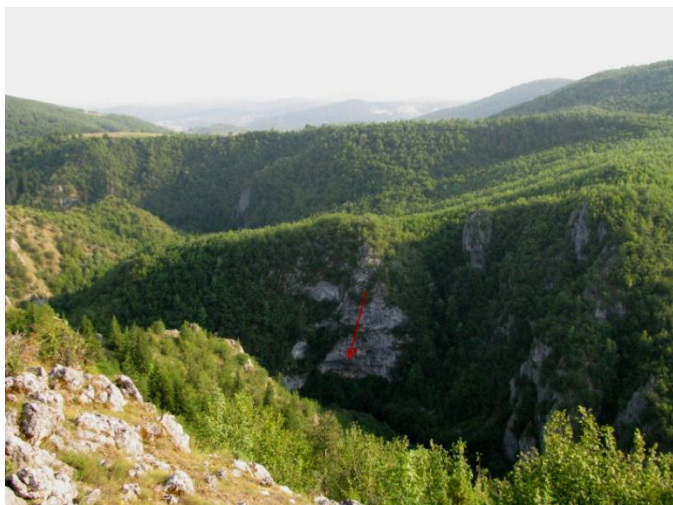

Сл.11 – Археолошка налазишта у долини Ђехотине

Сл. 6 – Залон под Меденом стијеном

Kanjon Čehotine: Gospića vrh, Medena i Mališina stijena

Mališina stijena

Kremna oruđa i keramika iz Medene stijene

U Ljutićima, na lokalitetu Dubrava, konkretnije Molika, nalazi se nekropola stećaka od kojih su neki izuzetne izrade sa velikim brojem uklesanih motiva, karakterističnih za ovu vrstu nadgrobnih spomenika iz ranog srednjeg vijeka. Nažalost, sva ova nalazišta nijesu dovoljno istražena.

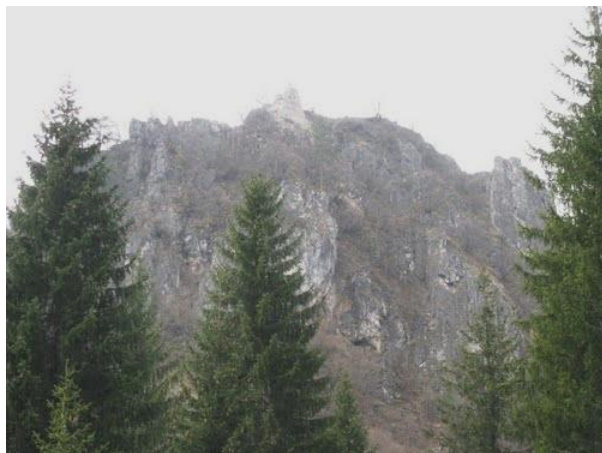
Ljutički stećci

Na prostoru Mataruga, tačnije na desnoj obali Kozičke rijeke, postoji stari srednjovjekovni grad Koznik, u narodu poznat kao *Jerinin grad*.

Ovaj se grad prvi put pominje u pisanim izvorima dubrovačke arhivske građe 1441. g. U istim izvorima, nešto kasnije, se pominje u vezi sa plaćanjem carinskih dažbina, a u povelji Fridriha Trećeg Hercegu Stefanu Vukčiću Kosači iz 1448. godine, Koznik se pominje kao utvrđeni grad (Castrum).

Danas se, relativno dobro očuvani, ostaci grada uzdižu na visokoj litici sa skladno građenim kulama i zidinama koje su služile za zaštitu i odbranu obližnjeg rudnika gvožđa. Rudnik i grad su bili u usponu u vrijeme Nemanjića.

Velika je šteta što grad nije istražen i zaštićen od daljeg propadanja.

Koznik - Jerinin Grad danas

О граду Кознику је Владета Цвијовић у “Брезничким записима” бр. 1 из 1990. године објавио овај текст:

“Град Козник, чији су остаци добро очувани у селу Козици, двадесетак километара југоисточно од Пљеваља, познат је у народу под именом Јеринин град. Подигнут је у близини рудника олова и цинка, који је, судећи по остацима шљакишта, експлоатисан у доба Косача, а можда и раније, и имао је улогу заштите рудника и топионице метала у његовој околини. Помиње се 1441. године у једном дубровачком документу у вези са неким дугом извјесног Радоја Гербачића једном дубровачком трговцу. Нешто касније, фебруара 1445. године, Дубровчани протестују због тога што је Стјепан Вукчић увео нове царине на стоку у Маочу испод Козице, што је и први познати нам писани помен ових двају села. Град Козник се помиње и у повељи коју је 1488. године издао Фридрих Трећи Стјепану Вукчићу Косачи.

U srednjovjekovnoj srpskoj državi postojao je veliki broj sličnih gradova i utvrđenja koji su i danas dobro očuvani. Locirani su na pogodnim uzvišenjima i služili su za zaštitu i odbranu. Građeni su na skoro identičan način i svi se uglavnom zovu Koznik ili Jerinin grad. I uz sve njih idu kazivanja kako ih je gradila prokleta Jerina, obavezujući podanike na kuluk i argatovanje. Grede i kamen su tovareni, kako predanja kazuju, na koze i jarčeve koji su ih iznosili do vrha strmih litica, na kojim je grad zidan (...grad gradila prokleta Jerina...).

Kad je grad Koznik sagrađen, kazuje legenda, prokleta Jerina je naredila da se otisnu skele, dok su četvorica glavnih neimara ostala bespomoćna nad ambisom. Nije željela da odaju tajne podignutog grada. Prema kazivanju koje i do danas traje, neimari su pokušali da se spase tako što su napravili krila od dasaka. Jedan je pao u provaliju i nastradao. Drugi, zvani Orle, je uspio da poleti i da se spusti u blizini grada. To mjesto je prozvano Orlić. Treći, neki Ostoja, preletio je preko rijeke i to se mjesto po njemu prozvalo Osoje. Četvrti je dugo klepetao, klopotaо krilima i spustio se na uzvišenje koje se i danas zove Klopет (V. Despotović, *Naša Sela, Pljevlja* 2003. g. str. 69).

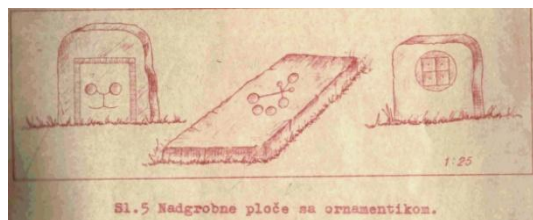
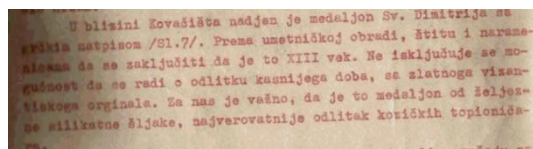
Koznik je, očigledno, bio granično utvrđenje kroz koje je vodio vrlo važan trgovački put od Dubrovnika ka Mileševi i Prijepolju. U dubrovačkim zapisima iz 1422. g. pominju su trgovci iz Koznika koji su raznim poslovima bili povezani s Dubrovnikom. Te godine, ostalo je zabilježeno, neki dubrovački trgovac Brajko Bogosalić podnio je tužbu protiv trojice dubrovačkih trgovaca i nekog Mikocija iz Koznika (*Schosnich*) da su mu napali i opljačkali sina Maroja u dućanu u Trgovištu. Takođe, zabilježeno je da je Radoje Grbačić iz Koznika (*de Schoznich*), 6. maja 1441. g. uzeo kredit od 50 perpera od Petra Pucića i da će kredit vratiti u roku od dva mjeseca (dr Ruža Ćuk, *Zavičajni muzej Pljevlja, Glasnik zavičajnog muzeja knj. 1. str. 65 g. 1999*).

I selo Kozica se u to vrijeme pominje u dubrovačkim dokumentima. Stefan Radosalić, kozički vlah (*Vlachus de Cosize*), pominje se u Dubrovniku 22. jula 1415. g. u vezi sa ispašom neke stoke. I Boljat Bogosalić, vlah iz Kozice (*Morlacus de Kosiza*), boravio je u Dubrovniku 16. decembra 1442. g. u vezi sa prodajom stoke. Stanovnici ondašnje Kozice su, očigledno, imali vrlo razvijene trgovačke poslove s Dubrovčanima. To potvrđuje još jedan pisani dokumenat. Podkozičanin, neki Radoje Pribićević (*Spodcosize de Prepogle*), ostao je dužan Radiću Grubačeviću, poznatom dubrovačkom trgovcu i suknaru, 35 dukata.

Očigledno da je Kozica imala i podgrađe, kako zaključuje dr Ruža Ćuk, jer na to upućuju nazivi *Sotto Cosiza* i *Spodcosize*.

Prema mišljenju arheologa, Jerinin grad je iz nekih razloga ostao nezavršen. Najvjerovatnije je da su njegovu dalju gradnju omela turska nadiranja na Balkan. Očigledno da je ostao i nedovoljno istražen i zaštićen. Ponajviše podataka o njemu dao je M. Savić iz Beograda, koji ga je sa svojom ekipom istraživao pedesetih godina kada se pokušavalo sa ponovnim otvaranjem rudnika gvožđa u njegovom susjedstvu. Rudnik gvožđa je i otvoren i iskopano je oko 5 - 6 hiljada tona rude, koja je i danas ostala neiskorišćena.

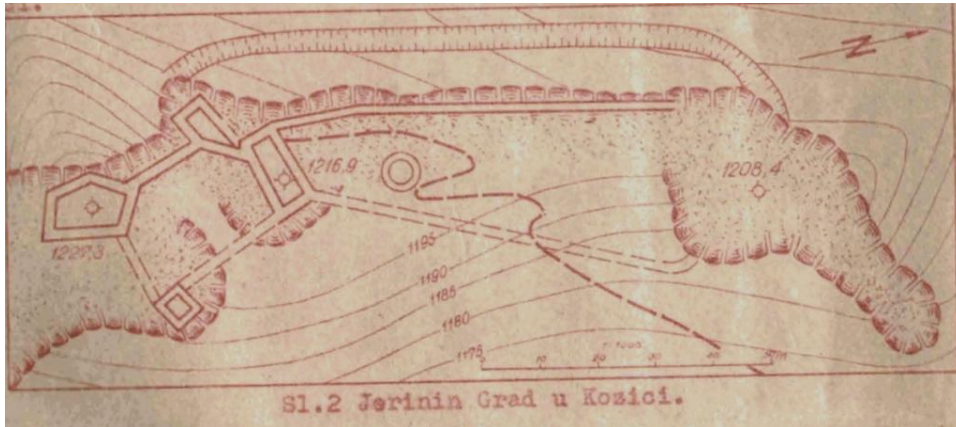
Medaljon Sv. Dimitrija, s natpisom na srpskom jeziku, odliven od željezne šljake kozičkog rudnika gvožđa, potiče iz 13. vijeka. Nadgrobne ploče i spomenik potiču iz groblja koje se nalazi pored *Jerininog grada*. Spomenik pripada nekom bogobojažnom Veselinu, rabu božijem koji se predstavio 1748. g.

Medaljon Sv. Dimitrija i nadgrobne ploče

* Stevan Gajević, rodnom iz Kozice, dao je vrlo pregledan i sadržajan prikaz Koznika - Jerininog grada u svojim zapisima objavljenim na portalu *Montenegrine*.

Osnova Jerininog grada (M. Savić)

NAZIV MATARUGA

Istorija Mataruga i njihove okoline nije počela doseljavanjem Slovena, odnosno Srba. Prije slovenskog, odnosno srpskog prodora, ove prostore naseljavali su stari narodi - Kelti, Iliri, Grci, a potom Rimljani. I danas se u Matarugama povlači legenda - *kako su Grci poslije sedam uzastopnih gladnih i snježnih godina, o Spasovudanu, kad su trebali da oru i siju njive, pozabadali rala u površicu (skorio snijeg) i otprtljali da traže pitomiju i župniju zemlju*. Doprilike da su je našli, jer se više u Mataruge nijesu povraćali. Iza njih je ostala legenda da se među Mataružanima, kao i u cijeloj staroj Hercegovini, prenosi s koljena na koljeno do današnjih dana. Ostala su i brojna groblja, bunarovi, kule i kuline, koje mataruški narod i danas naziva *grčkim*.

Sami toponim Mataruge veže se za predslovenski stari narod - starince, koji su se nazivali *Mataruge* i kojih je *bilo ko na gori lista*, kako je ostalo zapisano u dubrovačkim arhivima. Nema sumnje da su oni živjeli na prostoru današnjih Mataruga i mataruške regije. Nagada se da su keltskog ili ilirskog porijekla, a neki ih miješaju s Kričima, odnosno Kriče smatraju užom grupom Mataruga.

Po prodoru Slovena na ove prostore u 5. i 6-om vijeku za sve stare narode, pa i *Mataruge*, nastupili su teški dani. Sloveni, brojniji i znatno nadmoćniji, odmah su se sukobili s njima, prosto ih satirući. I taj proces osvajanja i naseljavanja Balkana od strane Slovena trajao je dugo. I odvijao se nasilno, uz stalne sukobe i bojeve. Završni boj, prema Andriji Luburiću, između Slovena i Mataruga odigrao se na prostoru Pive, u kojem su *Mataruge* potučene do nogu, a njihov kralj Sumor obezglavljen.

Sloveni, odnosno Sorabi, prema predanju, Mataružane zatečene na ovom prostoru prozvali su *Kričima* jer su *kričali* kad su govorili. *Kriči* su, kao dio starog mataruškog naroda, bili stanovnici ovih prostora što potvrđuje i toponim Kričak koji obuhvata jedan vrlo širok prostor u Potarju. Čak su i Turci, kad su osvojili ove prostore, jednu svoju administrativnu jedinicu - nahiju, nazvali *Krička*, o čemu postoje pisani dokumenti.

Inače, stare *Kriče*, odnosno *Mataruge*, opisuju kao sasvim drugačiji narod koji je i po

krvi i po obliku bio osobit. Bili su niskog rasta, zdepasti, kruti, debelih mišica i gnjatova, crnpuvasti, a zelenih očiju, krupne glave, kratkog vrata, isturenih jagodičnih kostiju i debelih usana. Vele da ih je po spoljašnosti mogao svak poznati da nijesu od našeg naroda.

Postoje razne teorije o porijeklu *Mataruga*, kao i njihovom imenu. I autori svih tih teorija i istraživanja ni do danas sa sigurnošću ne mogu reći ko su, zapravo, bile *Mataruge* i od koga vode porijeklo!? Ono što se zna i u čemu se svi slažu jeste: da je u pitanju stari neslovenski narod koji je živio na ovim prostorima prije doseljavanja Slovena.

Jedni iznose tvrdnje da su u pitanju Arbanasi, koji potiču od, u ono vrijeme i kasnije, poznate porodice *Matarango*, od čega je i izvedeno ime cijelom mataruškom narodu. Drugi misle da se ta arbanaška porodica upravo prozvala tako pošto vodi porijeklo od *Mataruga*.

Drugi ih vezuju, vjerovatno, kroz legende koje se povlače i do današnjih dana, za Kelte. Ima mišljenja da im je ime izvedeno od kratkog keltskog koplja *matare*, kojim su bili naoružani. Navodno su *Mataruge*, po dolasku Rimljana na ove prostore, stupale u njihovu službu i obezbjeđivale rimske puteve i postaje, koristeći pri tome kratko keltsko koplje kojim su se vješto služile. Naime, mnogobrojni su toponimi koji još od poluostrva Pelješac, pa dalje kroz Bosnu, Banjane, Sinjajevinu, pljevaljske i prijepoljske *Mataruge* i *Matarušku Banju* kod Kraljeva, slijede ovaj putni pravac i navode na zaključak o prisustvu i boravku starinaca, pod nazivom *Mataruge*, na ovim prostorima. U stvari, ti toponimi prate određene putne pravce koji idu od Jadranskog mora ka unutrašnjosti.

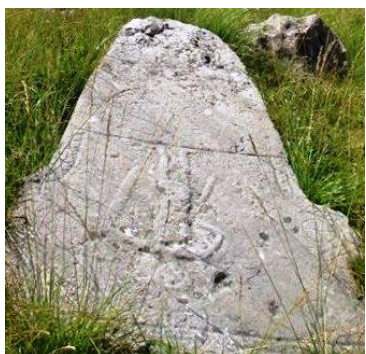
No, bilo kako bilo, *Mataruge* su preživjele rimsku upravu i dočekale najezdu Slovena, odnosno Srba, na ove prostore u 5. i 6. vijeku. Andrija Luburić za njih kaže:

...Kričima se naziva onaj dio Mataruga, koji se poslije prvog srpskog nadiranja u Donju Hercegovinu i pogibije mataruškog kralja Sumora povukao u krajeve oko Tare (Drobnjaci - pleme u Hercegovini, Beograd 1930. str. 17, 18, 19).

Dalje, Luburić navodi da su romanizovani Iliri i Kelti prije doseljavanja Srba u ove krajeve, oko 600 - te godine, imali svoju državu - *Mataruge*, a da joj je sjedište bilo u varoši koja se danas naziva Pljevlja. Krička država je obuhvatala predjele današnjeg Sandžaka i velike površine s lijeve strane Tare. Prema Luburiću, na toj strani Tare, od Sutjeske i Foče do Kolašina, živjelo je pleme *Kriči*. *Kriči* su, prema Luburiću, dio naroda *Mataruga*. Oni su živjeli na prostoru Pive, Durmitora, Jezera, Sinjajevine, Šipova. Drobnjaci su se sukobili s njima na Ivici, potukavši ih do nogu. U tom sukobu poginuo je i vojvoda Kričković. Jedna zabilježena legenda kazuje da su Drobnjaci *na vjeru prosuli drob kričkom vojvodi Kaloki*. Kasnije su Kriči izumrli.

Tu legendu je zabilježio Nićifor Dučić, u zapisima sa putovanja kroz Drobnjak 1865. godine. Naime, da bi se učvrstio mir između Drobnjaka i Kriča udata je šćer drobnjačkog kneza Kosorića za sina kričkog vojvode Kaloke. No Drobnjaci žedni zemlje i širine, pogaze datu riječ o miru. Njihov slijepi i stari vojvoda Lapac na prevaru prospe drob Kalokinom sinu za trpezom, koji je sa ženom i sinčićem bio došao u tazbinu. Lapca ubije Krič koji je bio u pratnji Kalokinog sina i njegove porodice. To izazove krvavi sukob između Drobnjaka i Kriča u Bukovičkoj Gori u kojoj je poginuo krički Vojvoda Kaloka.

Po jednom kazivanju, zbog prosutog droba, Novljani, tj. novodoseljeni na ovim prostorima, koji su učesnici ovog događaja, nazvani su iz poruge Drobnjacima.

Od unuka vojvode Kaloke, navodno, vodi porijeklo porodica Guske, koja je među Drobnjacima živjela preko hiljadu godina.

Kriči se po prvi put pominju u pisanoj Povelji kralja Stefana Uroša I oko 1260. godine, u kojoj se kaže - da se selo Prošćenje graniči sa Kričkom, što će reći da na Tari žive Kriči.

Velika Poljana na Bukovičkoj Gori i navodno - grob kričkog vojvode Kaloke (fotografija preuzeta, autor Mario Jegdić)

No, teško je povjerovati, i pored svih sukoba, progona i tamanjenja od strane nemilosrdnih Slovena, da su ovi starinci *netragom nestali*, kako stoji u dubrovačkim zapisima. Prije će biti da su se oni koji su pretekli i preživjeli polako stapali i miješali s ostalijem starincima, pa i sa Slovenima, odnosno Srbima. Isto je tako teško zamisliti da je kakvom plećatom, bradatom i naočitom Slovenu široka slovenska duša mogla dopustiti da potegne mač na kakvu mladu i garavu Mataružanku ili Kričkinju u namjeri da je probode. Prije će biti da je zgrabio i uvukao pod čador, bacivši je na medvjede ili vučje kože koje su mu bile pri ruci. A može biti da se sve to moglo dogoditi i na nekoj travnatoj ledini, pod budnim okom izdajničke mjesečine. A u ljubavi i strasti i najjača neprijateljstva znaju da nestanu i sagore i u rumenu se zoru pretope. Biće, da je i tim surovim ratnicima tvrdo ratničko srce zaigralo pred očaravajućom mataruškom ljepotom. A ljubav je, zasigurno, i tada bila jača i moćnija od mržnje. Taj proces, koji je sasvim logičan, današnje učene i mudre glave nazivaju asimilacijom, odnosno slovenizacijom ondašnjih starinaca.

Da su *Mataružani* preživjeli slovensku naježdu potvrđuju i dubrovački zapisi. Još na početku 14. vijeka u dubrovačkim zapisima pominju se mataruški katuni - *de catuno Mataruge* i njihovi rodonačelnici *Junak* i *Vladoje Matarug*, koje je dubrovački sud obavezao da namire neku štetu koju su njihovi katunari počinili Dubrovčanima. A iz 1368. g. postoji zapis da su se dubrovački trgovci pogodili s *Gojšom* i *Bogavčetom Matarugom* da im iz Dubrovnika do Prijepolja, kao ponosnici, prenose so: ... *I Gojša Mataruga bijaše prenio 21 salmu soli, a Bogavče 32.*

Naravno, ovo ide u prilog teoriji o stapanju i miješanju starinaca i novodoseljenih. Zato se i danas može desiti da u liku i pojavi nekog ovovremenog Mataružanina prepoznate nekog starinca, ondašnjeg Mataružanina ili Kriča, po onom već poznatom opisu. Doduše, posmatranje, upoređivanje i donošenje zaključaka na osnovu toga jeste dio naučne metode istraživanja, ali je nedovoljan da bi bio čvrst dokaz o iznijetom. Tačno je i da su neki današnji Mataružani skloni kričanju, naročito kad se do'vate politike, pa bi i to moglo ići u prilog iznijetoj tvrdnji o miješanju naroda.

No, šalu na stranu, burna vremena i događaji kakvi su bili za toga vakt, očigledno su miješali stanovnike ovih prostora i zaplitali njihove sudbine u nerazmrsivi balkanski čvor s

mного nepoznanica koje i danas zbunjuju ne samo obične, već i umne i učene glave.

Balkansko poluostrvo je vjekovima bilo raskrsnica naroda, plemena, rasa i religija. I na njemu su u vrijeme dolaska Slovena živjeli stari narodi: Mataruge, Kriči, Bukumiri, Španji, Macure, Mataguži, Malonšići itd. I, nema sumnje, da su se dolaskom Slovena, i pored sukoba i krvljenja oko životnog prostora međusobno miješali i imali uticaja na formiranje današnjeg stanovništva na Balkanu, pa i na prostorima Crne Gore. Tako da se može s pravom ustvrditi - da je većina današnjih balkanskih naroda nastala miješanjem doseljenih Slovena sa zatečenim autohtonim ilirskim stanovništvom na Balkanu, kao i sa svima ostalima koji su na njemu zatečeni. A, i Iliri su morali imati, kako vole da kažu historičari, *natruhe* krvi i drugih naroda s kojim su se morali tokom svoje duge historije srijetati. I sve to, bez sumnje, potvrđuju današnja genetska istraživanja.

Bilo kako bilo, Sloveni, odnosno Srbi, su se na prostoru današnjih Mataruga od svog dolaska osjećali kao svoji na svome. Suvereno su gospodarili ovim krajevima, organizovani u svoje plemenske saveze, a ovi u srpske despotovine, sve do dolaska Turaka.

Inače, Sloveni su se, *da* su god došli, osjećali vrlo komotno i kao svoji na svome. O tome vrlo slikovito piše, još u 6. vijeku, *Jofan iz Efesa*, koji je njihovu najezdu na Balkansko poluostrvo očigledno teško doživio:

... Prokleti narod Slovena opustošio je svu zemlju do blizine Carigrada, prošao je čitavu Jeladu, tesalske i tračke provincije i opustošio ih i da su onda slobodno stanovali četiri godine kao u svojoj slobodnoj zemlji, stanuju, sjede i počivaju u rimskim provincijama, bez brige i straha, pljačkajući i ubijajući i paleći i oni su se obogatili imaju zlata i srebra, ergele konja i silno oružje, a naučili su se ratovati kao i Rimljani...

No, u Matarugama se Sloveni odaju zemljoradnji i stočarstvu, svom glavnom zanimanju kojim su se bavili i u staroj postojbini. Njihovi ambari, prema kazivanjima onovremenika koja su ostala zapisana (*Strategikon*), bili su puni i nabrekli od žita i prosa. Vješto su uzgajali sve vrste žitarica: ovas, ječam, raž. I vješto radili sve poslove oko njih. Mnogi susjedni narodi su preuzeli njihove riječi vezane za poljoprivredu: guvno, ralo, plug, vlat, klas, zrno, orati, kositi. Čak i danas, Albanci nemaju svoj izraz za kositi, već za ovaj pojam upotrebljavaju slovenski izraz - *me kosit*.

Sloveni su voljeli i stočarstvo i uzgajali su: goveda, bikove i bivolice, ovce, koze, svinje. Naročito su voljeli i imali kao vjetar brze konje koji su ih i donijeli onako silovito na ove prostore.

Njihova hrana je očigledno bila raznovrsna. Koristili su i razno povrće u svojoj ishrani: repu, sočivo, leću, grah, bob, luk. Takođe, i so. Hljeb su pekli, a brašno mljeli ručnim žvrnjevima. Poznavali su i voće: divlju jabuku, krušku, višnju, orah, lješnik i drugo.

Bili su izvanredni ribari i u ribolovu su vješto koristili mreže i vrše.

Takođe su bili vrlo vješti pčelari i vješto su spravljali svoje omiljeno piće – medovinu, i do danas cijenjenu.

U Mataruškom i Ljutičkom polju mogli su, sasvim je sigurno, uzgajati pomenute žitarice, naročito ovas, ječam i raž, a da li i vinovu lozu - pitanje je! Kasnije je, u doba

Nemanjića, vinova loza uzgajana u pitomijem lukama oko Kozičke rijeke i manastira u Orliću. Ostalo je kazivanje o manastirskim vinogradima u podgrađu Koznika.

Kanjon rijeke Čehotine je čovjeku još u praistoriji pružao uslove za život i opstanak, kao i brojnim starim narodima, o čemu svjedoče i brojni tragovi, pa zašto ne bi i novodoseljenim Slovenima, odnosno Srbima.

Zasigurno je da im je Čehotina, s pritokama - Kozičkom i Račevskom rijekom, pružala izvanredne mogućnosti za ribolov i sakupljanje rakova i drugih ljuskara, a okolne šume, naročito Medanice, za lov raznovrsne divljači.

Kako su izgledali Mataruško i Ljutičko polje u to vrijeme, teško je dokučiti. Vjerovatno su bila obrasla gustijem šumama punim zvjerinja. U Ljutičkom polju (u Bari Save Čirovića – Ulice, kod česme), ne tako davno, pronađen je i iskopan nesatruo ogromni lučevi panj, što bi moglo ukazivati da je tu nekad postojala ogromna borova šuma. A da bi narastao jedan takav borovi kolos potrebno je i trista godina. Za pretpostaviti je da su i Karin polje i obardanska površ bili takođe jako pošumljeni, te da se do njiva i livada moglo doći samo krčenjem i paljevinom.

Kozica je, inače, i danas zaogrnuti šumovitom kabanicom guste crnoborične šume sa svake strane, osim golog rbata Kozičkog brda. I danas su planine u njenom susjedstvu - Crni vrh i Medanice, obrasle u guste šume smrče, bora, jele i bukve i pune su divljači.

Ovaj prostor je u staro vrijeme bio gusto naseljen i pulsirao je snažnim životnim bilom vazda nemirnih i brojnih Slovena, odnosno Srba, koji su ga silom zaposjeli. Kroz Mataruge i mataruška sela prolazilo je nekoliko važnih puteva bez kojih se onovremeni privredni život nije mogao zamisliti.

Transport roba, trgovina, kretanje oružnika, povezivanje i međusobna komunikacija naseobina bez ovih puteva bili bi nemogući. Još su Rimljani bili izgradili čitavu mrežu puteva kroz Mataruge. O ovome svjedoče i miljokazi pronađeni u Otilovićima. U Otilovičkom polju je, prije nekoliko godina, sasvim neočekivano, otkrivena i jedna njihova naseobina za koju se do tada nije znalo.

Pouzdan je utvrđeno da je trasa jednog takvog rimskog puta vodila od Municipijuma S. u Kominima do Koznika, a odatle do Kolovrata u Prijepolju. Taj je put korišćen kao zimska ruta zbog nemogućnosti obavljanja saobraćaja preko Ranča i Jabuke. Vjeruje se da je rimski put bio širok 3,6 m i popločan kaldrmom, sa kolotragom na pojedinim mjestima. Put je dat i u popisu puteva na Pajtingerovoj tabli (Srećević-Knežević 1976).

Važan putni pravac koji je povezivao more sa kontinentom, išao je preko Nikšića i Jezerske visoravni, zatim preko Pljevalja u pravcu Mileševa - *La via de le planine inverso Anagosto*.

Dolinom, uz Čehotinu, išao je put od Pljevalja, tadašnjeg Breznika, preko Otilovića, Mataruga u Ljubovudku i Vranešku župu, pa dalje prema Brskovu i Kolašinu. Jedan njegov krak se u Otilovićima odvajao i, kroz Ivovik, išao Karinom ispod Vukovog Brda i izbijao u Kozicu. Tu se sastajao s onim što je išao preko Ljutića uz Kozičku rijeku. Ovaj glavni putni

pravac od Otilovića, kroz Mataruge, presijecao je drugi važan putni pravac koji je dolazio preko Potpeća i Zemunca. On se račvao u Matarugama pa je jedan njegov krak išao prema Gačevića Brezi, koja je, u to vrijeme, bila važna stanica na karavanskom putu koji je vodio prema Mileševi i dalje. Drugi se uklapao u onaj put što je išao iz Pljevalja - pa dalje koritom Kozičke rijeke ka Orliću i Kozniku, odnosno manastiru Davidovici i Limu. Pod Koznikom je bila i carina o čemu svjedoče i pisani tragovi. Mataruge su u tom vremenu bile čvorište važnih puteva.

Na putnom pravcu Zemunac - Mataruge - Breza - Vukovo Brdo - Obarde - Prijepolje i danas postoji rijetko drvo u mataruškom kraju. Zove se *'molika*. Ne zna se koliko je staro, ali prema kazivanjima najstarijih, više od trista godina.

Jedna se *'molika* nalazi u ljutičkom selu Dubrava, druga na Brezi, treća na Krstu kod Vukovog Brda, četvrta iznad Obardi. Sve su u istoj liniji, pored puta, pa postoji mogućnost da su u nekom vremenu služile putnicima kao određeni orijentiri.

Inače, ovi su putevi bili vrlo nesigurni po putnike i robu. Na putu koji je preko Pljevalja i Ranča (*Hranča*, kako ga naziva putopisac) vodio ka Limu i Mileševu, kako je ostalo zapisano, opljačkana su dvojica Dubrovčana, Vokosav Radosalić i Vokan Gojaković, one godine kad je umro vojvoda Sandalj, a to je poslije 15. marta 1435. g. Opljačkao ih je, kako stoji u zapisu, Radivoje Vokšić, od Drobnjaka. Na ovom putu (*in loco vocato Cranze*), za koji veže i jedan krak puta koji prolazi kroz Matruge, desilo se još nekoliko slučajeva razbojništva nad dubrovačkim trgovcima: nekim Smoljanovićima Drobnjaci su opljačkali stvari i robu i 195 dukata, srebrene posude, dva mača, luk i strijele, luksuznu krznom postavljenu i drugu odjeću, dva konja. Jedan je Dubrovčanin ranjen, zarobljen i vezan, a drugi je s dijelom srebra pobjegao. Kasnije je morao platiti otkup za onog zarobljenog (mr Gordana Tomović, *Pljevlja i okolina na starim kartama, Glasnik Zavičajnog muzeja, Knjiga br. 2. Pljevlja 2001. g*).

Ovi zapisi pružaju određenu sliku o tom vremenu i životu u njemu i govore da nema velike razlike između ondašnjih i današnjih razbojnika i da s razbojnicima nije nikad bilo lako.

Mataruško selo Breza, uznijeto i izdignuto iznad Ljutičkog i Mataruškog polja, pruža pogled na skoro cijelu matarušku regiju. Breza je, kako piše dr Ruža Ćuk, bila važna karavanska stanica koja se nalazila na putu Dubrovnik - Komaran - Prijepolje i pominje se u više ugovora između dubrovačkih trgovaca i vlaha ponosnika o prenosu robe u razdoblju od 1422. do 1437. g. Zahvaljujući svom položaju i stratejskom značaju, bila je poznata, pa se u odnosu na nju određuje položaj Komarana. Smještena je na uzvišenju sa dobrim vidikom. Sama priroda joj je obezbjeđivala dobru zaštitu, a biće da je imala i utvrđenje, jer se pominje i Podbreza (*subbriexa*). Očigledno se radilo o važnom graničnom mjestu između Srbije i Bosne.

O najranijem boravku i životu Slovena, odnosno Srba na prostoru Mataruga, svjedoče brojni materijalni tragovi. Prije svega, srednjovjekovni grad Koznik, a onda brojne crkve koje su postojale u skoro svakom selu. Nažalost, danas nijedna nije obnovljena ili podignuta na temeljima neke od njih.

Današnje selo Breza

U Orliću, u neposrednoj blizini Koznika, i danas su vidni ostaci manastira oko kojeg su bile i brojne pomoćne zgrade. Vrijeme gradnje manastira nije pouzdano utvrđeno, ali se vezuje za 13. vijek, možda i ranije. Smatra se da je taj manastir stariji od manastira Trojice u Pljevljima. Očigledno da je manastir doživio procvat u vrijeme Pečke patrijaršije.

Manastir je imao i veliko imanje sa brojnim vinogradima. Krajem 16. vijeka opljačkan je i do temelja porušen. Navodno ga je opljačkao Hasan-paša Predojević, odnijevši veliko manastirsko zlato zakopano u njegovim temeljima.

Iznad manastira se uzdižu strme litice sa brojnim okapinama i udubljenjima i nazivaju se *Kaluđerske stijene*, što ukazuje da su tu bili nastanjeni kaluđeri i da su se u njima nalazile isposnice.

Od manastira Orlić vodila je pješačka staza, vidljiva i danas, ka Kozniku. Na njoj se nalazi izvor zvani *Kamena česma*. Jedna crkva je bila i na ovoj lokaciji, a druga je bila uz sami Koznik.

Postoji kazivanje da je manastirsko zlato zakopano kod ove česme pronađeno od strane nekih mještana, a da su im ga oduzeli Austrijanci u vrijeme austrougarske okupacije poslije Prvog svjetskog rata.

Nema sumnje da je manastir u Orliću više puta rušen, paljen i obnavljan i da su, dolaskom Turaka, za ondašnje slovensko stanovništvo nastupili teški dani.

U Ljutićima i Matarugama je bilo nekoliko crkava iz ovog perioda koje su se nalazile najčešće uz groblja.

I u Obardima se nalazila crkvice u groblju. Crkva u Dubočici je, prema legendi, prenijeta sa brda Okrum, a građena je, navodno, u doba Nemanjića.

MATARUGE POD OSMANLIJSKOM VLAŠĆU

Turska nadiranja na Balkan, zaustavila su uspon srpske države. Kosovski boj bio je odlučujući. Srpske zemlje su pokorene i osuđene na ropstvo duže od pet stotina godina.

Da li su Mataružani učestvovali u Kosovskom boju 1389. g. teško je reći. O tome nema baš nikakvih opipljivih dokaza.

Međutim, ostalo je i do današnjih dana kazivanje da su u Kosovskom boju učestvovali Otilovići, susjedi mataruški. Tu legendu rado i sa ponosom prepričavaju mještani koji danas žive u Otilovićima.

Otilovići su se prozvali po silnom knezu Otilu, kojeg je srpski car Lazar, kad ga je ugledao na Kosovu, blagosiljao, uzviknuvši: *Silni junače, sve ti se otilo i kotilo!*

Knez Otilo je, kad je čuo za Lazarevu kletvu ... *Ko ne došo u boj na Kosovo...* okupio svoje oružnike, 80 njih, i toliko jalovih volova i 100 debelih jarčeva i zaputio se drumom kroz Mataruge k Rugovskoj klisuri. Ne zna se da li mu se i koji ondašnji Mataružanin priključio.

Otilo, domaćin čovjek i junak, nije želio da se pred carem Lazarem pojavi praznih ruku i padne na teret carevoj komori. Kad je to car vidio, silno se obradovao i blagosiljao ga.

Malobrojna preživjela srpska vlastela se poslije izgubljenog Kosovskog boja razbježala, umičući ispod ljutog azijskog jatagana. Nagnula je put crnogorskih i hercegovačkih brda, kako bi izbjegla robovanje. Ili, kako umni i nedostižni Njegoš veli:

*...Što uteče ispred sablje turske/ Što se ne šće u lance vezati/
To se zbježa u ove planine/ da ginemo i krv prolivamo/
Da junački amanet čuvamo/ divno ime i svetu slobodu...*

Da li su srpski velmoži tada doprli i do Mataruga, može samo da se nagađa.

I do danas se prenosi predanje o Relji Krilatici i njegovom kamenu sa kojeg je uzjahivao konja u kozičkom selu Raćevu, od kojeg, navodno, neka mataruška pa i pljevaljska bratstva vode porijeklo.

O Despotovićima postoji kazivanje da su visokoga vlastelinskog roda, a na to ukazuje i njihovo prezime.

Za jednim mataruškim bratstvom se povlači i zabilježeno predanje da vuče porijeklo od silnog Miloša Obilića.

No, sve je to samo u domenu usmenog predanja, dosta nejasno i maglovito, bez konkretnih dokaza. Bilo kako bilo, seobe su bile i ostale sudbina naroda sa balkanskog prostora. Narode sa ovih prostora vremena su miješala i zaplitala mimo njihove volje i moći da na to utiču. Moć je i tada, kao uostalom i danas, bila u rukama velikih, a na Balkanu je bilo suđeno samo malima da žive i biju svoju bitku za opstankom.

Kad su Turci konačno banuli na prostor Pljevalja i današnjih Mataruga i organizovali svoju vlast, zatekli su u Matarugama, prema popisu koji je izvršen 1475 - 77. godine, 97 domova oženjenih i 10 domova neoženjenih domaćina. Naime, nahija Mataruge se sastojala iz tri džemata: džemat izvjesnog Dobraja, sina Bukare, sa 47 domova, džemat Iljaša, sina Bratoja, sa 20 domova, i džemat Dragića, sina Branislava, sa 30 domova (Milić. S. Petrović, *Pljevaljski kraj prema poimeničnom popisu sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1475-77. god. Breznički zapisi broj 6. iz 1991. g. strana 16*).

Iz turskih deftera se dā zaključiti da tadašnji stanovnici Mataruga nijesu bili čvrsto vezani za jedno mjesto - selo, već su se kao stočari - Vlasi premještali i selili s mjesta na mjesto, tražeći pogodnije uslove za ispašu i život, zavisno od godišnjeg doba. Tako se vidi da su zimovali u nižim i župnijim mjestima *Brezina*, što bi moglo odgovarati današnjoj Brezi, *Ljutić*, sasvim izvjestno da se radi o Ljutičkom polju, *Skokuće*, župno selo iznad Prijepolja, *Luka*, nepoznato, a ljetovali u mjestima *Oparte*, očigledno današnje Obarde, *Poljet*, Poljice kod Obardi i *Relji*, današnji Reljići.

Зимују у мјестима по имену *Брезина*,³⁶³ *Љутић*,³⁶⁴ *Скокуће*,³⁶⁵ и
Лука,³⁶⁶ а љетују у мјестима по имену *Опарде*,³⁶⁷ *Пољет*,³⁶⁸ и *Рељи*³⁶⁹

По именима која се у попису поминју, може се наслутити да се не ради о чисто словенском становништу већ о мјешавини са старинцима који су се постепено утапали у већу и dominantniju словенску skupinu.

НАХИЈА МАТАРУГА		
ЦЕМАТ ДОБРАЈА, СИНА БУКАРЕ		
Добри сине Букаре, Добросав син Ђурка, Вукашин син Ђурка, Вукић син Ђурка, Радосав син Радована, Бранисав син Радована, Михач син Угљеше, Горо син Херака, Ђурко син Тасе, Вукмир син Вукаса, Радосав син Радича, Ђурица син Радана,	Владко син Грубача, Селак син Станоја, Ненко син Бојисала, Радун син Бојисала, Радован син Бојисала, Иваниш син Тасе, Степан син Доброг, Радонја син Ивана, Радонја син Хлапца, Ђурица син Радонје, Добрило син Радовца, Вићен син Грбача, Дувац син Грбача, Димитриј син Ђурице,	Вукас син Бојака, Радашин син Гојака, Радосав син Ислава, Берисав син Ислава, Радонја син Берисава, Степан син Будисава, Вукаша син Радоча, Радивац син Берисала, Радонја син Берисава, Радилја син Брдогоре, Ђурац син Брдогоре,
Остоја син Добросава, Богдан син Добросава, Радашин син	Добросава, Вучета син Мироја, Оливер син Ненаде, Србин син Доброг, Вићен син Радонје,	Радосав син Радонхне, Добрашин син Томаша, Радашин син Томаша,
домова 47 са вођом цемата.		
неожењени		
Вукан син Добросава,	Павко син Радосава, Радич син Вукаса,	Радич син Тучапа,
домова 4,		
ЦЕМАТ ИЉАША, СИНА БРАТОЈА		
Споменути, Вучерин син Николе, Херак син Николе, Прибијо син Братула, Бранко син Вртала, Браташ син Обрада, Обрад син Радина,	Обрив син Радина, Добросав син Баће, Степан син Браје, Радосав син Димитрија, Радонја син Михоја, Радивој син Михоја,	Вучета син Радца, Марко син Михоја, Иваниш син Михоја, Вучерин син Ивана, Ђураћ син Ивана, Божидар син Вукаса, Вукосав син Новака,
домова 20,		
неожењени		
Радован син Радка,	Добраш син Баће,	Вучкина син Радивоја,
домова 3,		
ЦЕМАТ ДРАГИЋА, СИНА БРАНИСАВА		
Раденко син Вукмира, Ђураћ син Миловца, Селак син Витоја, Дабичив син Рашка, Радич син Рачка, Цветко син Влахоја, Радован син Стојке, Страчин син Букоје, Радич син Радашина, Радосав син Зуре,	Богуд син Богуте, Божидар син Вукашина, Влах син Степана, Михоје син Богдана, Радич син Владисава, Остоја син Болашина, Стојко син Болашина, Вукаша син Болашина, Ђурица син Добрашина,	Ђурман син Мишка, Вук син Ђитана, Вукашин син Милка, Вукота син Бокура, Ђуран син Бокура, Бојан син Бокура, Вукаша син Радосала, Миоман син Радосала, Милић син Вукашина, Вукосав син Ђурмана,
домова 30,		

Popis je vršen, očigledno, u namjeri da se utvrde precizne obaveze koje su ovi dužni da daju turskim vlastima, odnosno feudalnoj carskoj kasi. Porez je bio utvrđen za svaki dom. U defterima se popisani nazivaju nevjernicima. Među popisanim ima i muslimana (ne i u Matarugama), kojima se, kao očevo, navodi srpsko ime, što govori da su bili prvo koljeno koje je primilo islam.

Život Mataružana pod Turcima bio je krajnje težak. Turci su po dolasku u ove krajeve opljačkali i porušili sve srpske crkve. Tako je stradao i manastir u Orliću koji je više puta obnavljan, kao i sve crkve u ostalim mataruškim selima. Manastirska imanja u Kozici i Orliću prigrabili su turski velmoži i oni koji su primili islam. Kozica je bila u posjedu Selmanovića. Džijici su zaposjeli manastirsko imanje pored rijeke. Umirali su mladi i uvijek su ostajali samo na jednoj kući. Narod je ovo smatrao prokletstvom. Zbog držanja crkvenog i svega što im se dešavalo, Džijici su o crkvenim praznicima bili značajni darodavci crkve u Dubočici (med, vosak, novac). O ovome dosta detaljno piše Mileta Vojinović u knjizi, *Pljevaljski kraj - prošlost i poreklo stanovništva*, Pljevlja 1993. g.

Iz tog ranog perioda turskog vladanja na prostoru Mataruga nema detaljnijih zapisa, niti drugih materijalnih tragova iz kojih bi se stekla jasnija i oštija predstava o društvenim prilikama toga vremena. Ali već negdje oko 1690. g. daju se naslутiti velika razaranja, stradanja i migracije stanovništva. Naime, veoma teške posljedice po srpske narode pod Turcima imali su ratovi koje su Turci vodili sa Austrijancima 1690. i kasnije 1737-1739. g.

Tursko nadiranje ka Evropi, zaustavljeno je 1683. kod Beča, koji su držali u opsadi. No, savez hrišćanskih zemalja, *Sveta liga*, uspio je da ih kod Beča stukne i povрати nazad. Evropske sile su pozvale balkanske narode, prije svega Srbe, da im se pridruže i da se suprotstave Turcima.

Pod uticajem crkve, a posebno Arsenija Čarnojevića, pečkog patrijarha, srpski pokoreni i obespravljani narod se tom pozivu odazvao i priključio austrijskoj vojsci koja je uspješno progonila Turke sve do Skoplja, na kraju ga spalivši. No, Turci su se oporavili od ovog

PAJLA JOVANOVIĆ - SEOBNA SRBA

poraza i iskoristili napad Francuske na Austriju. Krenuli su u potjeru za austrijskim trupama. Srbima nije ništa drugo ostalo već da krenu u bježaniju koju je lično predvodio sam Arsenije Čarnojević, prepustajući plodnu kosovsku zemlju Arnautima. Srpske svetinje su bile izložene pljački i razaranju. Bila je to Prva seoba Srbalja.

Druga seoba Srbalja uslijedila je poslije drugog rata Austrije i Turske 1737-1739. i imala je iste posljedice kao i prva. Nju je predvodio Arsenije IV Jovanović Šakabenta, koji je protiv Turske pobunio ne samo Srbe, već i brojne Arbanase, naročito Klimente.

Bila su to teška vremena za srpski narod, vremena njegovog teškog stradanja i patnje. Onovremenici navode da je Turska osveta bila surova:

...Turska osveta je ovog puta bila strašna. Paljeni su i rušeni manastiri i crkve; Bogorodica Ljeviška u Prizrenu je postala džamija, u manastiru Manasiji crkva je pretvorena u štalu za turske konje; Srbi su kao roblje prodavani na pijacama Evrope i Azije, vršena je prisilna islamizacija u Ljumi, Peći, Đakovici, u Opoljskoj i Gorskoj župi...

Dalje nastavljaju sa opisom prilika iz tog vremena:

...Otomanske vlasti su kao glavne krivce pobune videli Srpsku crkvu, te su upali u pečku patrijaršiju, i mnoge manastire: Dečani, Mileševa, Đurđevi stupovi, Sopoćani, Ravanica, i Studenica. Turci su istovremeno pokušali da zaustave pokret seobe i umire Srbe. Veliki vezir Mustafa Čuprilić je objavio opštu amnestiju za sve koji se u roku od šest meseci vrata kućama. Da bi umanjio uticaj odbeglog patrijarha Arsenija, Čuprilić je u proleće 1691. postavio novog patrijarha Kalinika ranije sveštenika u Skoplju. Kalinik se trudio da umiri narod i povрати razbegle episkope i sveštenstvo na njihove dužnosti. Peć, Prizren, Đakovica dobijaju postepeno turski i albanski karakter...

Oko 37.000 familija prešlo je u Austriju, što je najmanje 185.000 ljudi, a na Kosovu je sela 360 opustelo. Posle velike seobe Srba, 1690. godine, kosovsko-metohijsko stanovništvo je vrlo razređeno. Gotovo cela Metohijai delovi Kosova su vremenom prekriveni žbunjem i gotovo neprohodnom šumom.

O posljedicama ovog srpskog ustanka protiv Turaka i atmosferi koja je poslije njegovog sloma vladala dosta slikovito govori jedno pisano svjedočanstvo iz samog manastira Dečani:

...Godine 1690. bi rat veliki i pljačka po celoj srpskoj zemlji. I dođoše Nemci do Štipa, i Turci pobegoše i opet ce vratiše, oteraše ih preko Dunava. Oh! oh! teško meni! ljuti strah i nesreća tada beše: matere od čeda razdvajahu, i od oca - sina, mlade robljahu, a stare klahu i davljahu.

Tad ljudi smrt prizivahu, a ne život. Od prokletih Turaka i Tatara, teško meni, ljute li tuge! I pošto privatiše Agareni, tada ce neki zmaj veliki diže na manastir, paša Gašli-paša, i opljačka igumana, jedva ga živa ostavi i u krajnjoj pustoši manastir ostavi. Iguman ne mogade ostati živ, treći dan prestavi se, iguman Zaharija.

I sam učesnik i bjegunac, neki Stefan Ravaničanin, sve to opisuje ovako:

...U tome, pak, ratu bi velika pljačka i raseljavanje naroda hrišćanskog i opustošenje sve srpske zemlje: gradova, varoši i sela i manastira, od kojih neki opusteše, a neki u ognju izgoreše kao i naš manastir Ravanica. I opet velim da je naš manastir Ravanica potpuno opusteo. A malo naroda našeg dade ce u bekstvo uz Dunav gore, jedni u čamcima, a drugi na konjima i kolima, treći peške kao i ja siromah. Četrdeset dana smo putovali i dođosmo do Budima grada. A tamo i svetejši patrijarh Arsenije Černojević i nekoliko vladika, i od mnogih manastira kaluđeri i ljudi mnogi iz cele zemlje srpske, muškarci i žene. Pa tako i mi žitelji manastira Ravanice sa moštima svetoga cara, kneza Lazara Srpskoga, i nastanismo se u jedno mesto više Budima, koje ce zove Sent Andreja, dobro mesto za prebivalište strancima... I tu sagradismo kolibe, kako koji može, i crkvu podigosmo od drveta blizu obale dunavske, i tu položismo mošti svetoga cara Lazara Srpskog"...

Nema sumnje da je i mataruški narod i te kako osjetio posljedice svih ovih dešavanja u turskoj carevini. Ta dešavanja nije preživjela ni jedna crkva u mataruškom kraju. Teško da se i stanovništvo iz tog vremena zadržalo na prostorima Mataruga. Može biti po koja porodica, a ostalo je podijelilo sudbinu ostalog srpskog življa sa širih prostora i potražilo spas u bježanjima i seobama. Među rijetkim preživjelim Srbima iz tog perioda koji su se, može biti održali i do danas, potomci su nekog Velička Vukašinovića, čiji su nadgrobni spomenik, kamenu ploču, pronašli beogradski arheolozi 1950. g. u groblju kod Koznika. Na tom mjestu se nalaze dva groblja, jedno, koje se naziva grčko, u kojem je nađen spomenik narečenog Velička, i, drugo, u kojem se i danas sahranjuju mještani, među kojima i Vukašinovići. Procijenjeno je da je nadgrobni kamen u kojem je uklesano ime Velička Vukašinovića star oko 1000. g. Otuda se smatra da su današnji Vukašinovići najstarije bratstvo u Matarugama (M.Vojinović, *već pomenuto djelo*).

Inače, ostalo je zapamćeno u svakom mataruškom bratstvu, što se prenosilo s koljena na koljeno, da su Mataruge i mataruška sela bili napušteni i zapušćeli kad su njihovi preci doselili i da nijesu u njima zatekli nikoga od starosjedilaca, niti srpskog niti kakvog drugog porijekla. Zatekli su njihove urušene i opušćele zgrade, pa se čak i šira mjesta gdje su bile, još i danas zovu kućišta, kućetine. Skoro da nema mataruškog sela koje nema svoju kućetinu, kućišta i sl. kao širi pojam za prostor na kojem su nekad bile zgrade iz tog perioda. Zatekli su i brojna groblja, bunare i razne podzide, koje su oni nastavili da koriste, ali su ih sve izreda vezivali za stare narode, prije svega Grke, nazivajući *grčkim* sve što je starije od njihovog dolaska na ove prostore, negdje oko 1700. g.

Samo na Vukovom Brdu postoje dva lokaliteta, na dva kraja sela, koja se zovu Kućetina i Kućišta. Tragovi i sada vidni na tim lokalitetima ukazuju da je tu nekad bila naseobina sa više zgrada. U njihovoj blizini se nalaze i bunari, za koje se priča da su grčki. I u drugim mataruškim selima tačno se zna gdje su nekad bile kuće starinaca.

Na osnovu svega što se dešavalo na prostoru današnjih Mataruga i mataruške regije, moglo bi se zaključiti da među današnjim Mataružanima nema starinaca, ni tuđe ni slovenske krvi, koji su se u kontinuitetu održali do današnjeg dana, nako Vukašinovića, a i to može biti samo pretpostavka. Sva mataruška bratstva su novodoseljana iz Hercegovine i stare Crne Gore nakon velikih seoba koje su se dešavale od 1600. do 1720. g. pa i kasnije.

Seobe su bile uslovljene političkim, ekonomskim i životnim prilikama, odnosno, neprilikama. Narod je iz tih neprilika, bilo da se radilo o sukobima, nemirima i ratovima, gladi i

raznim bolestima, tražio izlaz u seobama, koje su se nerijetko pretvarale u bježaniju i spašavanje glava. Često puta se bježalo i od krvi. To je znao biti razlog da se promijeni slava ili čak i prezime. Otuda su pomjeranja i miješanja stanovnika balkanskih prostora u prošlosti bila česta pa i dramatična. Cijeli su krajevi poslije njih znali ostati prazni i pusti.

Sasvim je izvjesno da su i turske vlasti podsticale doseljavanja u napuštene krajeve kako bi imao ko obrađivati zemlju, gajiti stoku i plaćati poreze.

Po turskom popisu iz 1851. g. Mataruge i mataruška sela su imala 60 domova sa 405 duša (pravoslavni). Po tom popisu u Matarugama nije bilo muslimana (dr Slavenko Terzić, *Pljevlja na putu u novo doba 1804 -1913, Istorija Pljevalja, 2009.g. str. 195*).

BRATSTVA MATARUGA I MATARUIŠKE REGIJE

Današnja mataruška bratstva koja žive u Ljutićima (ljutička) su: Cakovići, Cvijovići, Čamdžići, Ćirovići, Kartali, Devedžići, Filipovići, Gačevići, Jankovići, Obrenići, Purići, Sokići.

Cakovići su iz Gvozda kod Nikšića. Prvo su doselili u Krnjaču, a potom prije 200. g. u Klade u Ljutićima.

Cvijovići su doselili iz Ljeske.

Čamdžići su, porijeklom iz okoline Kolašina, prvo doselili u Crljenice, a iz njih u Korijen, potom u Ljutiće.

Ćirovići su porijeklom iz Morače. Prvo su doselili u Vaškovo, a potom u Krupice, Bratosavinu, a poslije nekog vremena u Ljutiće, uz dozvolu Selmanovića.

Kartali, navodno, vode porijeklo od starosjedelaca Bijelića, a ime su promijenili početkom 19. vijeka.

Devedžići se poslije Vukašinovića smatraju najstarijim bratstvom u Matarugama. Prema predanju, naseljeni su još u 16. vijeku iz Rijeke Crnojevića i navodno su bili u službi kod silnog Selman-paše, čiji su se potomci prozvali Selmanovići, a dvor im je bio u Matarugama, u mjestu Odaje. Brinuli su, pored ostalog, i o pašinim kamilama - devama, pa su tako i dobili novo prezime. Ima mišljenja da oni mogu poticati i od Gospića koji su tada živjeli u Matarugama.

Paša Selman je Stevan Tomašević, srpski vlastelin iz okoline Mileševa, koji se istakao junaštvom i vještinom u turskoj vojsci u bici na Mohaču 1520. g. Poslije bitke, Turci mu ponude prelazak u islam i zvanje paše. Inače, to je jedina turska porodica koja je bila nastanjena u Matarugama. No, ni paša se nije, iz ko zna kojih razloga, mnogo zadržao u njima, kako je zapisao Joko Knežević (*Joko Knežević, Iz daleke prošlosti pljevaljskog kraja, izdanje 1979. g*).

Filipovići su dalekim porijeklom iz Zagarača, odakle su doselili u Kolašinska Polja, a odatle u Prošćenje i na kraju u Ljutiće.

Gačevići su doselili iz Gacka. Najprije na Gačevića Brezu, a odatle u Gačevića Dolinu i Gačevića Dubravu. Nešto kasnije i u Kozicu.

Jankovići su doseljenici iz Ravne Rijeke u 19. vijeku, u koju su se doseli iz Jankovića kod Cetinja.

Obrenići vode porijeklo od Bijelića, koji su doselili iz Hercegovine. Po pretku Obrenu su se prozvali Obrenićima.

Purići su starinom iz Hercegovine. Navodno je jedan brat otišao u Dubrovnik i prešao u katoličku vjeru. Drugi je primio islam, a treći je doselio u Moraču. Iz Morače su doselili u Mataruge. Popovi Purići su skoro trista godina držali manastir Dubočicu. Pop Vasilije Purić je negdje oko 1780. g. ubio Turčina napasnika i pobjegao u neko mjesto kod Nove Varoši i od njega je nastalo jako bratstvo.

Purića Dolina

Sokići su porijeklom od Robovića koji su u Ljutiće doselili oko 1740. g. Ima mišljenja da su oni Jankovići, ali su se iz nekih razloga prozvali Sokići (Tanasije Pejatović).

U Matarugama, odnosno Ljutićima, oko 1765. g. živjeli su i Gospići i Bijelići, kojih danas nema među mataruškim bratstvima.

Gospići se smatraju starosjediocima Mataruga. Navodno su u Matarugama bili u vrijeme Kosovskog boja. Jedan dio se povukao ispred turske najeze i stigao čak do Like, gdje su se naselili i po njima se prozvalo mjesto Gospić. Ono i danas postoji pod tim imenom. Drugi su, oko 1790. pobjegli od turskog zuluma u Pljevlja i Hoćevinu.

Bijelića, koji su takođe u to vrijeme živjeli u Matarugama, danas nema među mataruškim bratstvima. Od njih su, po nekim kazivanjima, navodno, Kartali, Obrenići i Šarci.

U Matarugama, odnosno Ljutićima, nekada su živjeli Kotlajci i Krkavci, koji su odselili u Zvezd, odnosno Podkovač.

Ostala bratstva mataruške regije žive u mataruškim selima: Kartalov Vrh, Šarci, Crni Vrh, Kneževići, Ratkov Do, Roganice, Vujkovići, Gačevića Breza, Janjuški Potok, Vukovo Brdo, Obarde i Kozica. To su: Andrići, Bajčetići, Ćurčići, Kartali, Komarice, Kočalovići (Kočali), Kneževići, Lilići, Šarci, Šljukići, Vujkovići, pa Bezarevići, Janjuševići i Kokovići na Vukovom Brdu, Despotovići, Popadići, Purići, Spajići, Zindovići u Obardima, Bujišići, Gajevići, Gačevići, Joksimovići, Kartali, Kovačevići, Kočali, Pejovići, Popadići, Purići, Tomaševići i Vukašinovići u Kozici.

Andrići su doselili ispod Durmitora.

Bajčetići su novodoseljeni u Mataruge iz Kakmuža.

Ćurčići su u Mataruge doselili oko 1830. g. iz Bitina, na Kosanici.

Kneževići su porijeklom od Starčevića i u Mataruge su se doselili oko 1700. g.

Komarice su staro srpsko bratstvo u Matarugama u koje su se doselili iz Komarnice, u Drobnjaku.

Kočali (Koćalovići) su porijeklom iz Tušnje, od Milovanovića, odakle su doselili prvo u Kosanicu, potom u Maoče i na kraju, oko 1820. g. u Mataruge.

Lilići su novodoseljenici iz okoline Bijelog Polja.

Šarci su takođe porijeklom od Bijelića i smatraju se starosjediocima u Matarugama.

Šljukići su starosjedioci u Matarugama. Jedan Šljukić se doselio iz Ridana, kod Nikšića, u Meljak, pod Ljubišnjom. Kad je banuo iz Meljaka u Mataruge, nešto poslije 1800. g. našao je nekoliko kuća Šljukića starosjedilaca.

Vujkovići su starosjedioci u Matarugama. Prvo su bili naseljeni u Oku, kod Breze, a potom, poslije nekog stradanja, preselili su se u zaselak Vujkoviće, na obodu Mataruškog polja.

Bezarevići su porijeklom sa Skokuća kod Prijepolja.

Janjuševići su iz OZRINIĆA kod Nikšića doselili na Vukovo Brdo oko 1720. g. a odatle su jedni otišli u Babine. Odvojili su se kao ogranak od Koprivica.

Kokovići su, porijeklom s Kosova, došli prije 350 g. u Vraneš, a odatle na Vukovo Brdo. Prema drugoj verziji oni su starosjedioci i u srodstvu su s Tabašima i Kljajevićima na osnovu porijekla.

Kartalov Vrh

Vukovo Brdo

Obardanska bratstva:

Despotovići su porijeklom sa Kosova, od stare srpske vlastele. Najprije su doselili u Bistricu kod Prijepolja, a odatle u Vrbovo, potom u Obarde. Po drugoj verziji, dovode se u vezu sa Brašnjovićima i Ljubojevićima.

Popadići su porijeklom Kosorići iz Drobnjaka, a u Obarde su se doselili oko 1750. g. iz Babina. Postoji kazivanje da su potomci Relje Krilatice.

Purići su novodoseljenici iz Ljutića, odnosno Mataruga (početak 20 v).

Spajići su novodoseljenici iz Babina.

Zindovići su iz Kolašinaskih Polja došli u Česte, kod Obardi, oko 1770. g.

Obarde (G. Despotović)

Kozička bratstva:

Bujišići su doseljenici iz Vrulje.

Gajevići su iz Vraneša prvo doselili u Vrulju, Medanice, a potom u Kozicu, odnosno Vranjaču i Parež.

Gačevići su doselili u Kozicu iz Mataruga, odnosno Gačevića Breze.

Joksimovići su novodoseljenici iz Selca.

Kartali su novodoseljenici iz Mataruga - Kartalov Vrh.

Kovačevići su od Durmitora. Iz durmitorskog Javorja su doselili u Maoče, potom u Vrulju i, najzad, u Kozicu.

Koćalovići su se u Kozicu doselili iz Vrulje i Mataruga.

Pejovići potiču od Punoševića iz Morače. Doselili su se u Vaškovo, a potom oko 1720. u Krupice. Od istog pretka su Pejovići, Golubovići i Ćirovići. U drugoj polovini 18. vijeka jedan se Pejović doselio u Potkrajce, a potom oko 1790. g. u zaselak Gredinu u Kozici.

Popadići u Strmećici su od Popadića iz Obardi - novodoseljenici.

Purići su doselili iz Mataruga, odnosno Klada.

Tomaševići su se iz okoline Prijepolja oko 1700. g. doselili u kozičko selo Strmećicu. A jedni su otišli u Babine.

Vukašinovići (ne svi) se smatraju starosjediocima (1000 g. prisustva u Kozici).

U Kozici su još živjela bratsva kojih danas nema: Brajovići, Bujaci, Rvovići, Benovići, Jakšići, Janjuševići i Ostojići.

Kozicu su, od polovine 19. vijeka, naseljavale i muslimanske porodice: Adžovići, Redžovići, Štroke, Durani, Pljaskovići, Hodžići i Džijići.

Početkom 20. vijeka, u Kozici je bila jedna kuća Džijića, četiri Redžovića, četiri Pljaska, dvije Štroka, dvije Durana, zatim sedam kuća Pejovića, tri Gajevića, četiri Tomaševića, dvije Vukašinovića i dvije kuće Kovačevića (V. Despotović, *Naša Sela*, str. 76, izdanje 2003. Pljevlja).

Ispred balkanskih ratova, u toku i poslije njih, sve su muslimanske porodice trajno napustile Kozicu.

Kozička sela (Lj. Baković)

Vrlo detaljan pregled mataruških bratstava, i ne samo njih, već i pljevaljskih, dao je Mileta Vojinović u svojoj knjizi *Pljevaljski kraj - Prošlost i poreklo stanovništva*, izdanje 1993.g. Pljevlja, kao i Vidoje Despotović svojoj knjizi *Naša Sela*, izdanje 2003. Pljevlja.

O mataruškim bratstvima i njihovom porijeklu pisao je i Joko Knežević (*Iz daleke prošlosti pljevaljskog kraja*, izdanje 1979. g). U ovom tekstu autor je koristio i ove izvore.

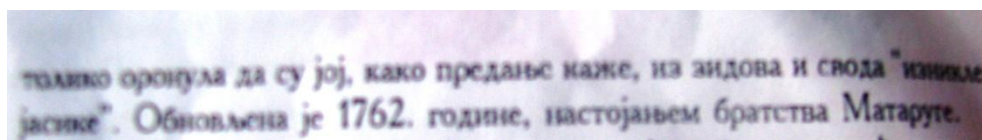
Mataruška bratstva, crkvu u Dubočici smatraju svojom. Prema fresko natpisu sačuvanom iznad vrata na zapadnom zidu naosa, manastirska crkva je sagrađena 1565. godine. Podigao je, kako u natpisu stoji, iguman, jermonah Pavle, zajedno sa manastirskim bratstvom i mjesnim hrišćanima. Ko su bili mjesni hrišćani, ne piše.

Iz jedne turske dozvole iz 1600. godine, kojom se odobrava njena opravka, vidi se da je crkva bila skromna, izgrađena od slabog materijala i sklona padu. Iz toga bi se mogao izvući zaključak da je mjesno stanovništvo bilo prilično siromašno.

Crkva je više puta, kroz XVIII vijek, stradala od Turaka, o čemu svjedoče i brojne buruntije da se dozvoljava njena obnova. U jednom vremenu je bila toliko zapuštena, *da su joj iz svodova i zidova bile iznikle jastike*.

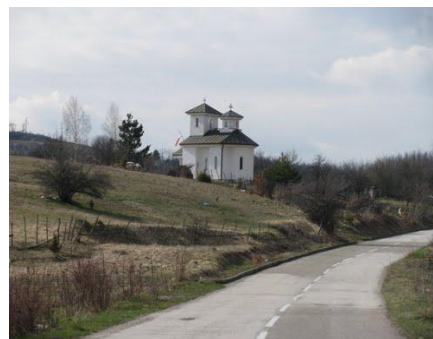
Obnovljena je, kako je zapisano, 1762. godine zahvaljujući angažovanju bratstva Mataruge. To bi mogao biti i dokaz da su današnja mataruška bratstva, već u to vrijeme, bila naselila Mataruge, jer je među današnjim Mataružanima sačuvano kazivanje da su njihovi preci sagradili, odnosno obnovili crkvu u Dubočici.

Konačno, crkva u Dubočici je našla svoj mir na jednom lijepom, uzdignutom zaravanku, na početku otilovičke kotline 1983. g. kada je premještena iz kanjona zbog izgradnje vještačkog jezera za potrebe novoizgrađene termoelktrane u Pljevljima. Danas je to jedan lijepi manastirski kompleks, rado posjećen i od vjernika i od turista.

Manastir i Konak - Dubočica

Crkva u Ljutićima

Ljutićani su prije 5-6 godina sagradili novu crkvu u svom selu, nedaleko od škole u Matarugama, pored asfaltnog puta koji vodi od Pljevalja za Bijelo Polje. Lijepa crkva sasvim se uklopila u pitomo ljutičko selo i pitomu ljutičku prirodu.

MATARUGE I OSLOBODILAČKI POKRETI

O društvenim prilikama i teškim uslovima životu Mataruga i Mataružana pod turskom vlašću ima dosta svjedočanstava. Na nepravde činjene od strane turske vlasti i zulume turskih odmetnika, Mataružani su odgovarali neposlušnošću, bunama i odmetanjem u hajduke, a kasnije u komite.

O mataruškim hajducima nailazimo na pisane tragove tek od 1862. g. Od mataruških hajduka prvi se oglasio hajduk i hajdučki harambaša Ristan Šarac, rođen 1818. g. u mataruškom selu Šarci.

Miće Gluščević, iz susjedne Kamene Gore, Ristanov brat od tetke, već se bio ovjenčao slavom junaštva. Oglašeni hajdučki harambaša Miće četovao je sa svojim hajducima oko Tare, koljući se s turskim zulumčarima po tarskim brodovima i vrletima, braneći im da uskoče u Šarance i Drobnjake. Hajdukovanje Mića Gluščevića je poznato iz mnogih istorijskih izvora, istorijskih romana, narodnog predanja i narodnih junačkih pjesama. U jednoj ga narodni pjevač ovako pominje:

*...Oštra noža Komarice Jova/ Laka skoka Leovac Marinka/ Dobra glasa Gluščevića
Mića...*

On je hrabrio mataruški narod da istraje, da se ne da, da ne poklekne, pružao mu zaštitu i svetio nevine žrtve. On je, svakako, morao biti i uzor i primjer i buntovnom i prkosnom Ristanu Šarcu.

Ristan još nije bio napunio 18 g. kad se oružjem odupro nasilju turskih odmetnika. Ubio je dvojicu turskih nasilnika na Karinu pod Vukovim Brdom, oteo im oružje i odmetnuo se *gori u hajduke*. Našao se u četi Mića Gluščevića. Dugo je četovao s njim da bi kasnije i sam postao hajdučki harambaša. U Mićovoj četi bilo je još mnogo Ljutićana i Mataružana.

*Spomen ploča oglašenom hajdučkom
Harambaši na mostu na Tari*

Kada su se Turci spremali da udare na Šarance 1862. g. ovi su, kako kazuje narodna pjesma, klikovali Mića Gluščevića: ... *Da dovede 30 hajduka/ od Ljutića i Kamene Gore/ koji ranu nose bez zavoja!...*

Ristan Šarac je sa svojim hajducima, među kojim je bio i Milun Ćirović i još nekoliko Ljutićana i Mataružana, uglavnom boravio u Šarancima i priskakao u pomoć *de* je god zatrebalo, od tarskih brodova koje je čuvao da im Turci ne udare, kako je sam govorio u jednom obraćanju crnogorskom suverenu, pa sve do sinjega mora.

S opakim Redžovićima 1845. g. se tukao u Baricama, pogubivši dvojicu, a potom je učestvovao u odbrani Crne Gore za vrijeme Omer-pašinog napada 1852. Potom slijede obračuni 1852. g. sa Đurđevićima na Kosanici, a kasnije - 1859. kod manastira Dovolje. Zatim, u dva navrata 1861. uslijedili su napadi sa Šarancima, Jezercima i Drobnjacima na Stričinu, u kojima su Turcima nanijeti veliki gubici. U svim tim bojevima Ristan se istakao junaštvom i snalažljivošću. O tome je pisao i Vule Knežević u svom djelu *Pleme Šaranci*.

I u krvavoj bici na Šarancima 1862. Ristan je s Mićom Gluščevićem činio čuda od junaštva. Mićo je to i glavom platilo. Pušten je glas kroz narod da je Mićo poginuo junački u tom boju. Međutim, Mićo je viđen živ po okončanju boja. Kasnije je nađen mrtav, na jednom vrelu, izvoru. Ostalo je kazivanje da uskočka zavist nije mogla podnijeti toliko Mićovo junaštvo. Ispaljen mu je, s leđa, dok je pio vodu sa izvora, kuršum u glavu. Negdje je i zapisano da ga je ubio Jovan Zvizdojević, jedan od durmitorskih prvaka i da je Mićo sahranjen u selu Poda.

I u bosansko - hercegovačkom ustanku 1875-1878. godine, Ristan je učestvovao sa svojim hajducima. Bio je i na krvavom Vučjem dolu, u Morači na koju je vojštijo silni Ali-paša, na Stožeru i Đatlu, tukao se i sa Hafis Ahmet-pašom 1877. kad je ovaj udario na Šarance i Jezera.

Ristan nije bio samo hajduk i hajdučki harambaša, već borac za nacionalno oslobođenje porobljenog naroda i značajan sudionik borbe Crne Gore da očuva i odbrani slobodu. I Ristan se, kao što se vidi, u toj borbi nije štedio. Skoro da nema značajnije bitke i sukoba a da Ristan nije u njima učestvovao. Pritiješnjen mataruškom pakošću i uskočkom pizmom 1852. g. pisao je, pravdajući se, crnogorskom vladaru, knjazu Danilu, o teškim prilikama u kojim tarski narod živi, *đe* on s hajducima brani brodove na Tari, da im Turci ne udare i da ne radi oko šićara, kako mu podvaljuju:

Vašoj velikoj svjetlosti,
... Svijetli i milostivi Gospodare - piše Ristan između ostalog ... *čuo sam da me neko davija i rdave riječi pronosi i ja vi se molim, da im ne vjerujete, dokle se pred vama na oči ne vidimo, pa ćete onda vidjeti, jesam li se ja junački drža i s Turcima kla, ka što sam i vazda i za koje vi znate, a nijesam radio oko šićara. I želim doći kad vi rećete i dobiti vašu milost i nauku.*

Vaša najpokornija sluga,
Ristan Šarac, sa svijem uskocima, celivamo Vašu desnicu...

Neko je Ristana oklevetao pred crnogorskim gospodarem, pa je, iako dokazani junak, morao da se pred njim brani i pravda, kako ne radi oko šićara već se bori za dobro narodno, što bi trebalo da je i njemu, crnogorskom gospodaru, poznato.

Mataruško polje i selo Šarci

Razumljivo da su hajduci radili i o šićaru. Teško bi bilo i zamisliti da bi bogat plijen koji bi im pao šaka prepustili kome drugome. Hajdučki harambaša Ristan se morao brinuti i o onom siromašnom srpskom življu koje je hajduke čuvalo i sklanjalo i s njima dijelilo posljednju mrvu svoje sirotinje.

Hajdučki plijen znao je biti često golem: buljuci i buljuci ovaca i krda goveda koje bi otimali i plijenili bogatim Turcima. Ostalo da se i ne računa. Naime, hajduci su samo povraćali ono što je oteto narodu. No, kad Ristan izađe pred lukavog i opasnog crnogorskog knjaza Danila, ovaj ga, iako ga je poznavao, stavi na probu. Naredi mu da ubije silnog Turčina, agu Kaljića, iz Lijeske, koji bijaše dozlogrdio zulumima moračkoj, šaranskoj i uskočkoj raji.

Hajduku, vičnu svemu i na sve spremnom, to očigledno nije teško palo. Agu Kaljića je pogubio i jedno jutro je s njegovom glavom u bisagama banuo na Cetinje, pred gospodara. Gospodar nepovjerljiv, bojeći se podvale, naredi da mu iz tamnice dovedu nekog uglednog Turčina iz Kolašinskih Polja, kako bi glavu prepoznao. Kad ovaj vide glavu ispred sebe, ožalošćen i ojađen zapomaga: *Ja se u tebe, Kaljić - aga, nad'o da me izbaviš, a ti i sam glavom dođe na Cetinje!*

Knjaz crnogorski naredi da se Ristanu da zemlja u Šarancima kako bi se već jednom smirio.

Nema sumnje da je Ristan u to vrijeme bio najoglašeniji Mataružanin koji je Mataružane proslavio diljem junačke i oglašene Crne Gore, a da za njim po junaštvu nijesu ništa zaostajali i brojni Mataružani i Ljutićani koji su četovali s njim ili s drugim hajdučkim harambašama. Narodna pjesma ih pominje - *kao hajduke koji ranu nose bez zavoja!* Ristan je na kraju postao i sam harambaša. Poginuo je u Krupicama 10. IX 1877. g. u sukobu s Turcima. U tom sukobu izginula je skoro čitava Ristanova četa. Ostalo je kazivanje da su Turci donijeli 18 posječenih hajdučkih glava kod nekog seljaka Antonija, među kojim i Ristanovu.

Nacionalna svijest pravoslavnog življa, podsticana neugaslom zubljom slobode sa Cetinja, nije se mogla ukrotiti nikakvom osmanlijskom okrutnošću. Redale su se pobune, bune, pogibije i zgibenija, kako bi se izborilo za bolji položaj u tamnom vilajetu. Opšta slika ukupnog društvenog stanja u Sandžaku i šire bila je sumorna. Stalna navodna reformisanja osmanlijske vlasti, međusobni sukobi oko prestiža, otkazivanje poslušnosti i odmetanja pojedinih turskih moćnika od centralne vlasti, gušenja njihovih pobuna, pogoršavala su ionako težak položaj raje. Svakodnevno su izmišljani novi nameti i dažbine kako bi se finansijski poduprla carska kasa. Lokalne age i begovi bili su nezasiti. To su koristili susjedne - Crna Gora i Srbija, podstičući nezadovoljstvo i otpor pravoslavne raje. Naravno i Austija - kada je to njenim interesima odgovaralo.

Prvi srpski ustanak pod Karađorđem 1804. g. probudio je nadu kod pravoslavnog življa, pa i Mataružana. Kad je Karađorđe krenuo prema Sjenici i Novoj Varoši, pohitali su mu u sretanje, pored ostalih, i Mataružani. Predvodio ih je glasoviti Obardanin Petronije-Šišo Despotović. I ne samo Obardane i Mataružane, nego i Vrljane koji su im se pridružili. Šišo je zbog toga od Karađorđa dobio titulu vojvode.

Životi generacija i generacija pravoslavnog življa prolazili su u bunama i ratovima i borbi za slobodu.

Veliki nacionalni pokret, koji se desio u Hercegovini, prerastao je u bunu 1875. godine. Oglasila se i planula nevesinjska puška potprašena barutom sa Cetinja. Žar nacionalne borbe razlio se diljem prostora na kojem su živjeli pravoslavci. Posebno je imao odjeka u pljevaljskom kraju. Došlo je do pobune u skoro svakom selu u okolini varoši. Seoski prvaci su stali na čelo i povelili narod u oružane sukobe protiv turske vlasti. U Babinama je buknuła čuvena Babinska buna koju su predvodili sveštenici Josif Popović i Stevan Janjušević. Planulo je sve između Tare i Uvca. Prva pobunjenička puška pukla je na Jabuci na turske zaptije koje su se razbježale. Napad na njih izvršili su Vuk Pleskonjić i Đerosim Lojanica, 12. avgusta 1875. g.

Kakvo je učešće Mataružana bilo u ovim bunama ne zna se. Ali zasigurno je da Mataružani nijesu mogli ostati po strani ovih događaja. Niti su njihovi hajduci mogli sideti skrštenih ruku. U napadu na turske zaptije na Jubuci, zna se da su učestvovali i neki Obardani.

Svi ovi pokreti bili su nacionalni i usmjereni protiv feudalnih odnosa koji su davili pravoslavni živalj. Turska carevina je bila suviše jaka da bi se pobunjenici mogli zanositi idejom kako će je srušiti i osvojiti slobodu. Ali nepodnošljivi i čovjeka nedostojni položaj morao se mijenjati. S takvim položajem buntovni gorštaci se nijesu nikada mogli pomiriti. Otuda otporu i bunama nije bilo kraja.

Uslijedile su godine žestokih nemira koji su prerasli u Raoničku bunu. Sva sela između Tare i Lima, pa oko Nove Varoši, Pazara, Sjenice, ustala su protiv novih nameta koji su trebali da finansijski podupru već klimavo tursko carstvo. Seljaci su odbili da oru i siju. Poskidali su raonike sa ralice i pobacali ih pred tursku vlast. I ne samo to, no su se ponovo do'vatili oružja. Uslijedila je turska odmazda i okrutni Šemsi - paša Biševac je 1906. g. sve stavio pod mač i oganj. Popaljen je cio Vraneš, Barice, Borova, Krupice, Premćane, Vaškovo, Maoče, Kotlajići i okolina, kao i Stožer, Prošćenje, Gorice itd.

Mataruge se ne pominju, niti ima kazivanja kako su u svemu tome prošle. Ali po svemu sudeći, turska ih osveta nije mogla mimoići, niti su mogli ostati nekažnjeni, kao što ih, uostalom, nije mogla mimoići ni bilo koja druga nevolja. Nastupili su dani i godine velike nesigurnosti i straha koji je narod trpio. Došlo je i do krupnog previranja u turskom carstvu. Uslijedila je mladoturska revolucija i navodne, ne samo agrarne, već reforme ukupne vlasti. Ali pravoslavni živalj od njih nije vidio nikakve koristi niti boljitka. Turska carevina postala je vrlo opasna i nesigurna. Unutar turskog carstva došlo je do oružanih sukoba između onih koji su podržavali mladotursku revoluciju i njenih protivnika. Mnogi turski moćnici su iskoristili metežno vrijeme odmećući se od turske vlasti. Postali su nasilnici koji su stali ubijati, pljačkati i silovati. I ne samo pravoslavnu, već i tursku raj. Vlast, oslabljena i na izdisaju, nije im mogla stati na put.

Turci u Matarugama nijesu živjeli, osim Selman-paše, odnosno srpskog vlastelina Stevana Tomaševića koji je primio islam. Njegov se čardak, po kazivanjima, nalazio u mjestu Odaje, u Matrugama, odnosno Ljutićima. Nedaleko odatle, put Krakalica, pod brdom Markušem, bila je velika turska zgrada, *Carska kuća* (mjesto se i danas tako zove) u kojoj je skupljana carska mirija - porez. U blizini pašinog sjedišta bilo je i tursko groblje u koje su sahranjivani Turci poginuli od hajduka u Matarugama prije 1800. g. Nakon smrti pašine, ostali se Selmanovići nijesu više povraćali u Mataruge.

Na Karinu, ispod Vukovog Brda, u mjestu koje se i danas zove 'An, bila je turska karaula i 'an. To je bilo čvorište vrlo važnog puta koji je od Pljevalja, preko Otilovića, Ivovika i Kozice vodio put Brodareva i dalje limskom dolinom, kao i puta koji je od Zemunca, preko Mataruga i Breze, vodio put Obardi i Prijepolja.

No, i pored toga što nijesu u Matarugama živjeli, Turci, odnosno otpadnici od turske vlasti, rado su ih posjećivali, naročito radi pljačke.

Ostali su upamćeni i zabilježeni njihovi česti sukobi s Janjuševićima s Vukovog Brda.

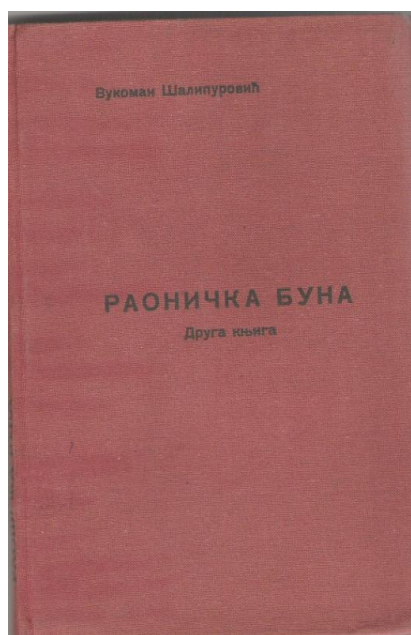
Još 1820. g. turski odmetnici iz Vraneša napali su noću na torove Mila Janjuševića i Goluba Kokovića. Njih su pobili u kućerima, a stoku im opljačkali i oćerali sa sobom (više od 150 ovaca). Žene su trčale za njima i molile ih da im ostave bar nekoliko ovaca, našto su im ovi odgovorili: *Imate vi mesa i kod kuće, aludirajući na poginule!*

U pisanim dokumentima pominje se da je samo iz ove porodice do 1907. g. od turske ruke poginulo više od 17 muških glava (V. Šalipurović, *Raoničkaa Buna, str. 24, i Pljevaljska Gimnazija - 1901-2001, dokumenti, M. Petrović, strana 187*).

U navedenim dokumentima se govori o poznatoj pogibiji Janjuša u sukobu sa opakim i ozloglašanim turskim odmetnicima Kaljićima i Vemićima iz Kaljića Lijeske. To je bio težak i opasan slučaj, pa je ondašnji direktor pljevaljske gimnazije Petar Kosović našao za potrebno da o njemu vrlo detaljnim pismenim izvještajem upozna Glavno tutorstvo za prosvjetu Srbije, tražeći zaštitu srpske vlade za ovu porodicu i ugroženi pravoslavni živalj.

U tom sukobu koji se odigrao 1907. g. u šumovitoj Milatovici, poviše Vukovog Brda, poginula su trojica Janjuševića: Ćiro, Maksim i Mihailo, sve momci od osamnaest do trideset godina. Poginula su i dvojica razbojnika od kojih je jedan Kaljić, najmlađi sin čuvenog odmetnika Avdi Boke. Razbojници su napali na Janjuške kolibe i čobane u namjeri da im otmu stada ovaca. Ovima nije ništa drugo ostalo već da se brane, kao što su odvajkada činili. I izginuli su svi.

Na sahrani poginulih Janjuševića okupio se ogroman svijet između Tare i Lima. Troja nosila su krenula sa istog ognjišta u jednom danu i jednom času. Na Karinu, đe im je bila karaula, sačekali su ih turski askeri. U namjeri da ometaju sahranu, naredili su da se nosila spuste na zemlju. Janjuši su to odbili po cijenu da se opet dohvate pušaka. Inače, do tada je i kod njih bio običaj koji se kod drugih održao do danas, da se nosila do groblja spustaju tri puta. Od tada se samo kod Janjuša nosila ni do danas ne spustaju do groblja.

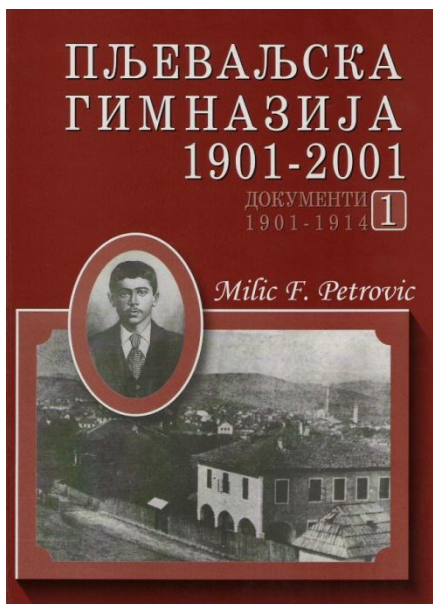

У селу Љутићу хајдуци Каљићи и Велићи напали су на кућу Јањушевића да би им опљачкали стоку. У борби су погинула два хајдука Каљића и један Јањушевић, док су тројица рањени. Из ове породице за 25 година убијено је од стране Турака 17 мушких глава. На сахрани погинулог Јањушевића искупило се 200 сељака, али свештеник Ристо Ненадић није хтео да дође, изговарајући се да је у завади. Очигледно се бојао одмазде. После овог догађаја Ристан Јањушевић, бојећи се одмазде и освете, побегло је са једанаест мушких глава у Србију. На залагање Петра Тошића и начелника Спалајковића из Министарства иностраних дела добио је помоћ од 150 динара за издржавање. Код турских власти заузимало се Министарство иностраних дела да се Јањушевићи могу повратити на своја огњишта, па пошто им је обећао Сулејман паша, турске власти су им дозволиле повратак тек после младотурске револуције. Због ових злочина нико од нападача није одговарао пред турским властима.¹⁹ Начелник је забрањивао и верске обреде па је

¹⁸ ДА ДСИП-а, III, р 404, бр. 6450, Приштина 27. X 1907. г., Митрополит Нишифор — МИД.

¹⁹ ДА ДСИП-а, III, р 306, бр. 6421, Пљевља 24. X 1907. г., Српска гимназија Пљевља — МИД; Сретен Вукосављевић — МИД, ДА ДСИП-а, III, р 126, бр. 6597.

I Petar Kosović, direktor pljevaljske gimnazije i dokazani borac za prava obespravljenog pravoslavnog življa u pljevaljskom kraju, smatra događaj vrlo aktuelnim i drži na njemu pažnju srpske vlasti. Detaljno je obavještava o svim pojedinostima vezanim za ovaj slučaj.

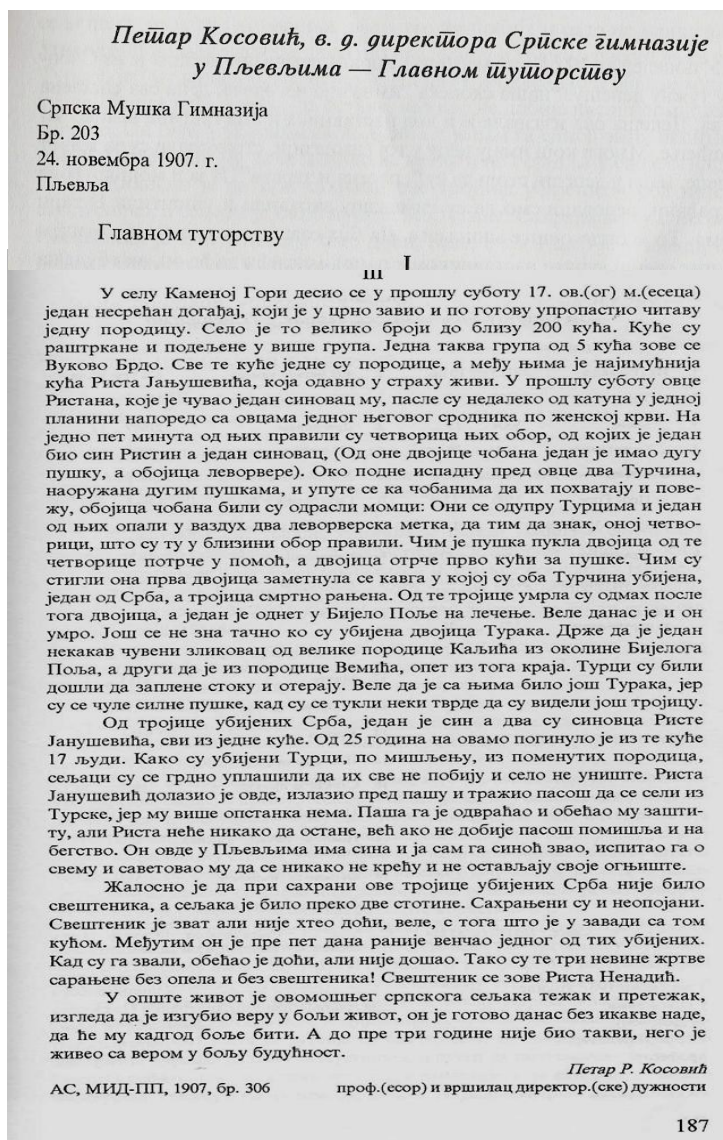

Kazivanja M. Petrovića

Zbog straha od osвете opakih Kaljića i Vemića, sveštenik Nenadić nije smio doći da održi opijelo poginulim.

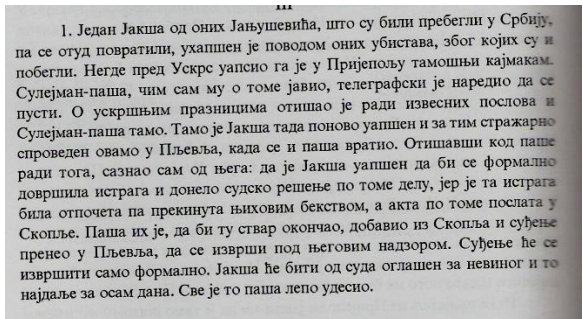
Svi odrasli muškarci Janjuševići, više od petnaest glava, bili su prinuđeni da se sklone u Srbiju, kako bi izbjegli osvetu i teror turskih vlasti. Srpska vlada je vodila živu prepisku s Portom kako bi se nedužnim Janjuševićima dozvolio povratak na svoja ognjišta.

Pljevaljski mutesarif Sulejman Haki - paša imao je određenog razumijevanja za Janjuše u ovom slučaju. Znajući o čemu se radi, vješto je stao na stranu Janjuša, o čemu svjedoči i jedan fragment iz izvještaja narečenog Kosovića, kojim se obraća srpskim vlastima. Naime, Sulejman -

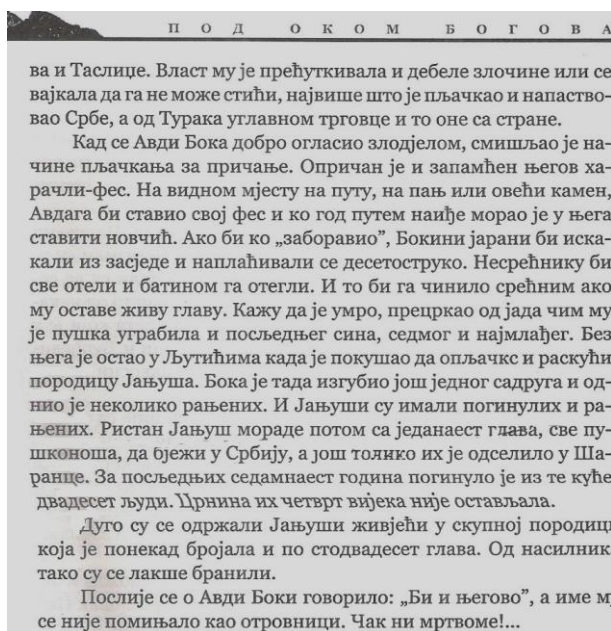
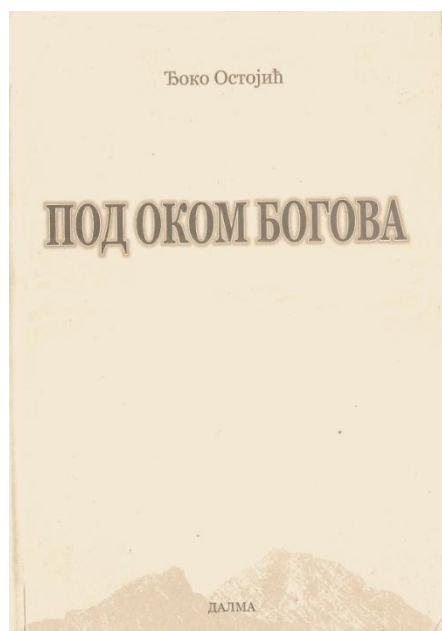
paša je na vrlo vješt način učinio sve da Janjuši budu oslobođeni svake odgovornosti na suđenju održanom pod njegovim nadzorom.

Pod pritiskom mladoturske revolucije, Sulejman Haki-paša je poslije 27 g. službovanja u Pljevljima napustio Pljevlja, a da ga nijedan musliman nije ispratio. Dva puta je bio odlikovan visokim odličjima srpske vlade i srpske crkve.

Oglašeni turski odmetnik Avdi Boka, koji je sa sedam sinova i četom kačaka komitovao više od četrdeset godina, precrkao je od žalosti kad je čuo da su mu nepokorni Janjuši sasjekli i posljednjeg, najmlađeg.

I Đoko Ostojić, poznati književnik, u svom djelu *Pod okom Bogova*, na str. 155 vrlo slikovito govori o ovom događaju.

Starješina ove porodice, Ristan Janjuš, bio je ugledni čovjek i mataruški prvak, knez ili kodžobaša mataruški, koji je, uz ostale sandžačke prvake, predvodio mataruški narod u nacionalnim borbama za oslobođenje ispod turskog jarma.

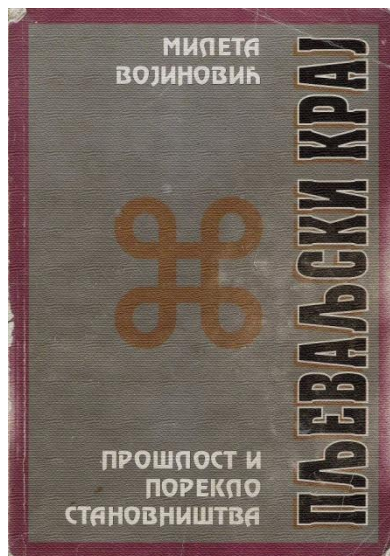
Izlazio je i pred silnog turskog pašu 1908. g. kad su turske vlasti optužile Janjuše da su sasjekli jedno tursko dijete iz Kozice koje se svadalo s njihovim čobanima na vodi Studencu, u Mekotama. Paša je sa svojim čaušima banuo na Studenac, gdje se slučaj i dogodio, optužujući Ristana i Janjuše za ovaj zločin.

Ristan se hrabro branio odbacujući krivicu za ovaj slučaj. On je, biće, znao da su zločin počinili hajduci, godinu ranije poginulog moračkog hajduka Milije Jovanovića Masjaka (Mašika), koji su bili zadani u gustom omaru kod Studenca. Slušali su čobansku svađu i teške psovke turskog djeteta koje se naročito vulgarno bilo okomilo na krst i crkvu. Okrutni hajduci su uvrebalu priliku i preklali nedužno dijete. Moguće da su o tom doturili glas i Ristanu kako bi ga upozorili na moguću tursku osvetu, jer su zasigurno s njim morali biti u vezi.

No, bilo kako bilo, paša je povukao optužbe i s Ristanom se rastao u miru. Teško da je to paša učinio zato što je bio duševan i što mu je bilo žao Ristana. Prije će biti da je i sam naslutio čije je to djelo, a vjerovatno mu nije išlo u prilog ni zaoštravanje situacije i davanje povoda za

neku novu bunu nepokornog Ristana i buntovne raje kojoj je bilo svega preko glave. Ona bi najmanje odgovarala trošnom turskom carstvu čiji se kraj nazirao.

Ristan Janjuš je 1910. g. ponovo podigao na noge mataruški narod kad su turske vlasti uvele veliki porez na pašarinu i ponovo banuo pred pašu u Prijepolju, tražeći da se odluka ukine ili će posegnuti za bunom. Turske vlasti su odluku povukle. U svojoj knjizi *Pljevaljski kraj*, na str. 112 i 113, Mileta Vojinović o tome dosta detaljno govori:

Kazivanja M. Vojinovića

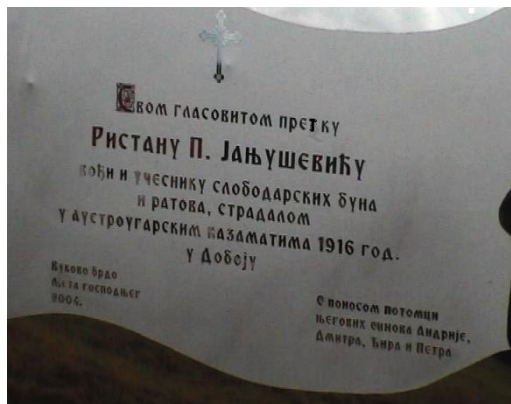
Ristan Janjuš je bio mataruški kocabanša. Inače, bio je veoma ugledan i bogat човек. Имао је смелости да туским властима изнесе све неправде и злодела која су се чинила српском народу.

Почетком новембра 1907. године, дошла су три разбојника из Комарана да краду и убијају. Јањуши убију два разбојника и једног ране, али тај побеже у шуму и тешко рани три Јањуша. Увече су сва тројица умрли. На сахрану тројице погинулих Јањуша дошао је огроман број српског народа чак и из села удаљених по неколико сати хода. Тада Ристан са 10 кућа Јањуша, плашећи се турске освете, одсели у Србију код Ужица. На интервенцију српске владе код Порте у Цариграду, турске власти су им гарантовале сигурност и после три месеца вратили су се на своја огњишта на Вуковом Брду.

Кад су турске власти, око 1910. године, увеле велики порез на пашарину, Ристан је побунио све сељаке Матаруга и околних села, те су отишли у Пријеполје код турских власти. Виши органи турских власти повољно су решили њихову жалбу.

У лето 1908. године, на пашњацима између Козице и Вуковог Брда, долазило је до свађа и псовки између чобана Редовића и Јањуша. Један младић Редовић се нарочито истицао у псовању. Највише је псовао српску цркву и крст. Неко је убио тог младића и затрпао га грањем и кладама, а Турци осумњиче Јањуше. Дође паша са војском и сазва збор свих грађана (одраслих мушкараца) из суседних села. Ристан се пред пашом и збором бранио храбро и паметно. Машући тојагом, поред осталог је рекао паши: "Покренули сте толику истрагу због једног турског чобанина, а у сваку клеку има по једна одсечена српска глава, па нико ништа не предузима." Након тога паша је са њим насамо разговарао и касније предложио да се Јањуши окуме са родитељима погинулог детета. Предлог је прихваћен и спор се окончао.

Doživio je Ristan Janjuš da vidi kraj turskoj sili i turskoj carevini, koja mu je sila jada zadala, ali mu se nije dalo da uživa u slobodi. Jer slobode na ukletom balkanskom prostoru nije bilo. Stigli su novi porobljivači, Austrougari, koji su u toj ulozi već jednom bili na Ristanovoj zemlji. I Ristanovi preci su s njima imali loše iskustvo. Ristanu nije ništa drugo ostalo, već da ponovo puškom brani pravo na život, pravo na kućno ognjište i kućni prag. Sa dva sina - Dmitrom, koji je bio zastupnik komandira Mataruške čete, i Petrom, koji je bio borac u Pljevaljskoj četi, i dva unuka, Josifom i Vulom, i tri sinovca, Petrom, Savatijem i Đordem, bio je prinuđen da se podstarost ćera i kolje sa Švabom oko Drine. U toj surovoj borbi, kao i stotine Pljevljaka, dopao je švapskog ropstva i okončao život u austrougarskim kazamatima u Doboju 1916. g. Nije mu bilo dato da osjeti ukus slobode i u njoj makar provede starost. Niti da dočeka i vidi raspad silne austrougarske carevine. I ne samo nje.

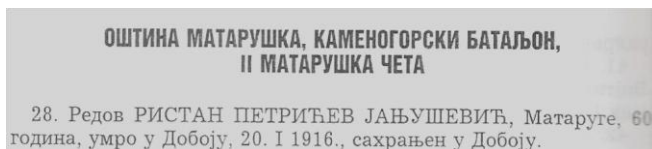

U Prvom svjetskom ratu učestvovalo je 35 zemalja, poginulo je deset miliona stanovnika, a ranjeno je i osakaćeno preko trideset pet miliona. I u njemu su nestala tri carstva: austrougarsko, otomansko i rusko.

Ni Ristanovi potomci nijesu imali ništa lakšu sudbinu. I oni su živote proveli u stalnoj borbi s

porobljivačima, ginući za slobodu u najboljim godinama.

Sudbinu Ristanove porodice podijelile su i brojne mataruške porodice kroz svoju dugu i tešku istoriju.

Dr Radoslav Raspopović, *Vojni gubici pljevaljskog kraja u Prvom svjetskom ratu, Glasnik Zavičajnog muzeja Pljevlja, 2000. g. knjiga br. 2 str. 232.*

Varoš Pljevlja iz vremena Balkanskih ratova

BALKANSKI RATOVI

Mataružani su učestvovali u Balkanskim ratovima, ali Mataruge nijesu bile na pravcu značajnijih vojnih dejstava, tako da su bile pošteđene većeg stradanja. Pljevaljski kraj, a samim tim i Mataruge, bile su još od Berlinskog kongresa 1878. g. pa do aneksije Bosne i Hercegovine 1908. pod dvovlašćem: austrougarske vojne i turske civilne vlasti. Kad su austrougarske snage napustile Pljevlja, ona su ponovo potpala pod tursku vlast. No, turska vlast je bila uzdrmana mladoturskom revolucijom i unutrašnjim sukobima do te mjere da je turskom Sulejmanu - Haki paši u Pljevljima, kako je ostalo zapisano, čak i posilni otkazao poslušnost, a da mu ovaj nije mogao ništa. To najbolje govori o stanju turske vlasti.

Vidjeći propast turskog carstva, balkanske zemlje su se po prvi i jedini put u svojoj istoriji dogovorile o međusobnom savezu (*Savez balkanaskih država*) i napadu na turske trupe, svaka na svojoj teritoriji. Rat Turskoj prva je objavila Crna Gora, 8. oktobra 1912. g. U rat su, po dogovoru, ušle sve balkanske države. Prvi balkanski rat je završen u korist balkanskih država. Pljevlja su oslobođena 28. oktobra 1912. g. akcijama crnogorskih i srpskih trupa. Doduše, razgraničenje između Srbije i Crne Gore nije išlo lako i oko njega je bilo dosta igre i zakulisnih radnji. Bukureškim mirovnim ugovorom, oktobra 1913. okončan je Drugi balkanski rat koji su međusobno povele dotadašnje saveznice oko podjele osvojene teritorije.

Mataruški kraj su u praskozorje Prvog balkanskog rata, nazirući propast turskog istrošenog carstva, naoružavale i Srbija i Crna Gora, obje pretendujući da Pljevlja uđu u njihov sastav. Srbija je preko carinarnice na Javoru održavala veze sa prvacima pravoslavnog življa sa kamenogorsko - mataruškog prostora. Taj prostor, administrativno organizovan u vrijeme turske vlasti kao jedna cjelina, nazvan je *Kamenogorska jafta*. Ona je obuhvatala, osim sela same Kamene Gore, i sva mataruška sela i selo Dubočicu. Otuda se bio i ustalio naziv za žitelje mataruške regije i svih mataruških sela - *Kamenogorci*. Srbija je sa narodom i njegovim prvacima sa ovih prostora bila više povezana nego Crna Gora, koja nije tako lako mogla iskoračiti preko Tare zbog brojnih turskih karaula i straža koje su danonoćno pokrivala sve moguće putne pravce i gazove u tarskoj vrleti.

Na organizovanju Kamenogorca i pobuni protiv turske vlasti posebno je radio Sreten Vukosavljević, učitelj iz okoline Prijepolja, veliki nacionalni borac i vođa komitskog pokreta u ovom dijelu Sandžaka. Pod njegovim uticajem bila je aktivna i kamenogorska komitska grupa. Preko njega su srpske vlasti pred početak Prvog balkanskog rata počele naoružavati Kamenogorce. Među Janjušima s Vukovog Brda, ostalo je kazivanje da ih je dvanaest, predvođeno Ristanom, primilo nove puške, ruske *moskovke*, u najvećoj tajnosti, u selu Dobroselici. Tom prilikom im je podvučeno da to drže u najvećoj tajnosti, dok ne dođe vrijeme da se upotrijebe. Vjerovatno su srpske vlasti htjele da izbjegnu prigovor velikih sila da podstiču pobunu na turskoj teritoriji.

Kada su naoružani Janjuši, u povratku noću, nagazili na Lim i Komaran, poznat po ljutim turskim zlicama, Savo Janjuš, iskusni komita, naslućujući opasnost, nije htio naprijed dok ne isproba dobijenu pušku, do tada neviđenu. Uprkos zabrani, otvorio je paljbu preko limske kotline, dok je noć odjekivala kao da je cijepaju gromovi. Zaseda koja im je bila postavljena, osjetivši tako moćno oružje, kako joj grmi iznad glava, razbježala se ne smijući ih dočekati.

I Crna Gora je, kad je njena vojska udarila na Taru i očistila je od turske vojske, uz žestoke sukobe i velike žrtve i na jednoj i na drugoj strani, pozvala prekotarski živalj, *sve što je za pušku sposobno*, da primi oružje. Kamenogorci, njih 250, primili su oružje koje je stiglo sa Žabljaka, na Kršu kod Premćana, noću 2/3 (stari kalendar) oktobra. Po prijemu oružja vratili su se u manjim grupama u svoja sela, pripremajući ustanak.

U organizovanju i naoružavanju Kamenogoraca posebno je aktivan bio Risto Nenadić, paroh kamenogorski i crkve u Dubočici. Očigledno, Risto Nenadić je bio crnogorski čovjek i u službi crnogorske politike i crnogorskih interesa u ovom dijelu Sandžaka. Kasnije, u vrijeme zajedničke države - 1924. g. je ubijen. Njegovo ubistvo je, kako se u istrazi, koja je dugo vođena, ispostavilo, organizovao sreski načelnik u Pljevljima Ljubomir Damjanović iz Srbije. Da li je R. Nenadić tada platio životom to svoje *crnogorstvo*, ili je bila u pitanju pljačka, kako se to prikazivalo u javnosti, ostalo je nepoznato. No o tome će kasnije biti još riječi.

Štab Tarskog odreda, pod komandom majora Mašana Božovića, pošto je naoružao Kamenogorce, odredio je majora Perišu Tomanovića i oficire - Perišu Markovića, Petra Pavićevića i Novicu Malovića i uputio ih sa četrdeset vojnika da dignu kamenogorski narod na ustanak, vojno ga organizuju i povedu u borbu protiv turske vojske i bašibozuka. Risto Nenadić ih je dočekaao na Kosanici, a potom ih tajno proveo preko Čeohotine na kamenogorsku teritoriju - do sela Ljutića.

Prema onom što se zna i po kazivanju učesnika ovih događaja, od kojih su mnogi živjeli do šesdesetih, a neki i do sedamdesetih godina (Dmitar Janjušević, Joja Janjušević i drugi), formirane su dvije čete od naoružanih Ljutićana i Mataružana.

Prva četa (Ljutička), formirana je od Ljutićana, jednog dijela Kozićana i Dubočinana. Za komandira čete postavljen je ljutički prvak Diko Gačević.

Na Gaju iznad Karina, kod Vukovog Brda, formirana je od naraslih mataruških ustanika i Druga četa (Mataruška). Za komandira ove čete postavljen je Dmitar (Mitar) Janjušević, takođe mataruški prvak.

Ustanci su, predvođeni crnogorskim oficirima, očistili cio prostor od Kovrena do Velike Župe, goneći i razoružavajući bašibozuk, a 12. oktobra (stari kalendar), zauzeli su tursku kasarnu na Jabuci i na njoj istakli crnogorsku vojničku zastavu, ovladavši putnim pravcem Pljevlja - Prijepolje. U karauli je ostavljena posada na čelu sa oficirom Malovićem. Ostali su produžili prema Babinama.

U napuštenoj turskoj kasarni na Jabuci, ustanci su našli odsječen nos, usta i brkove Sava Janjuševića, komite s Vukovog Brda, koga su Turci u okršaju s komitskom grupom predhodnih dana sasjekli na Ugljevnici više Obardi. Njegovi bratstvenici među ustanicima, poznavši ko je u pitanju, poslali su na Vukovo Brdo glasnika da porodicu obavijesti o tome. Savova majka je došla s Vukovog Brda sama, pošto su svi muškarci bili pošli u vojsku, i pokupila ostatke svog pogubljenog sina.

Naredni dan je iz pravca Kovrena prema Kamenoj Gori izbio Premćansko-barički bataljon Sekule Boškovića, sretivši se na Jabuci sa djelovima srbijanske vojske, s kojim je nastavio put Pljevalja.

U tom vremenu (do 20. oktobra) broj ustanika Kamenogoraca, narastao je na preko 500 boraca. Među njima (ni u Ljutičkoj ni u Mataruškoj četi), nije bilo boraca iz užih sela same Kamene Gore - Šajinova Kraja, Guvništva i drugih sela (Kijanovići, Gluščevići, Cmiljanovići i dr.) jer su oni, očigledno, bili angožovani od strane srpskih vojnih vlasti u ustanku u prijepoljsko - mileševskom kraju. I prilikom formiranja Kamenogorskog bataljona, čiji je prvi komandant bio Periša Tomanović, nema nijedne čete sa prostora uže Kamene Gore. Formiranje Kamenogorskog bataljona je potrajalo i poslije razgraničenja Crne Gore i Srbije (1913. g). U njegov sastav ušle su: Ljutička, Mataruška, Otilovička, Crljenička i Jugovska četa.

O učešću Kamenogoraca, odnosno Mataružana u Balkanskim ratovima dragocjeno pisano svjedočanstvo ostavio je u svojim zapisima Nikica Knežević, tada sekretar-pisar u Štabu Tarskog odreda, čiji je komandant bio Mašan Božović (Nikica V. Knežević, *Oslobođenje Pljevalja*, 1971. g). Njegovo svjedočenje zasluhuje da se navede u cjelini:

Nikica Knežević

ULOGA KAMENE GORE I KAMENOGORACA PRI OSLOBOĆENJU 1912. GODINE. — PRIJEM ORUŽJA NA TARI I POKUŠAJ SRBIJANSKE VLASTI DA IH RAZORUŽA PO ZAVRŠETKU OPERACIJA U SANDŽAKU NOVEMBRA 1912. GODINE

d) Zbog udaljenosti od rijeke Tare, odnosno granice Crne Gore, Srbi Kamene Gore i neposredne okoline nijesu mogli biti naoružani i doći do Tare sve dotle dok nijesu osvojene i zauzete pogranične turske karaule prema Tari od strane crnogorskih crnogorskih snaga i emigrantskih djelova koji su ranije uskočili iz Sandžaka u Crnu Goru. Ovo je zauzimanje bilo po objavi rata Turskoj na kraju septembra 1912. godine (stari kalendar).

Kada je očišćena granica na Tari i crnogorske jedinice sa ustanicima prodrle do Čavnja i Krupica na početku oktobra, svi Srbi sposobni za borbu odnosno za oružje od Maoča, a naročito od Kamene Gore pohrlili su za oružje koje je stiglo od Žabljaka na Premćane, a dijelom i na Glibaće. Noću 2/3. oktobra po starom kalendaru stiglo je na Premćane preko 250 Kamenogoraca koji su se naoružali „berdanovim“ puškama i snabdjeli sa dosta municije a odmah se po grupama vratili u svoj kraj i pristupili borbi onako kako su dobili uputstva od crnogorske operativne komande. Tom prilikom Kamenogorcima dodijeljeno je i šest oficira crnogorske vojske sa komandirima (majorima) Perišom Tomanovićem na čelu radi lakšeg komandovanja i dizanja ustanka u Kamenoj Gori.

Prvih dana oktobra (stari kalendar) Kamenogorci sa dodijeljenih četrdeset boraca iz ostalih jedinica Tarskog odreda i dodijeljenim oficirima potpuno su i časno izvršili svoj zadatak (podvukao M.J.) Digli su ustanak na području cijele Kamene Gore i neposredne okoline, razoružali dobro naoružani muslimanski bažibozuk

od Kovrena, Velike Župe do Babina. Još 12. oktobra zauzeli su tursku kasarnu na Jabuci, koju su turci napustili noću 11/12. oktobra (N. K) i ovladali komunikacijom Pljevlja - Prijepolje i na kasarnu istakli crnogorsku vojničku zastavu još dvanaestog izjutra! Do 20. oktobra jačina ustanika u Kamenj Gori narasla je na 500 boraca koji su prihvatili oružje i stupili u borbu i na koje se moglo računati.

Kada je štab Sjevernog odnosno Tarskog odreda dobio hitno naređenje od vrhovne komande sa Cetinja, a po zauzimanju Pljevalja da najprečim putem i hitno krene sa Šaransko – jezerskim bataljonom punog sastava i sa još pet stotina probranih boraca iz ustaničkih jedinica Sandžaka i da se sa ovih 1.500 boraca forsiranim maršem hita prema Beranama i Rugovu u pomoć Istočnom odredu serdara J. Vukotića, koji će imati jači otpor Džavid-pašinih snaga na Rugovu, a da se vlast nad upravom varoši Pljevlja ustupi srbijanskoj komandi, to na kasnije granice neće uticati itd.

Pošto smo sve pripreme i pokret učinili nabražinu i iznenadno, a kako su i naša (crnogorska) komanda i ostale ustanove ostale u varoši, da administriraju sjeverozapadno i južno od rijeke Čehotine, to se nije niko sjetio da Kamena Gora ostaj na desnoj strani Čehotine i njenih pritoka u gornjem izvornom dijelu, pa da se razgraničenje po pitanju administracije definiše, već je Kamena Gora po ovom ostala pod administracijom Srbije. Kako su srbijanske vlasti odmah po okupaciji razoružavale muslimansko pa i srpsko stanovništvo, od 18 do 50 godina starosti (muškarce) odmah je uzimano i u kasarne smještavano na dvomjesečnu obuku, to je ova sudbina pogodila i Kamenogorce, ali se oni nijesu dali razoružati niti htjeli primiti nikakvu obuku bez naređenja crnogorske komande, odnosno vlasti, pa je polovinom novembra 1912. postavljeno pitanje po ovoj stvari. Srbijanske vlasti forsirale su pitanje razoružanja Kamenogoraca, a ovi su pak dali neslaganje, pa i otpor, ako bi se primijenila sila! Crnogorska komanda oslobođene oblasti iz Pljevalja na početku decembra 1912. godine postavila je ovo pitanje Cetinju iznoseći ulogu Kamene Gore i Kamenogoraca u ustanku i operacijama. Ministarstvo vojno, odnosno Vrhovna komanda i Ministarstvo spoljnih poslova Kraljevine Crne Gore urgirali su kod srpske Vrhovne komande i nadležnih u Beogradu da se Kamenogorci ostave na miru odnosno sa oružjem kako sada jesu, jer u njihovom i susjednim krajevima nalaze se naoružane pljačkaške bande, odmetnici još od mladoturskog Hurijeta (Ustava), od vremena sultana Hamida, pod vodstvom banditskih vođa i to: Jusufa Mehonjića, Rustema Bambura, Huseina Boškovića i drugih bandita, koji bi dosta štete mogli da naprave u narodu, dok bi zvanična bezbjednost intervenisala, bolje da se narod osigurava sam.

Ovaj je predlog uspio i Kamenogorci su pošteđeni od razoružanja i ostali u formacijama crnogorske vojske kao sa početka ustanka i sve do završetka prvog i drugog balkanskog rata (sa Turcima i Bugarima) 1913. godine. Kasnije je izvršena u novim krajevima formacija crnogorske vojske (Novoformirane: Pečka, Bjelopolijska, Beranska i Pljevaljska brigada) Kamenogorci su sačinjavali bataljon pod nazivom „Kamenogorski bataljon“ koji je pripadao Pljevaljskoj brigadi i hrabro se borio u njenim redovima do sloma i kapitulacije crnogorske vojske i države na početku 1916. godine!

I po pitanju odnosa srpske i crnogorske vojske i njenih komandanata pri zauzimanju same varoši Pljevalja, takođe je interesantno svjedočenje N. Kneževića:

Srbijanski predši dijelovi, Javorska brigada, na čelu sa komandantom brigade pukovnikom Milivojem Anđelkovićem i načelnikom Štaba iste brigade generalštabnim majorom Dušanom Trifunovićem stigli su tačno u podne istog dana (15. oktobra po starom kalendaru), takođe prošli sa 3 bataljona pješadije i dvije baterije brdskih topova (osam oruđa) kroz varoš istim pravcem za Dolove. Komandant brigade sa načelnikom štaba stali su na konjima na uglu dvije susretne ulice, pred bifeom Ćorovića i pri prolazu osmatrali i pozdravljali jedinice po bataljonima, odnosno po formacijama. U isto vrijeme komandir Božović u pratnji Mira Obradovića i pisca ovih redova pošao je u zgradu turskog Ućumeta (okružnog načelstva). Tamo

smo našli nekoliko viđenih pravoslavnih građana iz Pljevalja, a među njima i Muslimane Omer-bega Bajrovića (koji je sa nama došao), Omer-bega Selmanovića, hadži-Ibrahima Ljuhara, trgovca Čauševića i Ahmeta Dizdarevića i još neke druge, koji su sa nama zajedno toga dana u varoš ušli preko Čehotine, jer su nas mnogi od njih sreli u pravcu Kalušića i Vezičnice istoga dana. Svi su se predstavili komandiru Božoviću, ali se odmah dalo primijetiti, da jedan broj pravoslavnih prilazi hladno, a pored toga ništa ne govore. Poslije pozdrava i nastavka razgovora i informacija koje je komandant Božović od njih tražio i postavljao pitanja, oni koji su nas sreli na putu od Varoši do i preko Čehotine pa do Vezičnice rado su razgovarali i davali objašnjenja kao i sve informacije, a koji nijesu, oni ćute. Na 10 minuta prije jednog sata po podne stigao je u istu zgradu i komandant Javorske brigade Anđelković sa svojim načelnikom štaba i nekom štapskom pratnjom. Bez ikakvog prethodnog uvoda, pozdrava ili objašnjenja zahtijevao je da se odmah svi prisutni građani udalje i napuste zgradu, jer će biti pozvani onda kada bude potreba. Oni su to odmah i učinili. Lično je odstranio svoju i našu pratnju i snjim je unutra, u kancelariji Ućumeta, ostalo četvorica (dva komandanta i dva najbliža saradnika). Anđelković, bez pozdrava ili nekog drugog uvoda, zajapuren u licu, a povišenim glasom, uputio je pitanje Božoviću: „Zašto ste vi ovamo došli i ko vam je rekao da to učinite? Ovaj mu je odmah tiho odgovorio: „Ja znam zašto sam došao, nego zašto ste vi ovamo došli i ko vas je tražio, kada nijeste ni metka opalili preko Lima na ovamo. Vi ste sigurno vidjeli našu zastavu i ljude na Jabuci koju smo mi zauzeli prije tri dana i postavili zastavu pored koje ste vi prećutno prošli i doveli toliku vojsku, nepotrebnu za ovaj kraj, koji je osvojen i raščišćen od stvarnog neprijatelja. Pukovnik Anđelković, vrlo osorno i drsko je zahtijevao da se ukloni naša posada sa Jabuke, jer je nepotrebna, već jedino da smeta njegovu komunikaciju na tom pravcu; isto tako da se ukloni naša vojska sa Dolova, da on tamo smjesti svoje jedinice i pripadajuće dijelove. Komandir Božović kao vrlo inteligentan, razborit i staložen komandant i čovjek, sve je to odbio bez ikakve srdžbe i tiho, da on to neće i ne može učiniti, već privremeno neka ostanu obje vojske. „Podijelićemo zgrade za smještaj ukoliko ih ima, a za dalje izvijestićemo nadležne pa kako se naredi. Zatim mu je iz svoje oficirske torbe koju je nosio obješenu na šinjelu pokazao kartu Pljevalja sa nekim reperisanim tačkama obilježenim crvenom olovkom, a pored toga na jednom posebnom papiru sa štambiljem i pečatom crnogorske Vrhovne komande sa ispisanih (nekoliko redaka rukopisno mastilom svakako uputstvo povjerljive prirode u odnosu na fiksiranje do kojih tačaka treba da operiše crnogorska a do kojih srbijanska vojska pri operacijama u ovom dijelu Sandžaka. Komandant Božović nam je već ranije objasnio da mu je takav zadatak i plan lično dao vrhovni komandant Crnogorske Vojske kralj Nikola, kada mu je saopštio da je određen za komandanta ovog odreda 20. septembra u vremenu početka mobilizacije. Pukovnik Anđelković je pogledao pažljivo papir i sa naročitom pozom u ruci Božovića pogledao na svoga načelnika štaba i bez riječi ili nekog drugog pozdrava okrenuo leđa i napustio kancelariju, a zatim i zgradu i odmah nekuda pošao. Major Trifunović je malo priostao, razgovarao ukratko sa nama, moleći da mi izvijestimo koga treba, a da će i oni to učiniti sa svoje strane i sve ćemo bratski urediti i kako treba, sve će biti u redu, bez srdžbe i razmimoilaženja u shvatanju (pojedina, to ne treba da bude u današnjim srećnim danima).

Oko novooslobođene teritorije, prije svega, nekih sela oko Jabuke, same Kamene Gore, Donjih i Gornjih Mataruga, Velike Župe i Otilovića, došlo je do sporenja između Crne Gore i Srbije.

Privremeno, Crnogorci su zadržali vlast do Čehotine, a Pljevlja su sa pomenutim selima ostala pod upravom Srbije nešto više od godinu dana. Srbija je u tom periodu pristupila organizaciji vlasti u varoši (Pljevljima) i u selima koja su joj pripala. Mataruge su tada bile u sastavu otilovičke opštine. Opština je imala predsjednika (Stevo Ćuzović), a svako selo kmeta. Za mataruškog kmeta postavljen je Milan Nenadić koji nije bio Mataružanin (S. Terzić, *Istorija Pljevalja*, str.273).

*Milivoje Anđelković Kajafa,**
komandant Javorske brigade

Mašan Božović, komandant Tarskog
odreda

Sporazumom Crne Gore i Srbije koji je ratifikovan 12. novembra 1913. g. Pljevlja su sa selima Obarde, Vukovo Brdo i Kozica pripala Crnoj Gori, dok je Kamena Gora pripala Srbiji.**

Mataružani su i do danas ostali podijeljeni oko toga šta je za njih bilo bolje. Jedni misle da je bolje ovako kako jeste, drugi misle i duboko žale što Mataruge nijesu ostale u Srbiji. No, i jednima i drugima je žao što su razdvojeni od Kamene Gore s kojom ih vezuju vijekovno prijateljstvo i slobodarske tradicije.

Periša Tomanović je, po kazivanju Radovana Vujadinovića kustosa Zavičajnog muzeja u Pljevljima, pisca i publiciste (*Stari Ratnici*, str. 558, *Pljevlja*, 2011), izvršio samoubistvo na Cetinju 1913. g. Tomanović je bio član Vojnog ratnog suda Sjevernog odjeljenja u Pljevljima, koji je na smrt osudio Sima - Šora Ćirovića iz Ljutića, zbog navodnog napada radi pljačke na muslimansku porodicu Bašić i ranjavanja Ajra Bašića iz Klindupa, Dubočica. Bio je to jedan dramatičan i tragičan događaj koji se odigrao na Arandelovdan 1912. godine, koji je potresao i opteretio tek oslobođeni mataruški kraj. I umjesto da narod uživa u slobodi, koju je napokon dočekaao, bio je suočen sa podvalom i nepravdom koja je izazivala ogorčenje i sumnju u novu vlast.

*Kajafa je sa svojom jedinicom bio aktivni učesnik u zavjeri i ubistvu kralja Aleksandra Obrenovića i Drage Mašin u maju 1903. g.

**Andrija Knežević, *Oslobođenje Pljevalja u Balkanskom ratu 1912 - Breznički Zapisi br. 6. str. 140, Pljevlja 1991.*

Simo - Šoro Ćirović, iz Ljutića, odvažan i slobodoljubiv, u 18 godini, primio je, kao i ostali, crnogorske puške i s trojicom braće učestvovao u oslobodanju svoga kraja pod komandom tog istog P. Tomanovića. Simov otac Jaćim bio je kum s popom Ristom Nenadićem, s kojim se nešto bio razmimoišao oko nekog duga. Inače, popa Nenadića je kod naroda "bio glas" da je gramziv i nezasit. Doprilike, da se i Simo, pogođen popovom gramzivošću, umiješao u tu kumovsku prepirku, biće, malo grublje, što mu pop nije mogao oprostiti, priprijetivši mu: – *Platićeš mi, kume, za ovo!*

Pop Nenadić se bio posebno sprijateljio s Perišom Tomanovićem, koji je i stanovao u njegovoj kući u Pljevljima, i očigledno imao veliki uticaj na njega.

Simo je bio s vojskom na putu prema Bijelom Polju i Peći, ali ga je Komanda pustila da se vrati u svoje selo kući, kako bi po prvi put proslavio svoju slavu Arandelovdan u slobodi. Tu noć, dok su mu bili na slavi gosti, sve viđeni ljudi, neko je u susjednom selu Klindupi, napao na kuću Bašića, da je pljačka, ranivši domaćina kuće Ajra Bašića. Pri tom su se čula dozivanja navodnih pljačkaša – Simo, Josife, Ratko, Radojica (sve Ćirovići), što je vlasti bilo dovoljno da ove pohapsi. Ljutići su tada bili pod srpskom vlasti, a selo Klindupi, pod crnogorskom. No to crnogorskoj vlasti nije smetalo da upadne na teritoriju ove druge i ove pokupi i baci u tamnicu. Očigledno se nekome žurilo (sve je završeno u 15 dana), pa je suđenje organizovano na prečac i Simo je osuđen na smrt. Strijeljan je bez milosti, iako nije bio napunio ni 18. godina. Nijesu uvažena ni svjedočenja vrlo uglednih ljudi koji su potvrdili da su tu noć bili na slavi u Simovoj kući sa Simom i ostalom familijom. Očigledno je sve bilo namješteno.

Potresna su i teška pisma - žalbe Simove nesrećne majke Jovane, koja je slala Isljednoj komisiji, višim sudskim instancama pa i samom kralju Nikoli, kako bi sprala ljagu sa svog, očigledno, na pravdi Boga, pogubljenog sina: *Da su mi Bogdo, sva četvorica sinova u boju poginula, voljela bih, nego što njega jadnika na pravdi Boga streljaše, koga ću celoga svoga života žaliti!**

Nije se Simova majka Jovana borila za život svoga sina, koji je na pravdi Boga izgubio, već za spas njegove časti i obraza i za spas časti i obraza svoje familije, no sve joj je bilo uzalud. Svi odgovori na pisma i molbe Simove majke Jovane bili su negativni. Bezočnost i osvetoljubivost popa Nenadića i njegova, nažalost, očigledna manipulacija uticajem P. Tomanovića, bili su jači od istine i pravde.

P. Tomanović je, navodno, i po kazivanju Milete Vojinovića, pošto je bio pozvan na Cetinje, i pošto mu je kralj Nikola saopštio - da ga smatra odgovornim za smrt Sima Ćirovića pa neka sam sebi sudi, izvršio samoubistvo još u hodniku.

Uprkos trudu i naporima autora ovog teksta, i mnogih drugih koje bi zanimala sudbina P. Tomanovića, nije se moglo, za sada, doći do dokumenata koji bi potvrdili ova kazivanja.

Sudbina Periša Tomanovića, prvog komandanta Kamenogorskog bataljona, pod čijom su komandom Kamenogorci izvojevali svoju slobodu ispod petstotina godina robovanja pod Turcima, je i dalje nepoznata.

* Milenko Ćirović- Ljutički, *Zločini u sjenci suđenja, Pljevlja u arhovskim dokumentima Knjaževine/Kraljevine Crne Gore*, Beograd 2016

No, sudbina popa Rista Nenadića je poznata. Ubijen je i opljačkan 1924. g. u crkvi u Dubočici, na najsvirepiji način, o čemu će biti više riječi kada se bude govorilo o tom periodu.

Po oslobođenju od turske vlasti, Pljevalja su, kao što je rečeno, pripala Srbiji i ostala u su njenom sastavu nešto više od godinu dana. Granica prema Crnoj Gori išla je Čehotinom. Mataruge i mataruška sela Obarde, Kozica i Ljutići, zatim Vrulja, Otilovići, Vijenac i jedan dio Crljenica ušla su u sastav opštine Otilovići. Za predsjednika opštine Otilovići postavljen je Otilovičanin Stevo Ćuzović, za kmeta u Matarugama Milan Nenadić, brat popa Rista Nenadića, a za kmeta u Kozici Abdul Štroka.

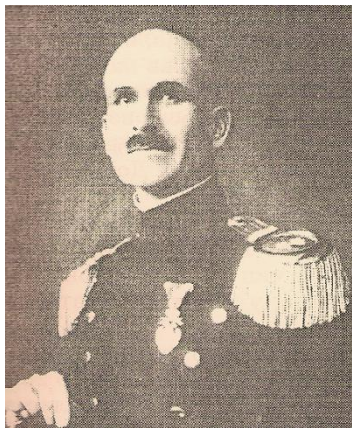
Razgraničenjem između Crne Gore i Srbije, koje je uslijedilo naredne godine, ova su sela pripala Crnoj Gori. Za predsjednika opštine postavljen je mataruški kmet Milan Nenadić, a sjedište opštine je izmješteno iz Otilovića u 'an popa Rista Nenadića, koji se nalazio na Karinu ispod Vukovog Brda. Nešto kasnije sjedište je premješteno u 'an Boškovića u Matarugama. Djelovođa opštine bio je Ljubo Antonović iz Crne Gore. Oba predstavnika vlasti - i predsjednik i djelovođa, bili su u narodu kranje nepopularni zbog mita i korupcije u kojim su bili ogrezli.

Muslimanski živalj, nastanjen u mataruškom kraju jedino u Kozici, iselio se (Pljasci, Džijići, Redžovići, Štroke, Durani). Njihovu zemlju je opština davala u zakup licitacijom, ili tzv. „ikantovanjem“. Oni koji su zemlju uzeli u zakup kasnije su postali i njeni vlasnici.

PRVI SVJETSKI RAT

U Prvom svjetskom ratu Pljevalja su dala značajan doprinos u borbi protiv okupatora. U crnogorskoj Sandžačkoj vojsci, pod komandom znamenitog Janka Vukotića, ratovala je Pljevaljska brigada. U njenom sastavu bilo je pet bataljona.

Mataružani su masovno učestvovali u Prvom svjetskom ratu, dajući značajan doprinos i podnoseći velike i ljudske i materijalne žrtve. Bili su organizovani u dvije čete: Ljutičku i Matarušku, a ove su bile u sastavu Kamenogorskog bataljona, u kojem su još bile: Otilovička, Crljenička i neko vrijeme Jugovska četa. Komandant Kamenogorskog bataljona je bio crnogorski oficir - kapetan Andrija Jauković.

Andrija Jauković

Bataljon je zadržao naziv iz Balkanskih ratova - *Kamenogorski*, iako u njemu nije bilo nijednog Kamenogorca, pošto je Kamena Gora, pomenutim Sporazumom o razgraničenju, pripala Srbiji. Ali, Kamenogorski bataljion je, kako je konstatovao Štab Tarskog odreda u potpunosti i časno (podvukao autor) izvršio svoj zadatak u Balkanskim ratovima, oglašivši se i stekavši i ime i slavu koju je trebalo nastaviti i održati i u Prvom svjetskom ratu. Na to je svakako uticala i junačka i hajdučka tradicija kamenogorskog kraja koju su diljem Crne Gore i Srbije pronijeli glasoviti slobodari Mićo i Jovan Gluščević i brojni Mataružani koji su bili s njima. Pri tome, treba imati u vidu da kada se kaže - Kamena Gora, u vremenu prije razgraničenja, uvijek se mislilo i na Mataruge i Mataružane, koji su bili u njenom sastavu. A kada se govorilo - Mataruge, onda se mislilo na sva mataruška sela: Ljutiće, Mataruge, Obarde i Kozicu.

Mataružane i Ljutičane su, kao i u Balkanskim, i u Prvom svjetskom ratu predvodili mataruški prvaci i komandiri četa Diko Gačević i D Mitar (Mitar) Janjušević, kasnije oficiri crnogorske Sandžačke vojske.

Ljutičani, jedan dio Kozičana i Vruljani su bili svrstani u Ljutičku četу koja je brojala 122 borca sa komandиром i zastupnikom komandira čete. Komandir Ljutičke čete je bio školovani oficir crnogorske vojske Milovan Rmandić. Zastupnik komandira i komandir polu - čete je bio Ljutičanin Diko Gačević, koji je u Balkanskim ratovima bio komandir Prve mataruške čete.

Matarušku četу, koja je brojala 130 boraca, sačinjavali su Mataružani iz sela: Kartalov Vrh, Šarac, Gačevića Dolina, Ratkov Do, Kneževići, Roganice, Janjuški Potok, Breza, Vukovo Brdo, Obarde, Strmećica i jedan dio Kozice. Komandir Mataruške čete bio je oficir Novica Daković, a njegov zastupnik i komandir - polu čete je bio D Mitar (Mitar) Janjušević, koji je u Balkanskim ratovima bio komandir Druge mataruške čete.

Ljutičku četу je činio sastav ranije Prve mataruške, a Matarušku, ranije Druge mataruške čete, koje su ratovalе u Balkanskim ratovima.

Ljutička i Mataruška četa su u sastavu Kamenogorskog bataljona ratovalе u Izvidničkom odреду crnogorske Sandžačke vojske, pod komandom čуvenoga Krsta Zrnova Popovića. Izvidnički одред, pored Kamenogorskog bataljona, sačinjavali su: Pljevaljsko - poljski bataljon, Mješoviti bataljon i jedno mitraljesko одјелjenje.

Izvidnički одред u čijem je sastavu bio Kamenogorski bataljon, a to znači i Ljutička i Mataruška četa, učestvovao je u najžešćim bitkama koje je crnogorska Sandžačka vojska vodila na Drini, Romaniji, Glasincu, sektoru Priboja, oko Uvca, Lima i Babina.

Teške борбе su vođene 1915. g. prilikom povlaćenja crnogorske Sandžačke vojske i na liniji одbrane Koriјен - Suva Dubičica - Rajnovica - Kamena Gora. Austrijanci su u ovim borbama imali prilično velike gubitke u ljudstvu. U Dubočici je zarobljen i jedan austrijski vod. Kod Obardi je poginulo više austrijskih vojnika, међу kojima i jedan major. Zbog toga su iz Obardi internirane u zarobljeništvo brojne obardanske porodice, u kojim je bilo staraca, žena pa i деце.

Ратни пути Каменогorskог батаљона изгледао је (приближно) овако: Отиловићи - Готовуша - Чемерно - Градина - Крћански Вис - Пијевчева Глава - Ковач - Враголија - Чајниче - Чемерно - Мијајловица - Карин - Граб и Горица - Металка - Тронежа - Рудинско брдо - Рогатица - Чукурица - Нароманија - Романија - Пухавац - Вараге - Пошћен Поље - Градина (Гласинац) - десна обала Дрине - Ушће Јање - Требјешево - пут Пљевља - Шаховићи - Прибој - Увац - Бистрица - лијева обала Лима - Бабине - Мијајловица - Сува Дубочица - Матаруте - Коријен, Оџак, Шумане - Мијаковићи - Косаница - лијева обала Таре.

Milenko Ćirović-Ljutički, Kamenogorski bataljon Pljevaljske brigade, str.23, Pljevlja, 2004.g.

Komandiri iz Balkanskih ratova Diko Gačević i D Mitar Janjušević predvodili su Ljutičane, Vruljane, Mataružane, Kozičane i Obardane i u Prvom svjetskom ratu.

Diko Ristanov Gačević

D Mitar Ristanov Janjušević

Iz Prvog svjetskog rata izašli su kao oficiri - potporučnici crnogorske Sandžačke vojske. Nosioci su najviših vojnih odlikovanja koja su dodjeljivana u Balkanskim i Prvom svjetskom ratu, među kojim i zlatne medalje za hrabrost *Miloš Obilić* i uživaoci tzv. nacionalne penzije koja se dodjeljivala najzaslužnijim građanima. D Mitar je u dva mandata bio predsjednik Mataruške opštine (1920 -1926).

Život i okolnosti su ih kasnije, nažalost, u Drugom svjetskom ratu razdvojili i odveli na dvije suprotne strane.

D Mitar je sa cijelom porodicom stao na partizansku stranu, podržavši sina Raša, koji je kao svršeni maturant pljevaljske gimnazije na samom početku rata otišao u Pljevaljsku partizansku čet. Rašo je poginuo u proboju na Sutjesci, kao politički komesar čete. D Mitar je dočekao kraj rata izgubivši još jednog sina od 18 g. Umro je prirodnom smrću na Vukovom Brdu 1957. g.

Diko se sa skoro cijelom porodicom opredijelio za četnički pokret, povukavši za sobom dosta Mataružana. Kao pripadnik četničkog pokreta, u činu kapetana, zarobljen je, a potom strijeljan od strane partizana u decembru 1943. u Borovi, Maoče.

Bila je to jedna tragična mataruška podjela ratnih saboraca i dobrih prijatelja, koja kao da je najavila kasnije mataruške podjele koje su odnijele dosta žrtava i na jednoj i na drugoj strani.

Milenko Ćirović - Ljutički u svojoj knjizi, *Kamenogorski Bataljon Pljevaljske brigade, 1914-1918. dokumenta, 2004. g. str. 23, 43, 44*, dao je vrlo detaljnu sliku o ulozi i učešću Mataružana, Ljutičana, Obardana i Kozičana u Prvom svjetskom ratu, njihov ratni put, gubitke i drugo, kao i detaljne biografije komandira njihovih četa.

Za učešće i pokazanu hrabrost u Crnogorskoj vojsci u ratovima 1912. 1913. i Prvom svjetskom ratu, od strane kralja Aleksandra Karađorđevića, odlikovano je 1926. g. Zlatnom medaljom za hrabrost *Miloš Obilić* osam Mataružana i Ljutičana (Milenko Ćirović - Ljutički, isto djelo, str. 239).

Zlatnom medaljom za hrabrost - *Miloš Obilić*, odlikovani su:

Mataruška četa

1. Mitar (Dmitar) Ristanov Janjušević
2. Dobrica Mihailov Šarac
3. Đerosim Vukoičin Tomašević
4. Rako M. Zindović

Ljutička četa

1. Diko Ristanov Gačević
2. Ivan Sretkov Sokić
3. Ivan Jakovov Obrenić
4. Josif Perotin Ćirović

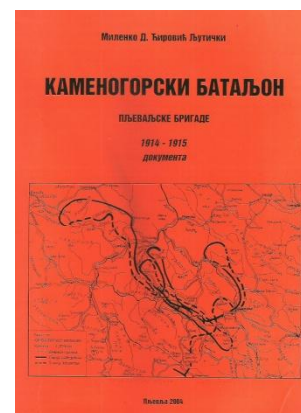
ЗЛАТНА МЕДАЉА ЗА ХРАБРОСТ - „МИЛОШ ОБИЛИЋ“

Љутичка чета

1. Дико Ристанов Гачевић (у СВЈ пише “Динко Р. Гашевић” - М.Ћ.)
2. Иван Сретков Сокић
3. Иван Јаковов Обренић
4. Јосиф Перотин Ћировић

Матарушка чета.

1. Митар Ристанов Јањушевић
2. Добрица Михаилов Шарац
3. Ђеросим Вукоичин Томашевић
4. Рако М(арјанов) Зиндовић (у списку војника је Рако Голубов - М.Ћ.)

Srebreonom medaljom za hrabrost odlikovano je 16 boraca iz Ljutičke i 16 iz Mataruške čete, i po dvojica iz svake čete srebreonom medaljama za revnosnu službu (Mijailo S. Gajević i Novak Kočalo iz Ljutičke, i Mile Despotović i Tane Popadić, iz Mataruške). Obardanin Mile Despotović je bio ordonans u štabu serdara Janka Vukotića.

Podaci o odlikovanim su sadržani u Službenom vojnom listu br. 28 od 12. jula 1926. Beograd. Istoričar Milić Petrović ih je objavio u *Pljevaljskim novinama*, a potom i brojni autori u svojim djelima: M. Ćirović, R. Vujadinović, V. Despotović, M. Vojinović.

Ljutičanin, koji živi u Beogradu, Milenko D. Ćirović - Ljutički, odužio se svojim precima Ljutičanima i Mataružanima (i svom kraju) objavivši više knjiga o njihovom ratovanju (i ne samo njihovom) u Prvom svjetskom ratu i učinio da njihova žrtva zarad potomstva i slobode ne bude uzaludna i

zaboravljena (*Kamenogorski Bataljon, Izvidnički Odred, Pljevaljska Brigada, Pljevlja u Kraljevini CG, Pljevlja u arhivskim dokumentima Knjaževine/ Kraljevine CG, Ćirovići iz Ljutića kod Pljevalja*).

I poznati pljevaljski književnik Radovan Vujadinović je u brojnim feljtonima i knjigama dao izuzetan doprinos da ovi *Junaci buna i ratova*, kako ih je nazvao, ne budu zaboravljeni (*Pljevaljske novine - 2003, Stari Ratnici - 2011. g*).

СРЕБРНА МЕДАЉА ЗА ХРАБРОСТ - „МИЛОШ ОБИЛИЋ“

Љутичка чета

1. Андрија Радованов Пејовић
2. Јефто Миланов Пејовић
3. Милан Остојин Гајевић
4. Јелисије Савићев Вукашиновић
5. Вуле Богичев Гачевић
6. Михаило Вучков Деспотовић
7. Средо Максимов Сокић
8. Никола Радов Девердић
9. Марко Огњенов Пурић
10. Милоица Радов Пурић
11. Јосиф Милованов Обренић
12. Јакша Крстонијев Обренић
13. Ратко Стеванов Ђириновић
14. Ристан Мићин Ђириновић
15. Окица Вилотијевић Ђириновић

Међу одликованима који нису обухваћени списком војника наведене чете (док. бр. 1), а можда су јој припадали, или су по територијалном критеријуму сврстани у списак одликованих (а можда су били и у другој јединици или у позадини) је:

16. Никола Ристанов Гачевић

Матарушка чета

1. Мићо Милов Гачевић
2. Јован Јакшин Комарица
3. Михаило Илијин Картац (у СВЈ пише „Картеч“ - М.Ђ.)
4. Јосиф Лукин Коћеловић (у СВЈ пише „Коћело“ - М.Ђ.)
5. Јефто Јовов Кнежевић (у СВЈ пише „Јевто“ - М.Ђ.)
6. Новица Симов Шљука
7. Никола Обрадов Коћеловић (у СВЈ пише „Коћело“ - М.Ђ.)
8. Јован Јакшин Јанушевић (у СВЈ пише „Јанушевић“ - М.Ђ.)
9. Радул Милошев Томашевић
10. Милован Алексин Попадић
11. Спасо Петров Деспотовић
12. Јован Марков Деспотовић
13. Обрад Борисављев Зиндовић
14. Аврам Данилов Попадић
15. Михаило Гајов Попадић (у СВЈ пише „Михаило“ - М.Ђ.)
16. Средо Димитријевић Шараци

240

Inače, Prvi svjetski rat i učešće Pljevaljske brigade u njemu, nijesu dovoljno istorijski obrađivani niti im je poklanjana pažnja koju je svojim angažovanjem i doprinosom ta brigada zasluživala.

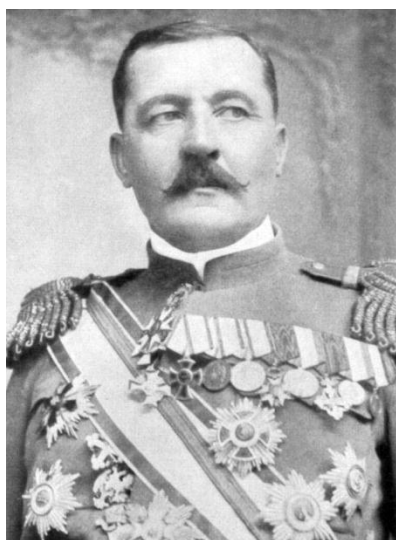
Pljevaljsku brigadu činili su Kamenogotski, Pljevaljsko-poljski, Boljanički, Bobovsko-ograđenički i Premčanski bataljon, mada je i tu bilo određenih promjena. Komandant Pljevaljske brigade u početku je bio Periša Tomanović. Od maja 1914. komandant je brigadir Jovan Žizić, a potom Vule Knežević.

Objava rata Crne Gore Austriji zatekla je Kamenogorski bataljon na izgradnji puta Pljevlja - Šahovići - Bijelo Polje, u sektoru Otilovića. Tu ih zatiče i naredba o mobilizaciji (juli 1914. g). Kako je već rečeno - Kamenogorski bataljon sačinjavale su sledeće čete: Ljutička, Mataruška, Otilovička, Crljenička i Jugovska. O rukovodećem satavu Ljutičke i Mataruške čete je već bilo riječi. Komandir Otilovičke čete bio je povremeno zastupnik komandira čete Gavro Marić. Njome je u nekim situacijama komandovao i

barjaktar Mijajilo Drljević. Komandir Crljeničke čete bio je oficir Njago Filipović, a njegov zastupnik i komandir polu-čete Živko Drobniak. Komandir Jugovske čete bio je povremeno njegov zastupnik Savo Damjanović. Kasnije je došlo do redukcije četa pa su ostaci Crljeničke i Jugovske čete ušli u sastav Otilovićke čete čiji je komandir bio Njago Filipović (Milenko Ćirović-Ljutički, *Kamenogorski Bataljon-dokumenti*, 2004. g. str. 19 i 20).

Kamenogorski bataljon je u sastavu Izvidničkog odreda, kojim je komandovao oglašeni Krsto Zrnov Popović, prošao krvavi put do Romanije i Glasinca, koljući se sa Švabom i junački ginući. Na kraju, je ipak, i srpska i crnogorska izmučena vojska, pred austrijskom silom i oklopom morala uzmaći i povući se.

Prilikom povlačenja crnogorske vojske krajem 1915. g. u Matarugama je prenoćio bolestan i njen komandant divizijar Janko Vukotić. Isprpljen i iznemogao osjetio je strahotu mataruške zime koja je prodirala do kostiju, kako slikovito opisuje njegova ćerka Vasilija, koja ga je pratila na tom krvavom ratnom putu.

Janko Vukotić

Kamenogorski bataljon se u toj operaciji našao na lijevoj obali Tare, pružajući zaštitu glavnini crnogorske Sandžačke vojske koja je branila krvavi Mojkovac.

Kapitulacija zemlje ga je zatekla na putu za Nikšić, gdje je bio upućen pred Austrijance koji su prodirali od Hercegovine. Bataljon se vratio i na Tari pred Austrijancima, januara 1916. godine položio oružje. Prema zapisima Joka Kneževića, vojnici ovog bataljona su iz Pljevalja pušteni kućama na zalaganje i intervenciju paše Bajrovića kod austrijske Komande, pošto na pravcu njegovog dejstva nijesu paljene muslimanske kuće niti je bilo nasilja prema muslimanskom življu.

Na putu nas je zadесила велика невоља: оцу је позлило и нисмо могли даље од Матаруга.

Толико сам се била уплашила да сам помислила да ће ту бити његов крај: почео је да губи свијест, руке и ноге су му биле укочене, промрзао је до костију. И други официри из штаба били су промрзли, али су они били млађи од мог оца, па су лакше подносили невоље. У кући у којој смо се смјестили да проведемо ноћ отац је лежао на слами. Соба мала, без пећи, хладна као леденица.

Знала сам да не могу да рачунам на нечију помоћ јер су сви били промрзли. У бисагама сам имала таин и двије боце вина. Покуцах на врата сусједне куће. Домаћица их отвори без ријечи и поведе ме према огњишту, гдје су спавала њена дјеца. Просула сам вино и боце напунила врућом водом. Рекох жени да ми је отац болестан, да је промрзао, а она примијети да би

најбоље било да му те боце ставим на табане и да се тако мало загрије. То треба, рече, поновити неколико пута. Чим се боце охладје, треба да дођем поново. Она, рече, неће скидати котлић с ватре. Тако сам и урадила. Згурила сам се и легла поред очевих ногу. Гријала сам га својим тијелом. Чим се оне боце охладје, отрчим да их поново напуним. У току ноћи поновила сам то четири пута. Ујутро ми жена понуди шољу варенике и комад проје. Као да га је то окријепило.

Настављен је пут за Бијело Поље, гдје нас је чекао командант Лука Гојинић са својим Дринским одредом.

Ovaj teren je okupiran polovinom decembra 1915. godine, a naša se vojska povukla preko Tare gdje je kamenogorski bataljon branio položaje u Šarancima sa lijeve strane Tare i pred kapitulaciju bio upućen preko Nikšića pred Austrijance koji su napadali od pravca Hercegovine. Na tom putu ga je zatekla kapitulacija, pa se bataljon vratio i na Tari pred Austrijancima položio oružje /januara/ 1916. godine. Vojnici ovoga bataljona su iz Pljevalja pušteni kućama na predlog paše Bajrovića kod Austrijske komande, jer na njihovom području nijesu popaljene muslimanske kuće.

GUBICI LJUTICKE I MATARUŠKE ČETE U PRVOM SVJETSKOM RATU

Kamenogorski bataljon, a samim tim i Ljutička i Mataruška četa, u Prvom svjetskom ratu pretpjeli su značajne gubitke. I to je razumljivo, s obzirom da se radilo o narodnoj vojsci, bez nekog ratničkog iskustva, i potrebne vojne obuke i znanja. Tome treba dodati da je ta narodna vojska bila slabo naoružana i opremljena i više gladna nego sita. Ne naučila na red i disciplinu, najvećim dijelom nepismena, teško je prihvatila komande i vojnu strogost. Udaljeni od svojih kuća i ognjišta, na tuđoj i nepoznatoj teritoriji, suočeni s ozbiljnom vojnom silom, mnogi su bježali i dezertirali iz svojih jedinica. Bilo je potrebno mnogo muke i truda da se takva vojska dovede u red i motiviše za borbu. Ispred nje su stajale elitne austrougarske jedinice, obučene i opremljene da izdrže najteža ratna iskušenja, i pod komandom profesionalnih i elitnih oficira najvišeg ranga. Pri čemu je na strani Austrijanaca bila i značajna brojčana premoć.

I od takve narodne vojske je napravljen Izvidnički odred, koji bi u današnjim uslovima trebalo da odgovara tzv. specijalnim ili posebnim jedinicama. Odnosno, njegova je namjena u Prvom svjetskom ratu bila ona koju danas imaju specijalne jedinice. Izvidnički odred pod komandom Krsta Zrnova Popovića, neosporno hrabrog i vještog vojskovođe, uspio je da se ravnopravno nosi s Austrijancima, pobijedivši ih u mnogim okršajima u kojim je presudnu ulogu imalo srce a ne oružje. Austrijski vojnici su u jurišima i borbama - prsa u prsa, ginuli od ove narodne vojske, odnosno od Ljutičana i Mataružana. Mnogi su pod punom ratnom opremom bili i zarobljeni. Na Dubočici, sprečavajući nadiranje Austrijanaca preko Čehotine, zarobljen je čitav austrijski vod.

Otuda su razumljivi i veliki gubici na strani Kamenogorskog bataljona u ovom neravnopravnom ratu.

Na utvrđivanju vojnih gubitaka pljevaljskog kraja u Prvom svjetskom ratu posebno je radio Vukašin Božović, crnogorski štabni oficir i sam učesnik rata. Podatke koje je prikupio, s namjerom da ih objavi u *Istorijskoj spomenici*, potvrdili su kao tačne nadležni organi vlasti i pojedinci koji su i sami učesnici u tim događajima i čiji autoritet i mjesto koje su zauzimali garantuju objektivnost i istinitost (dr Radoslav Raspopović, *Istorijski institut Crne Gore, O vojnim gubicima pljevaljskog kraja u Prvom svjetskom ratu prema podacima Vukašina Božovića, Zavičajni Muzej Pljevlja, Glasnik, knjiga br. 2. str. 207*).

Podatke o gubicima Kamenogorskog bataljona u Prvom svjetskom ratu, Božović je prikupio, kako je naveo, preko Vasilija Đuričkovića, policijskog pisara i Mitra (Dmitra) Janjuševića, bivšeg poručnika Kamenogorskog bataljona (str. 217 – 222, *navedenog djela*).

Postoje neslaganja oko tačnog broja tih gubitaka kod raznih autora, na što ukazuje i M. Ćirović. Spiskovi koje je prikupio V. Božović sadrže imena nekih kojim je kao godina pogibije navedena 1897. a oni su poginuli 1907. g. kao nap. Maksim, Ćiro i Mihailo Janjušević. Oni su očiglednom zabunom onih koji su kasnije sređivali Božovićevu zaostavštinu, unijeti u spisak gubitaka Mataruške čete u Prvom svjetskom ratu. Takvu grešku nijesu mogli počinuti V. Đuričković i Mitar Janjušević, jer je jedan od poginulih Mitrov brat, a dvojica drugih su mu sinovci. Vjerovatno je zabuni doprinio i sam naslov Božovićeve spomenice - *Istorijska Spomenica za Otadžbinu 1875 - 1920. godine*, u koju je on, sudeći prema naslovu, imao očiglednu namjeru da unese sve gubitke u periodu između 1875 i 1920. Prikupljeni podaci su ostali nesređeni u njegovoj zaostavštini. Sređivani su kasnije, tako da su napravljene očigledne greške, bar kada se radi o trojici pomenutih Janjuševića.

To potvrđuje i slučaj Sava Janjuševića, koji je naveden u datoj listi gubitaka pod rednim brojem 11 iako je on poginuo u Prvom balkanskom ratu 1912.

Mataruška četa je imala 29 mrtvih, nestalih i od rana umrlih, a Ljutička 11, ma da i oko toga postoje neslaganja.

Прилог

ИСТОРИЈСКА СПОМЕНИЦА ЗА ОТАЏБИНУ 1875 – 1920. ГОДИНЕ

1

ЛИСТА ПОДАТАКА (ПОКОЈНИХ) ОПШТИНЕ МАТАРУШКЕ ОД БАТАЉОНА КАМЕНОГОРСКОГ НАРОДНЕ ВОЈСКЕ. ПОГИНУЛИХ, НЕСТАЛИХ, РАЂЕНИХ И ОД ТИХ РАНА УМРЛИХ, ОБЈЕШЕНИХ, СТРИЈЕЉАНИХ У ВОЈСЦИ ИЛИ РОПСТВУ И ОД ТОГА УМРЛИ.

1. Редов **Никодин Средојев Рвовић**, нахија пљеваљска, село Козица, рођен 18.X 1879, погинуо 12.IX 1914. (25), Романија, сахрањен у истом мјесту;

2. Редов **Радован Јаковљев Обренић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 13.XII 1889. (26), погинуо 4.XII 1915, Коријен, сахрањен у Коријену;

3. Редов **Милан Перишин Коћеловић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 20.VI 1870, погинуо 20.X 1915. (45), Бијела Брда, сахрањен у Прибоју;

4. Редов **Нико Тадијин Зиндовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 8.XII 1997, погинуо 24.X 1915. (18), Бијела Брда, сахрањен у Прибоју;

5. Редов **Перо Стеванов Попадић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 22.VI 1876, погинуо 15.X 1914. (38), Гласинац, сахрањен у Рогатици;

6. Редов **Ристо Гајов Попадић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 18.XII 1890, погинуо 15.X 1914. (24), Гласинац, сахрањен у Рогатици;

7. Редов **Раде Марков Деспотовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 20.VIII 1876, стријељан 12.XII 1916. (40), Обарде, сахрањен у Обардама;

8. Редов **Ђорђе Богданов Јањушевић**, нахија пљеваљска, Вуково Брдо, рођен 16.IV 1889, погинуо 10.VIII 1918. (29), Козица, сахрањен у Козици;

9. Редов **Дико Јаковљев Обренић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 20.X 1870, оболио 20.XII 1914. у Фочи, умро 10.I 1915. (44), сахрањен у Фочи;

10. Редов **Томо Савин Вујковић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 22.IX 1890, оболио 18.III 1915, Требаљско, умро 15.IV 1915. (25), сахрањен у Пљевљима;

11. Редов **Саво Јакин Јањушевић**, нахија пљеваљска, село Вуково Брдо, рођен 12.I 1887, погинуо 15.XI 1912. (25), Обарде, сахрањен у Вуковом Брду;

12. Редов **Стојан Васов Ђучовић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 18.VII 1865, стријељан 10.XII 1915. (50), Отиловићи, сахрањен у Отиловићима;

13. Редов **Вук Петрићев Томашевић**, нахија пљеваљска, село Стрмећица, рођен 20.I 1870, стријељан 20.XII 1915. (45), сахрањен у Стрмећици;

14. Редов **Алекса Милов Попадић**, нахија пљеваљска, село Стрмећица, рођен 30.III 1872, стријељан 20.XII 1915. (43), сахрањен у Стрмећици;

15. Редов **Раде Милов Попадић**, нахија пљеваљска, село Стрмећица, рођен 12.X 1874, стријељан 20.XII 1915. (41), сахрањен у Стрмећици;

16. Редов **Новица Стеванов Ђировић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 18.V 1872, умро у Добоју, (45), сахрањен 16.IV 1917. у Добоју;

17. Редов **Антоније Спасојев Ђировић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 12.IX 1870, умро у Дервенти, (46), сахрањен 20.VII 1916. у Дервенти;

18. Редов **Дико Аћимов Ђировић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 20.X 1889, умро у Подгорици (27), сахрањен 25.IX 1916. у Подгорици;

19. Редов **Раде Вулов Картал**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 15.XI 1880, умро у Добоју (36), сахрањен 15.XI 1916. у Добоју;

20. Редов **Миле Ристанов Деспотовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 20.VI 1878, умро у Добоју (39), сахрањен 28.IV 1917. у Добоју;

21. Редов **Петар Ристов Кнежевић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 25.VII 1875, умро у Ашаху (42), сахрањен 30.III 1917. у Ашаху;

22. Редов **Обрад Танов Кнежевић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 15.X 1875, погинуо 10.XII 1915. (40) у Ивовику, сахрањен у Ивовику;

23. Редов **Димитрије Средојев Зиндовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 20.X 1876, погинуо 15.XII 1915. (39), Обарде, сахрањен у Обардама;

24. Редов **Грујица Јевтов Кнежевић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 5.IX 1890, Матаруге, умро у Ашаху (27), сахрањен 20.IV 1917. у Ашаху;

220

О ВОЈНИМ ГУБИЦИМА ПЉЕВАЉСКОГ КРАЈА У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

25. Редов **Вукашин Симов Шљука**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 2.VI 1895, оболио у Пећи (19), сахрањен 13.VIII 1914. у Пећи;

26. Редов **Перко Михаилов Коковић**, нахија пљеваљска, село Матаруге, рођен 8.IV 1897, оболио у Нежидеру (20), сахрањен 25.V 1917. у Нежидеру;

27. Редов **Средоје Вучков Деспотовић**, нахија пљеваљска, село Вруља, рођен 20.IX 1894, оболио у Пећи (20), сахрањен 14.VIII 1914. у Пећи;

28. Редов **Петар Марков Деспотовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 25.XII 1880, погинуо 18.VII 1915. (35), Обарде, сахрањен у Обардама;

29. Редов **Нико Николин Грбовић**, нахија пљеваљска, село Црљенице, рођен 4.VII 1880, погинуо 18.IX 1914. (34), Пувац, несахрањен;

30. Редов **Алекса Сићов Камберовић**, нахија пљеваљска, село Црљенице, рођен 10.VI 1895, погинуо 28.IX 1914. (19), сахрањен на Романији;

31. Редов **Јован Николин Камберовић**, нахија пљеваљска, село Црљенице, рођен 10.I 1890, погинуо 18.VIII 1914. (24), Враголија, сахрањен у Враголијама;

32. Редов **Митар Обрадов Уиковић**, нахија пљеваљска, село Црљенице, рођен 20.X 1886, погинуо 18.VIII 1914. (28), Враголије, сахрањен у Враголијама;

33. Редов **Борисав Стеванов Кезић**, нахија пљеваљска, село Отиловићи, рођен 20.XII 1880, погинуо 20.IX 1914. (34), Јабуча, сахрањен у Вијенцу;

34. Редов **Маринко Милинков Бујаковић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 15.IV 1885, погинуо 20.IX 1914. (19), Јабуча, сахрањен у Вијенцу;

35. Редов **Јелесије Васов Васовић**, нахија пљеваљска, село Михајловица, рођен 21.II 1892, погинуо 15.XII 1915. (23), Душманићи, сахрањен у Душманићима;

36. Редов **Стеван Божов Палдрмић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 27.VII 1885, погинуо 16.IX 1914. (29), Гласинац, сахрањен у Гласинцу;

37. Редов **Петроније Николин Шаранчић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 26.VII 1887, погинуо 20.IX 1914. (27), Јабуча, сахрањен у Вијенцу;

38. Редов **Петар Николин Шаранчић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 29.VIII 1884, погинуо 20.IX 1914. (30), Јабуча, сахрањен у Вијенцу;

39. Редов **Шуле Божов Палдрмић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 17.VI 1880, погинуо 20.IX 1914. (30), Јабуча, сахрањен у Вијенцу;

40. Редов **Ристан Крстов Анчић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 18.VII 1890, оболио 1917. (27), Болдогасон, сахрањен 20.III 1917. у Болдогасону;

41. Редов **Лако Марков Шљука**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 20.III 1875, оболио 1916. (41), Добој, сахрањен 15.IV 1916. у Добоју;

42. Редов **Божо Милованов Палдрмић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 25.VII 1874, оболио 1916. (42), Добој, сахрањен 30.III 1916. у Добоју;

43. Редов **Јован Видојев Брајовић**, нахија пљеваљска, село Вијенац, рођен 5.I 1889, оболио 1916. (27), Добој, сахрањен 10.IV 1916. у Добоју;

44. Редов **Михаило Стеванов Грујић**, нахија пљеваљска, село Отиловићи, рођен 17.IX 1875, оболио 1917. (42), Ашах, сахрањен 23.II 1917. у Ашаху;

45. Редов **Обред Грујићин Ђузовић**, нахија пљеваљска, село Отиловићи, рођен 10.VIII 1874, оболио 1916. (42), Добој, сахрањен 6.III 1916. у Добоју;

46. Редов **Стево Милосављев Пурић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 15.XII 1880, оболио 1916. (36), Добој, сахрањен 15.III 1916. у Добоју;

47. Редов **Нешко Петров Јанковић**, нахија пљеваљска, село Љутићи, рођен 20.IV 1879, оболио 1916. (37), Добој, сахрањен 18.IV 1916. у Добоју;

48. Редов **Неђељко Тодоров Зиндовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 8.X 1870, погинуо 12.XII 1915, Обарде, сахрањен у Обардама;

49. Редов **Неђељко Давидов Попадић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 10.VI 1895, погинуо 18.IX 1914, Гласинац (19), сахрањен на Гласинцу;

50. Редов **Неђељко Иванов Попадић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 15.VII 1896, оболио 1915. (19), Требешко, сахрањен 14.VIII 1915. у Пљевљима;

51. Редов **Новица Давидов Попадић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 12.X 1897, оболио 1914. (17), Пећ, сахрањен 15.VI 1914. у Пећи;

52. Редов **Твџија Перов Зиндовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 18.VIII 1865, оболио 1916. (51), Добој, сахрањен 10.III 1916. у Добоју;

53. Редов **Вук Божов Деспотовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 22.VI 1868, оболио 1916. (48), Добој, сахрањен 20.IV 1916. у Добоју;

54. Редов **Радојица Јолубов Зиндовић**, нахија пљеваљска, село Обарде, рођен 15.XI 1890, погинуо 20.VI 1913. (23), Брегалница, сахрањен у Брегалници.

Ове податке прикупили су
Василије Ђуричковић, пол. писар (св. р.)
Митар Јањушевић, овлаш. нар... (св. р.)

ВУКАШИН Б. БОЖОВИЋ
писац „Крвавог камена“
(печат)

Iz zaostavštine Vukašina Božovića, koja se nalazi u Istorijskom institutu Crne Gore

Na strani 232, kao gubici Ljutičke čete u Prvom svjetskom ratu, navedeni su Gačevići Lako i Vaso, za koje stoji da su poginuli 1876. godine. To, takođe, potvrđuje da se radi o očiglednoj grešci i pogrešnom tumačenju i interpretiranju prikupljenih podataka iz Božovićeve zaostavštine. Podaci o poginulim, ranjenim, nestalim i zarobljenim pripadnicima Kamenogorskog bataljona u Prvom svjetskom ratu, nažalost, nijesu ni do danas sređeni.

52

Ni danas ne bi bilo kasno da se neko od potomaka ovih junaka koji su dali život za slobodu prihvati sređivanje ovih spiskova i konačno dođe do istine o gubicima matarškog kraja u Prvom svjetskog ratu.

VIII
ОПШТИНА МАТАРУШКА, КАМЕНОГОРСКИ БАТАЉОН, II МАТАРУШКА ЧЕТА
28. Редов Ристан Петрићев Јањушевић , Матаруге, 60 година, умро у Добоју 20.I 1916, сахрањен у Добоју;
30. Редов Ђиро Ристанов Јањушевић , Матаруге, 20 година, погинуо, 23.X 1897, у Милатовици, сахрањен на Вуковом Брду;
31. Редов Максим Вуков Јањушевић , Матаруге, 29 година, погинуо 23.XI 1897, у Милатовици, сахрањен на Вуковом Брду;
32. Редов Михаило Јакшин Јањушевић , Матаруге, 18 година, погинуо 23.X 1897, у Милатовици, сахрањен на Вуковом Брду.
I ЉУТИЧКА ЧЕТА
10. Редов Милован Радованов Јанковић , Љутићи, 60 година, умро у Добоју 20.V 1916, сахрањен у Добоју;
11. Редов Васо Ђорђевић Девеџић , 50 година, умро у Добоју 14.VII 1916, сахрањен у Добоју;
12. Редов Лако Петров Гачевић , Матаруге, 35 година, погинуо у Матаругама 10.XI 1876, сахрањен у Матаругама;
13. Редов Васо Петров Гачевић , Матаруге, 40 година, погинуо у Матаругама 10.XI 1876, сахрањен у Матаругама.
Место _____ датум _____
Овјерно председник општине (Нема потписа)
ВУКАШИН Б. БОЖОВИЋ
писац „КРВАВОГ КАМЕНА“
(печат)
232

<i>Матарушки крај</i>
Бујишић: Перко, Анто, Радован и Данило, Деспотовић: Вук, Ристо, Јоко, Круна, Анђа Симова, Анђелија, Бошко, Борка, Смиља са троје деце, а четврто је родила у Нежидеру, Сара, Бојана, Срето, Миле, Стана и Милева, Остојић Јевто, Ђировић: Сава, Арсеније, Антоније, Божо, Бојо, Јовић, Милан, Миливоје, Ђиро, Вучко, Новица, Никола и Дико, Зиндовић: Петра са дјететом, Борисав, Богдан, Диле, Никола, Тадија, Боле и Перо, Гачевић Шуле, Сокић Ристо, Јанковић: Јаков, Нешко и Милован, Шљука Милован и Лако, Јањушевић Ристан и Новак, Кнежевић: Симо, Грујица, Петар и Велимир, Попадић Давид, Шарац: Крсман, Марко и Мијаило, Картал Раде, Коковић Перко, Ђузовић Обрад, Пурић Стево, Пејовић (Мрдак) Стоја, Бајић Мијат, Девеџић Васо, Гајевић Тијана.

Spisak stradalih

Spisak interniranih u logore

Borci Ljutičke čete*:

Oficir Milovan Rmandić, zastupnik Diko Gačević, redovi: Ćiro P. Pejović, Mirko A. Pejović, Andrija R. Pejović, Milija R. Pejović, Filip S. Pejović, Kićo M. Pejović, Jevto M. Pejović, Živko I. Pejović, Milan O. Gajević, Sićo M. Gajević, Milisav N. Cmijanić, Jelisiće S. Vukašinović, Vule B. Gačević, Rade B. Gačević, Drago Nj. Buišić, Radisav Nj. Buišić, Nikodin S. Rvović, Radosav M. Tomić, Todor K. Koković, Jovan G. Buišić, Mijailo S. Buišić, Dobrica N. Buišić, Panto G. Buišić, Novak O. Kovinić, Glišo Š. Gačević, Mihailo V. Despotović, Petar R. Koćelović, Novak M. Koćelović, Đeno M. Koćelović, Sredoje M. Koćelović, Lazar S. Gačević, Boško S. Sokić, Dobrica S. Sokić, Ivan S. Sokić, Sredo M. Sokić, Risto L. Sokić, Ristan V. Devedžić, Jefto R. Janković, Sava R. Devedžić, Nikola R. Devedžić, Nikola M. Janković, Niko R. Devedžić, Marko O. Purić, Ivan J. Obrenić, Miloica T. Caković, Miloica R. Purić, Bogdan R. Purić, Milinko J. Purić, Vukola V. Purić, Jakov V. Purić, Rade R. Purić, Đorđo P. Caković, Diko M. Caković, Tane T. Caković, Todo T. Caković, Đile T. Caković, Marko V. Ćirović, Novica M. Ćirović, Obrad Đ. Obrenić, Savo Đ. Obrenić, Josif M. Obrenić, Radovan J. Obrenić, Tripko J. Obrenić, Milan J. Obrenić, Mile J. Obrenić, Jakša K. Obrenić, Aleksa N. Obrenić, Stevan N. Obrenić, Josif R. Gačević, Josif P. Ćirović, Milovan M. Obrenić, Jovan S. Filipović, Arsenije S. Ćirović, Savo S. Ćirović, Dušan P. Ćirović, Nikica P. Ćirović, Četko P. Ćirović, Ratko S. Ćirović, Dobrica S. Ćirović, Diko A. Ćirović, Ćirko A. Ćirović, Ristan M. Ćirović, Nikola M. Ćirović, Vukoica M. Ćirović, Okica V. Ćirović, Dimitrije M. Obrenić, Milivoje M. Ćirović, Simo P. Kartal, Miloica P. Kartal, Milika A. Ćirović, Vukola R. Buišić, Josif M. Gajević, Antonije S. Ćirović, Mikailo S. Ćirović, Vidoje P. Ćirović, Vukola M. Ćirović, Miloš ? Ćirović, Maksim T. Gačević, Milun L. Sokić, Dušan N. Sokić, Joko J. Janković, Pavle M. Sokić, Diko J. Obrenić, Vidoje P. Obrenić, Nikola V. Purić, Blagoje V. Purić, Prodan O. Purić, Novica M. Obrenić, Đorđije P. Pejović, Radoica S. Pejović, Pinjo S. Buišić, Sredoje M. Buišić, Anto G. Buišić, Đuro Š. Buišić, Mijat P. Planić, Jovan N. Ćukara, Todo J. Obrenić, Filip O. Despotović, Miladin R. Buišić, Đerosim P. Pejović, zaključno 122.

* U Ljutičkoj četi bili su i borci sa teritorije Vrulje

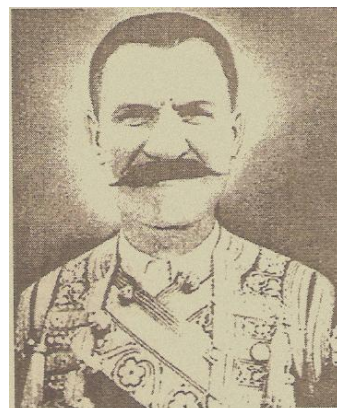
Ljutićani su bili viđeni i stasiti ljudi.

Josif Ćirović

Josif Ćirović, oglašeni Ljutićanin, inače borac Ljutičke čete, odabran je ispred cijelog Kamenogorskog bataljona da ga predstavlja pred kraljem Nikolom na božićnoj proslavi 1915. u dvorcu, u Nikšiću.

Ostala je priča da ga je crnogorski suveren - kralj Nikola, tom prilikom darivao sa više perpera nego ostale Crnogorce, vidjeći ga onako silnog i znajući za njegovu hrabrost, što ovima nije bilo baš pravo.

Milojica Purić

Borci Mataruške čete:

Oficir Novica M. Daković, zastupnik Mitar (Dmitar) R. Janjušević, redovi:

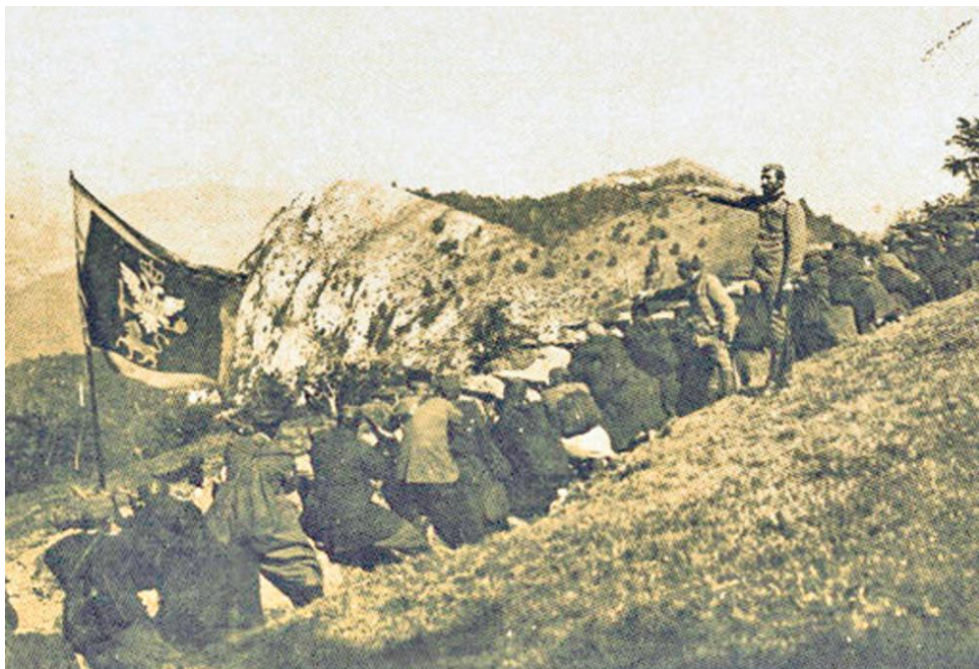
Radoica J. Gačević, Mićo M. Gačević, Novica M. Gačević, Simeun M. Gačević, Petar P. Šarac, Milosav D. Šarac, Dobrica M. Šarac, Jovan J. Komarica, Mikailo I. Kartal, Kipran I. Kartal, Đordije J. Komarica, Ćiro R. Komarica, Jovan Đ. Knežević, Vukola S. Knežević, Vučko D. Knežević, Josif L. Kočelović, Dobrica S. Šljuka, Jefto J. Knežević, Milan J. Knežević, Novica S. Šljuka, Mihailo T. Šljuka, Simeun M. Šljuka, Jakov P. Šljuka, Pavle V. Šljuka, Tomo S. Vujković, Milan P. Kočelović, Nikola O. Kočelović, Dimitrije V. Andrić, Mihailo N. Janjušević, Josif A. Janjušević, Savatije V. Janjušević, Petar V. Janjušević, Đorđo B. Janjušević, Jovan J. Janjušević, Bogdan N. Bezarević, Josif M. Koković, Đerosim V. Tomašević, Pavle M. Tomašević, Jakov M. Tomašević, Radul M. Tomašević, Miloica Đ. Tomašević, Joksir A. Tomašević, Josif V. Tomašević, Spasoje B. Tomašević, Milan V. Tomašević, Milovan A. Popadić, Simo V. Despotović, Spaso P. Despotović, Milan M. Despotović, Jovan M. Despotović, Rade M. Despotović, Sava Nj. Purić, Filip P. Despotović, Panto M. Despotović, Petar M. Despotović, Novica S. Despotović, Mitar Nj. Purić, Obrad B. Zindović, Kosta N. Zindović, Đordije G. Zindović, Ignjat P. Zindović, Rako G. Zindović, Milovan O. Zindović, Milan B. Zindović, Vule O. Zindović, Mladen M. Zindović, Miko N. Popadić, Avram D. Popadić, Gajo D. Popadić, Miloica Đ. Popadić, Petar D. Popadić, Vukola D. Popadić, Pero S. Popadić, Milun G. Popadić, Risto G. Popadić, Neđeljko D. Popadić, Mikailo G. Popadić, Miko T. Zindović, Andrija N. Perazić (nije iz Mataruga, primjedba autora), Joko F. Leković (isto), Stevo D. Strugar (isto), Gojko S. Terić (isto), Miloica S. Spaić, Ilija S. Spaić, Sredo D. Šarac, Rade M. Andrić, Tane M. Popadić, Neđeljko I. Popadić, Ivan Nj. Purić, Živko M. Šarac, Mile S. Gačević, Jovo M. Gačević, Milosav N. Gačević, Novica N. Gačević, Milan D. Šarac, Kićo P. Šarac, Radoica R. Kartal, Đoko I. Kartal, Milan V. Kartal, Dobrica O. Đurčić, Milovan R. Knežević, Gavro R. Knežević, Gruica J. Knežević, Mićo J. Knežević, Obrad N. Vujković, Jeremije N. Vujković, Vuk S. Vujković, Prodan S. Vujković, Jovan S. Vujković, Petar S. Vujković, Sava M. Šljuka, Perko M. Šljuka, Josif M. Šljuka, Vaso S. Šljuka, Jefto M. Kočelović, Rade M. Kočelović, Tomo M. Kočelović, Perko G. Koković, Rako M. Koković, Vule A. Janjušević, Cvijo S. Šarac, Milan P. Despotović, Ignjat S. Despotović, Mile R. Despotović, Simo T. Zindović, Mijat B. Zindović.

Mile Despotović, ordonans u Štabu J. Vukotića

Crnogorska vojska u Prvom svjetskom ratu, nije odbranila Crnu Goru, ali je odbranila svoju čast. Njoj, ako se sve danas dobro izanalizira, nije bila ni namijenjena ta uloga. Aleksandar Karađorđević, vidjeći slom, upućuje vapaj Janku Vukotiću: *Ako, serdare, zadržite neprijatelje 24 časa da ne prodru na Kosovo, vi ste se odužili srpstvu i slovenstvu!*

Serdar Janko Vukotić se odužio srpstvu i slovenstvu! Zadržao je i zaustavio neprijatelja. Ali nije spasio svoju vojsku a ni Crnu Goru od propasti.

Crnogorci na položaju – Prača, Sarajevo

Po okupaciji Crne Gore Austrija je na njenoj teritoriji organizovala svoju vojnu i civilnu vlast. Od mataruških sela - Mataruga, Ljutića, Obardi, Strmečice i Kozice, kao i sela Vijenac, formirana je mataruška opština. Sjedište opštine bilo je u Obardima, kao i žandarmerijska stanica. Počela je kulukom i gradnja zgrade žandarmerijske stanice u Matarugama, koja je završena 1917. g. Izgrađena je na isti način (kulukom) i zgrada za opštinu u Obardima u kojim je sjedište ostalo do oslobođenja. Žandarmerijska stanica je brojala 10-15 žandarma kojim je komandir bio ozloglašeni Stanko Pempuz.

Život naroda mataruškog kraja pod austrijskom okupacijom nije bio ništa lakši nego pod Turcima. Nad narodom je vršen teror, maltretiranje pa i batinanje, naročito oko prikupljanja skrivenog oružja. U Kozici je mučen i ubijen Đorđo Janjušević, kojeg je neko prijavio da krije pušku. I to nije bio jedini slučaj. Uhapšeni su i u zarobljeništvo internirani brojni rodoljubi odakle se mnogi nijesu vratili. Osam Zindovića, trinaest Ćirovića i više od dvadeset Despotovića, među kojim je bilo i žena i djece, završili su u švapskim kazamatima. Skoro da nije bilo mataruškog bratstva iz kojeg neko nije ubijen ili završio u austrougarskoj robiji. O tome je dosta detaljno pisao Vidoje Despotović - *Breznički Zapisi 13-14, Pljevlja 2000-2001*.

Nastupile su i nerodne godine - 1916. i 1917. pa je od gladi bilo i smrtnih slučajeva. Narod je preživljavao o zelju i hrastovoj kori. O gladnim godinama iz toga vremena i danas se priča po mataruškim selima.

VREMENA KOMITA

Zla i nesigurna vremena, zulumi i nepravda, bezvlašće i samovolja silnika, koji se nijesu mogli podnositi gonili su ljude da se od kuća u šume odmeću i uzimaju pravdu u svoje ruke. U ranije tursko vrijeme tako se začeo hajdučki pokret u kojem mataruški kraj ima dugu i oglašenu tradiciju, o čemu je već bilo govora.

Komitski pokret se iz istih razloga javlja mnogo kasnije, kao njegov nastavak. U vrijeme mladoturske revolucije (1908), kojom su tursko carstvo i turska stara vlast bili uzdrmani, mnogo se turskih silnika i gazija od nje odmetalo. Umjesto carske vlasti i zakona, stali su primjenjivati svoju samovolju.

Gorštaci, koji su se bježeći od bezvlašća i samovolje silnika u ove gore i sabrali, *de* je potaman samo vucima i orlovima, prije su se hvatali puške i noža nego li pognute glave pred nepravdom stajali. Otuda je komitski pokret u sandžačkom kraju bio prilično masovan.

No svaka vlast komite doživljava kao prijetnju, i goni ih i obračunava se s njima s manje ili više uspjeha i volje.

Komite su, inače, u svakom vremenu, bez obzira čije bile i koga štitile, suprotnost poretku i prijetnja vlasti. Pa i kada je ta vlast po onom šta i kako radi i sama besporedak. Komite su određeno društveno zlo koje je upravo taj besporedak i porodilo. I one su odgovor na taj besporedak i nasilje koje on proizvodi, ili bar izgovor za njega. A nasilje ne rada pravdu, već opet besporedak i nasilje.

I pravda, pa i kad dolazi između korica strogih zakona i zidova svijetlih sudnica, izrečena od časnih sudija, umije pokatkad biti slijepa, ne vidjevši istinu. A kakva tek može biti pravda koja dolazi iz šume, i koju donose odbjegli i polupismeni komiti na svojim čizmama i bajonetima.

Razumljivo, da oni koji komitu doživljavaju kao zaštitu, na nju gledaju s odobravanjem, ne uskraćujući joj podršku i pomoć, što su nerijetko i glavom plaćali. Oni drugi, koji je doživljavaju kao prijetnju i opasnost, gledaju na nju kao na pošast i bandu od koje se treba sklanjati i spašaviti.

No biva primjera da zla i teška vremena među komitu odvedu i ljude koji bi se tamo najmanje mogli očekivati. Sreten Vukosavljević, učitelj iz Prijepolja, bez sumnje, razborit i mudar čovjek, u praskozorje Balkanskih ratova, našao se na čelu komitskog pokreta u Sandžaku i Staroj Raškoj. Povučeni nacionalnim interesima, osjećajući da dolazi prelomno vrijeme za njegov narod, organizovao je komitski pokret i stavio mu se na čelo, usmjerivši ga ka nekom vidu

regularnosti kroz određene oružane poluvojne formacije. Želeći, očigledno, da mu tim nametne određena pravila vojnog i ratnog ponašanja.

Sreten Vukosavljević je, kroz kasnija burna i dinamična dešavanja u Sandžaku, izrastao u jednu od najkrupnijih i najznačajnijih figura Sandžaka. Naime, S. Vukosavljević je bio ne samo jedan od učesnika Balkanskih ratova, već i jedan od njegovih zapaženih organizatora i vođa. Bio je on i aktivan učesnik i predvodnik u Prvom svjetskom ratu, a potom i Drugom svjetskom ratu. Između dva rata, bio je aktivan učesnik političkog i društvenog života, narodni poslanik i tribun, koji nikada nije ni zaboravio ni zapostavio interese naroda kojeg je predstavljao.

U Drugom svjetskom ratu je odbio ponudenu saradnju okupatora i s puškom u ruci učestvovao je u borbi protiv njega. Bio je predsjednik ZAVNOSA, član Prdsjedništva AVNOJA-a, član vlade dr Šubašića (1944), ministar za kolonizaciju, narodni poslanik u Narodnoj skupštini po oslobođenju. Bio je i redovni profesor sociologije na beogradskom Pravnom fakultetu.

Sreten Vukosavljević

I takve ljude, ljude poput Sretena Vukosavljevića, tvrda i zla vremena znala su podići u šumu i komitu. A šta je tek ostajalo onim vazda - *kadrim stići i uteći, i na strašnom mjestu postojati...* Ali tih, koji su kadri stići i uteći... bilo je i na drugoj strani. I, dok su - *ti što su kadri stići i uteći ...* gonili jedni druge, narod je kao i vazda, skupo plaćao to njihovo ganjanje.

S propašću Turske, mnogi muslimanski silnici koji se nijesu mogli pomiriti s gubitkom brojnih privilegija, bogatstva i gospodstva, odbili su da priznaju novouspostavljenu vlast i njen novi poredak. Odmetnuli su se u brojne razbojničke grupe koje su činile zulum, pljačkajući i ubijajući nedužni pravoslavni živalj oko Sjenice, Novog Pazara, Prijepolja, Bijelog Polja i Pljevalja. Svoje aktivnost nastavili su i u vrijeme austoustragarske vlasti, pa i poslije njenog sloma 1918. godine, ne gubeći nadu da će haosom i zločinima uspjeti da povrate tursku vlast i ožive bolesnika sa Bosfora. Bez obzira i ustezanja, vršili su ubistava i zvaničnih predstavnika ondašnje vlasti, napadajući i na njene zvanične institucije. Oslanjajući se na brojnu jatačku mrežu u cijelom Sandžaku, postali su velika napast za pravoslavni živalj i golem politički problem za ondašnju poredak.

Među njima su najozloglašeni bili Jusuf Mehonjić iz Mioske, Husein Bošković i Rustem Bambur iz Maoča, Mehmed Redžović iz Kozice, Mehmed Kalić i Jašar Derdemez iz Vraneša. Oni su nastavili odmetničku tradiciju ozloglašanih Avdi Boke Kaljića i Vemića iz perioda turske vlasti, koji su bili o jadu zabavili srpski živalj u mataruškom kraju pa i šire.

Odmetnici su imali razgranatu mrežu jataka i pomagača među muslimanskim življem, tako da su ondašnje vlasti bile skoro nemoćne u obračunu s njima. Zbog toga je i onaj dio muslimanskog živalja koji nije imao veze s njima bio izložen pritisku vlasti, zbog čega se često žalio i tražio zaštitu.

Jusuf Mehonjić

Ove grupe i njihovi zločini izazvali su strah u narodu koji se osjećao ugroženim. Reagovanje države nije bilo adekvatno, i tu su na društvenu scenu stupile комите. Komitski pokret je bio uzeo maha zbog slabosti vlasti, u svoj Crnoj Gori i nesigurnijim djelovima Srbije, koji su ranije bili pod Turcima. Takav pokret, sasvim razumljivo, djelovao je i na pljevaljskom području još od mladoturske revolucije i bio je vrlo brojан. Komitske grupe su međusobно bile dobro povezane i održavale su kurirsku vezu, prenoseći jedni другима važna obavještenja, а често i sadejstvujući zajedно, ponekada i u sardnji s влашћу. I комити су, поред казнјаванја пустахија i одметника, i скоро сталних sukoba s njima, znali прибјећи плјачки па i злу, zbog чега je muslimanski narod, такође u том времену живио u strahu.

Istoričar Milić Petrović, u Istoriji Pljevalja, на str. 296, daje opširan pregled pljevaljskih komitskih grupa.

Пљеваљска комитска група била је најбројнија: Петар и Димитар Тошић, Драго Ђосовић, Саво Јањушевић, Павле Дамјановић, Јовица Станимировић, Стјепан Чоловић, Ђоле Бајчета, Јово Радовић, Димитрије Милићевић, Рајко Обрадовић, Бајо Пивљанин, Бошко Потпарић, Манојле и Душан Дулић, Милан Боровић, Милован Јокнић, Бајо Савић, Милојица Цупара, Ноле Живковић, Данило Поповић, Душан Митровић, Ђоле Пејатовић, Јован Потпарић и други. Ова група, подијељена на мање групе, предузимала је акције с лијево и десне стране Ђотине у непосредној близини Пљеваља.

Матарушка комитска група (Алекса, Иван и Перко Обренић и Милун Сокић) дејствовала је у рејону Матаруга и Камене Горе до Лима и сарађивала са комитским групама из пријепољског краја.

Тарска група имала је 12 припадника на челу са вођом групе Владом Змајевићем. До ослобођења погинуло је 7 чланова, међу којима и Владо Змајевић.

Бобовска група (Илија Апанин, Неђељко Бајиловић и Ратко Марковић) дејствовала је на подручју Бобова и околине. Повремено су се придруживали: Благоје и Милић Томић, Милан Сандић, Спасо Пуповић, Неђељко и Милинко Бошковић.

Komitski pokret se, sasvim očekivano, javio i на простору Kamene Gore i Mataruga. I он је имао дугу традицију u hajdukovanju Kamenogoraca, Ljutičana i Mataružana u četama Mića Gluščevića i Ristana Šarca.

Oglašen je bio kamenogorski komita Rade - Krnjo Kijanović, čiji su potomci i danas vezani за Kamenu Goru.

I mataruška komitska grupa, koju su činili: Milun Sokić i Obrenići - Aleksa, Ivan i Perko, bila se daleko pročula i oglasila.

Milun Sokić, komitski četovođa, imao je bezbroj okršaja s turskim odmetnicima s kojim su mu se putevi često ukrštali, па i s Jusom Mehonjićem, ali ne pamti se да је када pred kojim ustuknuo. Dopao аusrougarskog ropstva, u lance okovan, dok je preko jabučke visoravni vođen, klikovao je svoje комите, koji su из шуме iskočili i oteli ga.

Milun je nadživio Austrougare i njihove па i kraljeve žandare, да bi se u Drugom svjetskom ratu ponovo do'vatio пушке protiv zavojevača. Uhapšen je 1942. i interniran u Italiju, gdje je u zarobljeništvu proveo до 1944. g. Живіо је i умро u Ljutićima.

Milun Sokić

I Savo Janjušević, poznati komita s Vukovog Brda, uhvaćen je više Obardi i od Turaka sasječen pred izbijanje Prvog balkanskog rata.

Oglašeni odmetnik, Husein Bošković из Maoča, ubio je на кућном pragu Toma Kočalovića из Mataruga, zato što mu nije priznao hak за ту godinu. A та година - 1919. остала је

upamćena po nerodici i gladi od koje je narod umirao. Husein i Tomo, njegov dotadašnji čipčija, posvađali su se, pa je Husein došao u žandarsku stanicu da ga prijavi. Pri tom je vidio gdje žandari drže puške i kako je prostorija obezbijedena. Preko noći je provalio u prostoriju, dokopao se puške i Toma, kada mu je došao kod tora, izbo bajonetom, a potom se odmetnuo u komitu.

Ovo i ovakvo „komitsko stanje“ potrajalo je skoro do 1927. g. Na sreću Mataruge su izbjegle kobnu crnogorsku podjelu na zelenaše i bjelaše koja je Crnu Goru koštala mnogih žrtava. Te zelenaško - bjelaške podjele, nažalost, osjećaju se u Crnoj Gori i do današnjih dana. Mataruški prvaci i mataruški narod, dobro ga poznajući, držali su se svog bivšeg proslavljenog komandanta Janka Vukotića.

**OSLOBOĐENJE OD AUSTROUGARSKE,
KRALJEVINA SHS, KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
(1918- 1941)**

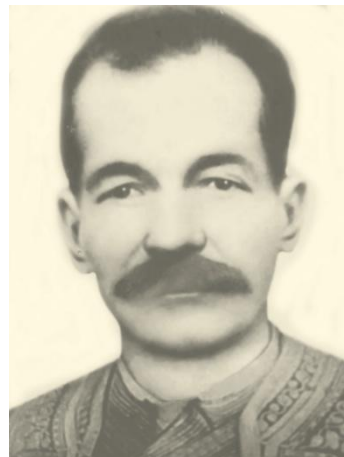
Po oslobođenju 1918. godine i formiranju Kraljevine SHS, ponovo je formirana mataruška opština od sela: Ljutići, Mataruge, Obarde, Kozica sa Strmećicom i Vrulja. Sjedište opštine bilo je u Matarugama u bivšoj austrougarskoj stanici. I žandarmerijska stanica je do 1920. g. bila smještena u istoj zgradi. Uskoro je napravljena posebna zgrada žandarmerijske stanice. Onaj napušteni dio žandarmerijske stanice prepravljen je u dvije učionice za potrebe osnovne škole u Matarugama, koja je počela s radom 1920. g. U njoj je napravljen i jedan stan za 2 učitelja. Škola u Obardima imala je svoju zgradu i radila je od oslobođenja. Poslije nekoliko godina iz ove zgrade iseljena je i kancelarija opštine u susjednu drvenu kuću kupljenu od jednog mještanina.

Na čelu sreza nalazio se načelnik (Nikola Minić) čija je dužnost bila da organizuje rad

Rako Zindović

opština i opštinske vlasti. On je postavljao i predsjednike opština. Prvi predsjednik mataruške opštine, postavljen poslije oslobođenja 1918. bio je DMITAR JANJUŠEVIĆ. No on je ubrzo smijenjen, a umjesto njega je postavljen MIHAILO JANJUŠEVIĆ. Poslije 2-3 mjeseca smijenjen je i on, a na njegovo mjesto postavljen je RAKO ZINDOVIĆ. Već u ljeto 1919. g. smijenjen je i on a na njegovo mjesto je postavljem MIHAILO - MIKO DESPOTOVIĆ, koji je na tom mjestu ostao do izbora 20. avgusta 1920. godine (Zapisi Joka Kneževića, str. 18 i 19).

Miko Despotović

Tako su se za dvije godine na čelu mataruške opštine promijenila 4 predsjednika. Pa, ili je načelnik sreza bio neki muhanat čovjek kojem se nije moglo ugoditi, ili su predsjednici bili neki tvrdoglavi ljudi koji su odbijali da slušaju načelnika i da mu ugađaju.

Te godine slobode, pune oskudice, nijesu lako pale mataruškom narodu. Iako je 1918. bila rodna, narod nije imao dovoljno sjemena, pa je ostalo dosta zemlje nezasijano. Tako da se 1919. osjetila velika oskudica i glad. Husein Bošković ubio je te godine zbog žita Toma Kočaločića, svog bivšeg čivčiju, i odmetnuo se u komitu, o čemu je već bilo riječi.

No glad i nemaština nijesu smetale da se zametnu žestoke političke borbe oko vlasti u novoj državi Kraljevini SHS. Glavni rivali su bili Radikali i Demokrate. I u mataruškoj opštini uzavrio je politički život. Obje stranke su se jagmile da dođu do što uglednijih i uticajnijih ljudi među narodom. Radikalna stranka Nikole Pašića je pridobila Dmitra Janjuševića i Dika Gačevića, oficire iz Prvog svjetskog rata, a zatim - dobre domaćine Jaćima Zindovića, Petra Kočaločića i Mihajila Despotovića iz Vrulje.

Demokratska stranka je pridobila Mihajila - Mika Despotovića iz Obardi, Raka Zindovića, Josiva Janjuševića, Jakova Šljukića i druge.

Za izbore su kandidovani Dmtar Janjušević - Radikalna stranka i Jakov Šljukić – Demokratska. Pobijedila je Radikalna stranka sa svojim kandidatom. Tako je Dmtar Janjušević postao prvi predsjednik mataruške opštine izabran na redovnim tajnim izborima kuglicama 20. avgusta 1920. godine. Radikalna stranka je pobijedila i na narednim izborima sa istim kandidatom. Tako je Dmtar Janjušević bio predsjednik mataruške opštine od 20. avgusta 1920. do 20. avgusta 1926. godine.

Na sledećim izborima u Matarugama Radikalna stranka je isturila kao kandidata Jaćima Zindovića, koji je pobijedio Mihaila - Mika Despotovića, kao kandidata Demokratske stranke.

Zavođenjem šestojanuarske diktature (1929) režim je smijenio radikalskog predsjednika Jaćima Zindovića, i na njegovo mjesto postavio Mila Vukašinovića iz Kozice, koji je spadao među najbogatije domaćine Kozice. Na izborima koji su uslijedili nakon ukidanja vojne diktature (1931), ponovo je za predsjednika izabran Mile Vukašinović, koji je na toj dužnosti ostao sve do 1935. godine.

Na izborima u jesen 1935. g. u Matarugama pobijedila je opoziciona Zemljoradnička stranka i njen kandidat student Joka Knežević, koji je na mjestu predsjednika ostao do 1941. g. i početka Drugog svjetskog rata.

Mile Vukašinović

Iza Zemljoradničke stranke i njenog kandidata Joka Kneževića, stali su: Simo Despotović, Rade Kočaločić, Joja Janjušević i dr.

U međuvremenu su održani dva puta (1935 i 1938) i izbori za poslanike, kada je Zemljoradnička stranka u Matarugama snažno podržala kandidata udružene opozicije - Mila Peruničića sa 70% glasova birača opštine.

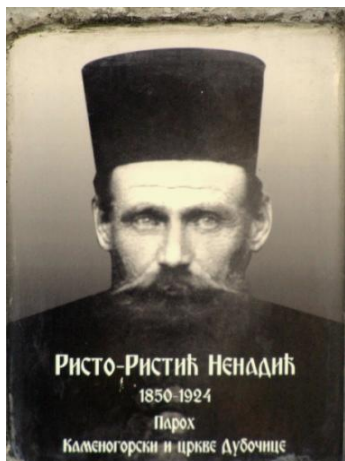
Tako se u mataruškom kraju razvila ljuta borba između režima i opozicije, koja je očigledno imala bolji politički program. Iza opozicije u mataruškom kraju, stajo je bez sumnje, Panto Mališić, iz Berana, učitelj u Matarugama. Panto Mališić je bio naprednih socijalnih, a kako se kasnije pokazalo, komunističkih ideja, koje su odgovarale osiromašenom i prilično obespravljenom mataruškom narodu. Na liniji opozicije bili su i ostali učitelji, a posebno Spaso Lalović, učitelj u Obardima, koji je okupio naprednu omladinu i birače iz Obardi i na skupu u Matarugama javno manifestovao podršku opoziciji i glasao za nju. Za opziciju su glasali i djelovoda mataruške opštine, čak i mjesni paroh.

Režim je vršio prisak na narod i birače, ali bez uspjeha.

No paralelno s političkim borbama i izborima tekao je i obični život Mataružana i naroda mataruških sela. Život, težak, sumoran, skoro mučan. Porezi nijesu bili veliki, ali jesu prirezi na poreze. I ono što je seljaka posebno mučilo - niske cijene poljoprivrednih, a visoke industrijskih proizvoda. Dinar se nije mogao ni od čega otkinuti osim od prodaje stoke čija je cijena bila krajnje niska. Vrlo malo ljudi iz mataruškog kraja je radilo u državnim službama: 6 u žandarmeriji i 5 u graničnim jedinicama. Dosta je mladih bilo u najmu kod bogatijih domaćina, najviše kao čobani, uz krajnje malu nadoknadu.

U društvu su vladali mito i korupcija. Risto Nenadić, sveštenik-paroh kamenogorski i crkve u Dubočici, tipičan predstavnik takvog društva, ubijen je 1924. godine. Oko njegovog ubistva, koje je nekoliko godina ostalo neriješeno, digla se velika prašina. Sve su novine o tome pisale, i ono je postalo nezaobilazna tema pljevaljske čaršije i mataruških sela. Na kraju je, na krajnje čudan način dospjelo i do kralja.

Pop Risto Nenadić, ili kako ga je narod zvao pop Ristić, bio je vrlo zanimljiva, ili kako bi se danas reklo - kontraverzna osoba. Bio je i pop, i pouzdani obavještajac i ustanik, i ratnik i privrednik (biznismen) i zatočenik i logoraš u austrougarskim kazamatima. Narod ga nije volio zbog gramzivosti i prekomjernog naplaćivanja vjerskih obreda. Od seljaka koji nijesu mogli platiti vjerske obrede u novcu uzimao je stoku, ovce i jagnjad, a onda bi ih raspodijelio po domaćinstvima svojih parohijana, da mu ih čuvaju i staraju se o njima. U jesen ili proljeće, pred prodaju, kad bi ih skupio nabrao bi se lijep buljučić od 250 do 300.

Imao je u vlasništvu, pored mnogo toga, i 'an na Karinu ispod Vukovog Brda i kuću u Rajnovici, čije ostatke narod i danas zove – popova kuća. U njegovom 'anu, poslije Balkanskih ratova, bilo je jedno kratko vrijeme i sjedište mataruške opštine. Pop je posebno volio da se umiješa u seoske diobe, stajući na stranu onoga ko mu ponudi veći mito. Porodici Raka Kokovića, s Vukovog Brda, bio je oteo dio imanja - njivu u Rajnovici, zaprijetivši da će je iseliti, što bi se i desilo da se nije umiješao predsjednik mataruške opštine DMITAR JANJUŠEVIĆ, i stao na stranu porodice Koković, govoreći mu: – Nećeš, pope, dok sam ja ovo što sam. Kokovići su na Vukovom Brdu stariji i od tebe i od mene (mислеći da su se Kokovići prvi doselili na Vukovo Brdo).

Pop Nenadić je, po svoj prilici, bio umiješan i u smaknuće

(strijeljanje) Sima-Šora Ćirovića iz Ljutića, zloupotrijebivši lično prijateljstvo s Perišom Tomanovićem, članom Vojnog ratnog suda u Pljevljima, a ranijim komandantom Kamenogorskog bataljona, o čemu je već bilo riječi.

Pop Nenadić, ubijen je jedne noći u proljeće 1924. g. Ustvari, mještani su prijavili da je zapaljena manastirska zgrada u Dubočici i da je nestao pop. Istraga je vješto zataškavana i aljkavo vođena od strane vlasti više od dvije godine, očigledno s namjerom da ubistvo ostane neriješeno. Pošto nije nađen leš, vješto je proturena priča da je pop, pošto je uzeo velike pare od prodaje ovaca, pobjegao u svijet od žene sa kojom je zlo živio. Bilo je i priča da se pop, s obzirom na njegove ratničke sklonosti, biće, odmetnuo u komite.

Baćena je i sumnja da je pop žrtva muslimanskog odmetnika Huseina Boškovića i njegove družine, zbog čega je vlast vršila pritisak na muslimanski živalj tražeći među njim komitske jatake.

I, slučaj bi zasigurno ostao neriješen, da popove ćerke, ako je vjerovati ondašnjim novinama, nijesu presrele kralja Aleksandra na Trlici, na putu za Žabljak, i uspjele da mu se obrate i zatraže pomoć u rješavanju ovog slučaja. Kralj im je obećao da će narediti novu istragu. I nova istraga je dala rezultate. Utvrđeno je da je ubistvo popa Rista Nenadića organizovao pljevaljski sreski načelnik Ljubomir Damjanović, rodnom iz Srbije, preko sreskog povjerenika, a svoga pobratima, Dimitrija Kneževića iz Vaškova, i sluge u manastiru Dubočica, Boža Kneževića iz Kalušića. Prva dvojica zlikovaca, koji su prebili nesrećnog popa, tražeći mu i njegove i crkvene pare, prisilili su slugu Boža da ga dotuče *šekirom*. Ostala je priča, da su popovo tijelo zakopali ispod manastirskog praga, a da su manastirsku zgradu zapalili. Prilikom istrage, kojom je rukovodio, sreski bi načelnik stajao na mjestu na kojem je tijelo zakopano, dok su žandari boli šipkama zemlju po dvorištu tražeći ga.

Motiv ubistva popa Rista Nenadića nije nikada razjašnjen do kraja. Je li pop platio glavom svoju dugogodišnju i ratnu i mirnodopsku sardnju s Crnogorcima i odanost Crnoj Gori, čiji je, bez sumnje, bio čovjek od povjerenja, ili je u pitanju bilo koristoljublje gramzivijih i od samog popa, ostaće tajna. A, možda su se u ovom slučaju oba motiva poklopila.

Narod Mataruga i mataruškog kraja je i dalje bio okrenut onome što je imao: poljoprivredi i stočarstvu, dovijajući se kako da preživi i opstane. U četvororazrednu školu je slao samo mušku djecu, koliko da se opismene, dok su ženska ostajala kod kuće, najčešće radeći čobanske i učeći pletiljske i šivaće poslove za potrebe domaćinstva. Domaćinstva su bila, ustvari, veće kućne zajednice, u kojim su poslovi bili podijeljeni među čeljadima, tako da je svako znalo šta mu je raditi. Domaćin se slušao bez pogovora. I domaćinstvo je za svoje potrebe proizvodilo sve što mu je trebalo. Kupovalo je samo so, gas i šećer. Zahvaljujući tome narod je i uspio preživjeti ta teška i mučna vremena. Bilo je domaćinstava, kao naprimjer Đerosima Tomaševića iz Kozice, koja su brojala i po trideset članova.

Tek oko 1935 . g. narodu se pružila prilika da nešto dodatno može zaraditi. Naime, tada su se u mataruškom kraju pojavili kupci tehničke borove građe koja se izvozila. Josif Baruh, Jevrejin iz Beograda, organizovao je sječu borovih stabala od kojih su građeni željeznički pragovi za željeznicu u Egiptu. Ili, kako su se tada zvali - *šveleri*, koji su imali tačno određene dimenzije. Dnevnicu koju bi vrijedan sjekač mogao *uhvatiti* iznosila je oko 8 dinara. To je bilo malo, s obzirom na uloženi rad, ali ako je iz porodice bilo nekoliko sjekača, to je bilo već nešto.

Mataruški kraj je bio bogat borovim šumama koje su sječa *švelera*, kao i nekoliko požara, opustošili. Naročito je orijaškim borovima bio obrastao Iovik iznad Dubočice. Ostalo je

kazivanje da se šuma mogla sjeći samo s krajeva, jer stabla unutar šume ne bi od njene gustine mogla pasti na zemlju.

Neke porodice, u kojim je bilo više sposobnih muških članova, išle su i u Taru da sijeku *švelere* (Josiv, Vule i Mirko Janjušević, Tomaševići iz Strmečice i drugi), donijevši otuda lijepu zaradu.

No, narod nije bio zadovoljan svojim ni ekonomskim ni političkim položajem. Živjelo se oskudno i teško u sistemu punom nepravde i korupcije. Posebno je u teškom položaju bila obespravljena radnička klasa, koja se nije s tim mirila. Nijesu bili zadovoljni ni omladina i studenci. Sve češći štrajkovi su gušeni nasilno, uz ubistva njihovih vođa. Nezadovoljni radnici su, kako je KPJ postala aktivnija, nastupali sve organizovanije. Svjetska politička i ekonomska situacija je postajala sve složenija. Fašizam je ovladao političkom evropskom scenom, postajući prijetnja svijetu. Tamni oblaci su su nadvili nad zemljom. Iznad Mataruga i Mataružana se nijesu ni razmicali. Svijet je ulazio u predvečerje Drugog svjetskog rata.

Ban Zetske banovine Mujo Sočica u posjeti Matarugama 1935. g.

Učitelj Radoje Zečević iz Berana, na službi u Matarugama, učiteljice, žandarmi, mataruški prvaci i đaci srdačno su dočekali i pozdravili bana Sočicu (u sredini sa šeširom) i njegove saradnike

Slijedi nastavak:

Drugi svjetski rat

